CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIV, nr. 1 1979 ianuarie—iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI Pag.

ROMULUS TODORAN, Activitatea lingvistică a lui Sever Pop (II) 5

LEXICOLOGIE

FLORICA DIMITRESCU, Note asupra cuvintelor românești din sfera semantică a culturii 17
MARCEL FERRAND, Étymologies roumaines 23
FELICIA ȘERBAN, Analiza cantitativă a neologismelor limbii române . . . 29

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Între toponimie, folclor și arheologie 33
DUMITRU LOȘONȚI, Lat. *galla* în limba română 39
I. PĂTRUȚ, Note de onomastică 45

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Adverbele de mod în poziție corelativă 47
D. D. DRAȘOVEANU, Sintaxa participiului și diateza pasivă — categorii în contradicție 53
ȘTEFAN HAZY, *Cum de* — o aparentă abatere de la „unicitate" 59
G. G. NEAMȚU, Despre *acuzativul timpului* în limba română 63

DIALECTOLOGIE

RODICA ORZA, Cu privire la iotacizarea verbelor în graiurile limbii române 73

DISCUȚII

VIOREL HODIȘ, În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (II) . . 83
RODICA MARIAN-POPESCU, Cîteva disocieri și interferențe teoretice în statutul cuvîntului — semn lingvistic 91

RECENZII ŞI PREZENTĂRI DE CĂRŢI

ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, 1978 *(Elena Comşulea)* 99
ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, 1978 *(A. Goţia)* 100
M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAŞOVEANU, LIVIA VASILUŢĂ, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Bucureşti, 1978 *(Doina Negomireanu)* 102
DUMITRU IRIMIA, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iaşi, 1976 *(Viorel Bidian)* 103
DIMITRIE CANTEMIR, *Istoria ieroglifică*, Bucureşti, 1978; *Dimitrie Cantemir interpretat de...*, Bucureşti, 1977 *(Florica Dimitrescu)* 105
Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferenţelor lingvistic-dialectale şi paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin 9—13.X.1974), Pančevo — Zrenjanin, 1977 *(I. Pătruţ)* . . 107
E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), *Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen*, Berlin, 1976 *(V. Frăţilă)* 108
McCORMACK, W. C., St. A. WURM (Eds), *Language and Thought. Anthropological Issues*, Paris — The Hague, 1977 *(P. Schveiger)* 111

CRONICĂ

Al VIII-lea Congres Internaţional al Slaviştilor, Zagreb—Ljubljana, 3—9.IX.1978 *(I. Pătruţ)* 115
Al V-lea Simpozion naţional de onomastică, Cluj-Napoca, 16—17.XI.1978 *(Sabin Vlad)* 117
Activitatea Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1978 *(Ion Roşianu)* 121

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIV, n° 1 1979 janvier—juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE Page

ROMULUS TODORAN, L'activité linguistique de Sever Pop (II) 5

LEXICOLOGIE

FLORICA DIMITRESCU, Notes sur les mots roumains de la sphère sémantique de la culture 17
MARCEL FERRAND, Étymologies roumaines 23
FELICIA ŞERBAN, Une analyse quantitative sur les néologismes de la langue roumaine 29

ONOMASTIQUE

M. HOMORODEAN, Entre toponymie, folklore et archéologie 33
DUMITRU LOŞONŢI, Lat. *galla* dans la langue roumaine 39
I. PĂTRUŢ, Notes onomastiques 45

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Les adverbes de manière en posture de corrélatifs 47
D. D. DRAŞOVEANU, La syntaxe du participe et la voix passive — une contradiction 53
ŞTEFAN HAZY, *Cum de* — un écart apparent de « l'unicité » 59
G. G. NEAMŢU, Sur l'*accusatif du temps* dans la langue roumaine 63

DIALECTOLOGIE

RODICA ORZA, A propos de l'iotacisation des verbes dans les parlers roumains 73

DISCUSSIONS

VIOREL HODIŞ, À propos de la théorie de l'expansion chez A. Martinet (II) 83
RODICA MARIAN-POPESCU, Quelques dissociations et interférences théoriques dans le statut du mot — signe linguistique 91

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, 1978 *(Elena Comşulea)* 99
ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, 1978 *(A. Goţia)* 100
M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAŞOVEANU, LIVIA VASILUŢĂ, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Bucureşti, 1978 *(Doina Negomireanu)* 102
DUMITRU IRIMIA, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iaşi, 1976 *(Viorel Bidian)* 103
DIMITRIE CANTEMIR, *Istoria ieroglifică*, Bucureşti, 1978; *Dimitrie Cantemir interpretat de...*, Bucureşti, 1977 *(Florica Dimitrescu)* 105
Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferenţelor lingvistic-dialectale şi paralelismelor filologice iugoslavo-române, Zrenianin 9—13.X.1974, Pančevo — Zrenjanin, 1977 *(I. Pătruţ)* 107
E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), *Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen*, Berlin, 1976 *(V. Frăţilă)* 108
McCORMACK, W. C., ST. A. WURM (Eds), *Language and Thought. Anthropological Issues*, Paris — The Hague, 1977 *(P. Schveiger)* 111

CHRONIQUE

Le VIIIe Congrès International de Slavisants, Zagreb—Ljubljana, 3—9 IX 1978 *(I. Pătruţ)* 115
Le Ve Symposion national d'onomastique, Cluj-Napoca, 16—17 XI 1978 *(Sabin Vlad)* 117
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1978 *(Ion Roşianu)* 121

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ A LUI SEVER POP (II)*

DE

ROMULUS TODORAN

Cea mai mare parte a studiilor și articolelor publicate de Sever Pop tratează probleme de l e x i c o l o g i e. Pornind în majoritatea cazurilor de la materialul propriu, adunat pentru *Atlasul* său lingvistic, lingvistul român a studiat termenii întrebuințați pentru denumirea unor noțiuni. Analizei onomasiologice îi asociază perspectiva geografică, avînd posibilitatea să observe ceea ce geografia lingvistică arătase mai demult : „lupta" între cuvinte, apariția unor cuvinte noi și dispariția altora vechi, conservarea cuvintelor vechi, crearea de termeni noi, schimbarea sensurilor cuvintelor etc.

Seria cercetărilor o n o m a s i o l o g i c e ale lui Sever Pop se deschide cu teza sa de doctorat, amintită mai sus : *Cîteva capitole din terminologia calului* [1]. În această lucrare, autorul prelucrează răspunsurile la zece întrebări din *Chestionar pentru un Atlas lingvistic al limbei române. I. Calul* (Cluj, 1922), alcătuit de Sextil Pușcariu și lansat de Muzeul limbii române. Introducerea lucrării precizează modul în care s-a adunat materialul și cum a fost selecționat în vederea prelucrării lui. Analizînd valoarea materialului recoltat prin corespondenți, Sever Pop manifestă o atitudine critică față de această metodă. Rezervele sale sînt determinate de repartizarea teritorială inegală a răspunsurilor, de subiectivismul corespondenților și superficialitatea unora, precum și de transcrierea fonetică nesatisfăcătoare. Cu toate deficiențele sale, metoda nu este însă fără folos. „Materialul adunat astfel — afirmă autorul — are totuși o valoare incontestabilă ca mijloc de informație pentru filolog, în lipsa altuia adunat într-o anchetă pe teren. [...] Chestionarele au marele merit de a completa materialul lexical cunoscut din dicționare" [2].

Autorul studiază, semantic, etimologic și sub raportul răspîndirii, termenii legați de creșterea calului, de cărăușie, de negustoria de cai, de întrebuințarea calului și diversele numiri ale calului după înfățișare, defecte corporale, boli, culoare, însușiri (bune și rele) etc., adesea cu un colorit stilistic, înregistrînd derivatele — surprinzător de numeroase — ale cuvintelor *cal* și *iapă*. Materialul lexical discutat pune în evidență bogăția terminologiei populare și, totodată, prin consemnarea pentru prima oară a unui număr însemnat de cuvinte, constituie o sursă pentru cunoașterea lexicului limbii române. E, desigur, un merit al lui Sever Pop că a încercat să alcătuiască cîteva hărți lingvistice, pe baza răspunsurilor obți-

* Vezi CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 159—169.

[1] Publicată în DR, V, 1927—1928, p. 51—271; extras : Cluj, 1928.

[2] Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, p. 58.

nute de la corespondenți, în care se conturează ariile unor cuvinte. Dealtfel factorul geografic a fost mereu în atenția autorului. Prin raportarea la viața social-economică este explicată răspîndirea unor termeni noi din limba literară și a unora din alte arii lingvistice, precum și pătrunderea termenilor străini, în urma contactului limbii române cu limbi ale populațiilor conlocuitoare. În materialul studiat, autorul găsește „o repetită confirmare a adevărului că nu există *un dialect specific ardelenesc*" [3].

Cîteva capitole din terminologia calului se înscrie printre cele dintîi lucrări românești de onomasiologie, în care se aplică metodele geografiei lingvistice [4].

Încă înainte de a-și termina anchetele, Sever Pop își publică studiul în care pune o problemă nouă, foarte actuală atunci (ca și în zilele noastre, dealtfel) : cum dispar vechii termeni administrativi din diferitele provincii românești *(cómitat, varmeđ'e, beţîrc, uiăzd; șpan, fișpan, ulișpan, căpitan, ispravnic; jude, chinez, birău, vornic, staroste)*, fiind înlocuiți prin termenii oficiali : *județ, prefect* și *primar* [5]. Autorul are meritul de a fi urmărit acest proces în deplină concordanță cu condițiile social-istorice și de a fi semnalat adaptarea termenilor noi, neologici, la sistemul fonetic al graiurilor locale.

O mare varietate de termeni înregistrează Sever Pop pentru *fărîma, frămînta* și *soage*, pe care îi înfățișează în expansiunea lor geografică, sub raportul originii lor și al schimbărilor semantice [6]. Interesante și adecvat prezentate sînt denumirile „mijlocului postului mare" [7]. Autorul constată că *păresimi* „postul Paștilor" (< lat. *quadragesima)* s-a păstrat numai pe o arie restrînsă ; cuvîntul există în schimb în diferite regiuni, într-o arie discontinuă, în *mńez de părésimń, mńắḍu părésî* „mijlocul postului mare" etc. Pentru această noțiune s-a mai înregistrat *tînd înainte — tînd înapoi* „atît înainte — atît înapoi", în care apare cuvîntul *tînd* < lat. *tantus*. Dispariția lui *păresimi* este explicată prin faptul că cuvîntul nu are familie în limba română. Surprinzător de numeroasele variante ale celor trei conservatorisme latine : *păresimi, tînt* și *miez* „mijloc" dovedesc că vorbitorii au pierdut semnificația cuvintelor și nu mai sînt siguri pe forma lor.

În alte studii onomasiologice se ocupă de sinonimele cuvîntului *tîrg* [8], de cele mai importante sărbători la români [9], de cîțiva termeni

---

[3] *Ibidem*, p. 60.

[4] Lucrarea a fost apreciată de specialiști, ca : Iorgu Iordan (vezi „Zeitschrift für romanische Philologie", 56, fasc. 2, p. 224—234), Al. Graur (vezi „Viața românească", 22, 1930, vol. 83, p. 169—172), C. Tagliavini (vezi „Studi rumeni", IV, 1929—1930, p. 127—129), A. Zauner (vezi „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie", 51, 1930, nr. 7—8, p. 294—295) ș.a.

[5] Vezi Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României. 2. Cum dispar termenii vechi administrativi și cum se încetățenesc cei noi*, în DR, VII, 1931—1933, p. 61—71 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 23—55.

[6] Vezi idem, *Din Atlasul lingvistic al României. 3.* **Fărîma, frămînta, soage** *și alte sinonime*, în DR, VII, 1931—1933, p. 71—93 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 35—51.

[7] Vezi idem, *La carte « Mijlocul postului mare » (mi-carême) de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Revue de linguistique romane", IX, 1933, p. 114—120 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 89—96.

[8] Vezi Sever Pop, *Sinonimele cuvîntului* **tîrg** *în lumina geografiei lingvistice*, în „Revista geografică română", I, 1938, p. 45—61 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 107—117.

[9] Vezi idem, *Le piu importanti feste presso i Romeni*, în „Revue des études indo-européennes", I, 1938, fasc. 2, p. 481—512 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 119—142.

păstorești [10], de termenii care denumesc noțiunea de « os » și « oglindă » [11], de descendenții lat. *naris* și *nasus* [12], ai lui *pantex* și *follis* [13] în limbile romanice. În ele găsim o prezentare corespunzătoare a materialului, cu o atentă descriere a răspîndirii termenilor. Am remarca și de aici o observație generală privind ariile lexicale : „Gradul de vechime a unei arii lexicale nu poate fi determinat după norme sau reguli fixe ; condițiile lingvistice, culturale, sociale etc. ale unui teritoriu oarecare sînt acele care determină menținerea sau dispariția unui cuvînt din lexic" [14].

Dintre studiile sale lexicologice, am mai releva pe acela în care discută soarta cuvîntului *vintre* [15]. Cuvîntul s-a înregistrat, la o întrebare directă, în Muntenia, într-o parte a Moldovei, în Bucovina și în nordul Transilvaniei, inclusiv Maramureșul. El are mai multe sensuri. Din harta semantică cu care Sever Pop însoțește studiul său, se poate urmări repartizarea geografică a sensurilor. Unele sensuri se păstrează din latină, altele s-au dezvoltat în limba română. Din acest studiu se impun a fi reținute cîteva observații prețioase ale autorului din experiența lui de anchetator. Una în legătură cu atitudinea anchetatorului în chestionarea directă a unor cuvinte al căror sens „se îndreaptă către partea erotică a vieții". Anchetatorul trebuie să fie atent, prudent, delicat „pentru a nu leza excesivul sentiment al pudorii pe care îl au informatorii" [16]. Sever Pop face o fină remarcă asupra psihologiei țărănești, pe care a cunoscut-o atît de bine : „Limbajul popular întrebuințează un însemnat număr de termeni triviali. Totuși, simpla lor pronunțare nu atinge deloc pudoarea. Dar, cînd informatorii au impresia că cuvintele nu sînt pentru anchetator decît un pretext pentru a le cunoaște viața intimă, atunci ei ocolesc întrebarea, negînd existența termenilor în cauză" [17]. Alte observații, cu caracter teoretic, deci cu atît mai importante, sînt desprinse de autor din analiza aceleiași hărți *(Vintre)*. El constată că formele rare și neregulate din punctul de vedere al dezvoltării lor se întîlnesc mai adesea la periferia ariilor. Acest fapt dovedește că, în cazul unor cuvinte amenințate să dispară, schimbările par să aibă loc începînd cu zonele periferice ale expansiunii lor geografice. Tot aici se găsesc formele cele mai neașteptate, fiindcă vorbitorii, neîntrebuințînd curent cuvîntul, nu mai sînt siguri de forma lui [18]. Expansiunea lui *vintre* numai în anumite regiuni dacoromâne i-a sugerat autorului constatarea, demnă de a fi reținută, că „nu trebuie să se admită, ca o

---

[10] Vezi idem, *Problèmes de géographie linguistique : Quelques termes de la vie pastorale d'après L'Atlas linguistique roumaine*, în „Revue des études indo-européennes", I, 1938, fasc. 1, p. 61—84.

[11] Vezi idem, *Atlas linguistique roumain. Les termes « os » et « miroir » dans les parlers roumains d'après mes enquêtes sur place (1930—1937)*, în „Revue de linguistique romane", XXIII, 1959, p. 261—269 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 419—426.

[12] Vezi idem, **Naris** *„nez" et* **nasus** *en roumain*, în *Miscelania de Filologia à memória de Francisco Adolfo Coelho*, Lisabona, 1949, p. 119 și urm. ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 259—280.

[13] Vezi idem, *Atlas linguistique roumain.* **Pantex** *et* **follis** *en roumain et dans les langues romanes*, în „Orbis", VIII, 1959, nr. 1, p. 109—129 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 399—417.

[14] Idem, *Recueil...*, p. 416.

[15] Vezi idem, *Atlas linguistique roumain : Une question directe pour un mot en agonie*, în „Orbis", VII, 1958, nr. 2, p. 428—440 ; republ. în idem, *Recueil...*, p. 387—398.

[16] Idem, *Recueil...*, p. 388.

[17] *Ibidem.*

[18] Vezi *ibidem*, p. 395—396.

condiție *sine qua non*, răspîndirea unui termen latin vechi pe întreg teritoriul unei limbi oarecare. Coexistența a două sau a mai multor tipuri lexicale este mai mult decît posibilă, cu toate că existența lor nu este niciodată atestată formal" [19].

De-a lungul anilor, Sever Pop a publicat numeroase contribuții la cunoașterea unor fenomene lingvistice românești și la explicarea lor. Se impune să reținem faptul că în aceste contribuții ale sale, ca și în majoritatea studiilor și articolelor publicate, valorifică materialul adunat în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* și propria sa experiență de anchetator.

În domeniul f o n e t i c i i, Sever Pop aduce date noi asupra rotacismului din Munții Apuseni [20]. Pe lîngă menționarea unor exemple, în care e atestat fenomenul, direct sau indirect, în diverse localități, autorul ne dă prețioase indicații asupra reacției vorbitorilor față de pronunțarea rotacizantă, relevă observațiile metalingvistice ale acestora, care constituie elementele necesare pentru studierea dispariției unui fenomen lingvistic vechi, sub influența graiurilor vecine și a limbii literare.

Din m o r f o l o g i e l-au atras două probleme cu implicații în istoria limbii române, pentru care materialul cules în anchete îi servea o documentare amplă și exactă. Într-un studiu, elaborat în colaborare cu E. Petrovici [21], pe baza datelor culese în ambele anchete ale *Atlasului lingvistic român*, cînd acestea erau efectuate abia pe jumătate, se ocupă de raportul dintre *mînă* și *brîncă* și, îndeosebi, de variatele forme ale pluralului lui *mînă*: *mîn*^{i}, *mînur*^{i}, *mîne*, *mînă*, *mînu* (art. *mînule*) ș.a. Unele dintre acestea sînt etimologice, iar altele noi, evidențiind tendințele și modalitățile de încadrare în sistemul morfologic a unei forme aberante. Studiul despre care e vorba avea drept scop, totodată, să atragă atenția specialiștilor asupra importanței *Atlasului lingvistic român* în studierea limbii române.

Sever Pop consacră un substanțial și sistematic studiu problemei iotacizării verbelor românești [22]. Pornind de la latina clasică și latina vulgară, autorul analizează fenomenul după formele verbale în care apare, după consoanele din tema verbelor urmate de *i*, după dezvoltarea normală sau apariția prin analogie a formelor iotacizate. Ariile fenomenului sînt fixate pînă în detalii în diversele situații în care apare. Raportîndu-se la limba veche și la dialectele transdanubiene, autorul îmbrățișează problema în ansamblul ei. În urma analizei materialului din diverse perspective, sînt desprinse unele concluzii, dintre care amintim cîteva: iotacizarea verbelor a fost un fenomen general în limba română; mai bine sînt conservate formele iotacizate ale verbelor cu tema în *t*, apoi, în ordinea descrescîndă a ariilor, cele în *l*, *n*, *d* și *r*; hărțile *Atlasului lingvistic român* dovedesc că tendința de deiotacizare este în plină desfășurare; judecînd după situa-

[19] *Ibidem*, p. 396.

[20] Vezi idem, *Rotacismul în comuna Avram Iancu (Vidra de Sus) din Munții Apuseni*, în DR, VI, 1929—1930, p. 393; idem, [*Contribuții la rotacism*] 1. *În Munții Apuseni*, în DR, VII, 1931—1933, p. 181—184; republ. în idem, *Recueil...*, p. 19, 63—66.

[21] Sever Pop—Em. Petrovici, [*Din Atlasul lingvistic al Românici*] 4. **Mînă** *cu pluralul*, în DR, VII, 1931—1933, p. 94—102; republ. în Sever Pop, *Recueil...*, p. 55—61.

[22] Vezi Sever Pop, *La iotacisation dans les verbes roumains*, în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à M. Roques*, III, Paris, 1952, p. 195—235; republ. în idem, *Recueil...*, p. 281—315.

ția din graiurile dacoromâne, se pare că deiotacizarea a avut loc în mod independent în fiecare dialect, după separarea aromânilor, meglenoromânilor și istroromânilor; formele deiotacizate în limba literară provin din Moldova, Transilvania de nord sau Banat, regiuni în care sînt atestate în zilele noastre. Autorul apreciază, pe bună dreptate, că „soarta verbelor latine în *-eo* și *-io* reprezintă una din paginile cele mai interesante și instructive nu numai pentru istoria foneticii și morfologiei tuturor dialectelor limbii române, dar și pentru celelalte limbi romanice" [23]. Pentru prima dată fenomenul este tratat în toată complexitatea lui în studiul amintit.

Fără să fie un specialist în onomastică, în sensul strict al cuvîntului, Sever Pop a acordat atenție atît antroponimiei, cît și, mai ales, toponimiei. El concepe aceste discipline în strînsă relație cu dialectologia. După părerea lui, un studiu monografic asupra unui grai „nu poate fi complet cînd se neglijează datele oferite de cele două discipline" [24]. Cercetările toponimice și antroponimice adesea pot oferi dovezi dintre cele mai importante pentru a cunoaște trecutul unei localități [25]. Ele nu pot ignora graiul local.

Pornind de la constatarea comună că toponimele, deseori atestate în documente, sînt surse de însemnătate deosebită pentru cunoașterea istorică a unui popor, Sever Pop, în 1943, a elaborat un studiu asupra toponimiei Transilvaniei, încercînd să dovedească vechimea românilor în această provincie [26]. Studiul amintit are un caracter sintetic. Bazat mai cu seamă pe cercetările lui G. Kisch și N. Drăganu, autorul se străduiește să dovedească continuitatea daco-romană în Dacia prin studiul numelor topice de orașe, sate, rîuri, munți și coline. Se impune să reținem din studiul citat teza împărtășită de autor, după care, „cînd un nume este atestat din epoca romană și cînd din punct de vedere fonetic forma veche corespunde formei românești actuale, nu avem motive să nu admitem continuitatea neîntreruptă a vechii denumiri" [27]. Este cazul unor toponime și hidronime ca *Abrud (Abruttus)*, *Ampoi (Ampeium)*, *Bîrzava (Bersovia, Bersobis)*, *Cerna (Tierna, Tzierna, Zernes, Dierna)*, *Criș (Grisia, Grissia)*, *Mureș (Maris, Marisos, Marisia, Marisius)* ș.a. Se constată, din exemple ca cele citate, că între numele de astăzi și cele vechi, romane sau preromane, există o corespondență, care nu poate fi negată, cu toate că nu avem posibilitatea de a explica transformările sunetelor prin mijloacele foneticii istorice. Adoptînd poziția lui J. Gilliéron și a altora, autorul propune o altă optică asupra schimbărilor fonetice. „Cercetările contemporane de geografie lingvistică — afirmă el — au demonstrat că pretinsele «legi fonetice» ale evoluției sunetelor unei limbi date n-au un caracter dogmatic și implacabil, căci în definitiv creierul subiectului vorbitor este cel suveran și el nu se supune orbește «normelor» fixate de filologi" [28]. Concluzia se impune de la sine: „Din moment ce am putea constata în

---

[23] Idem, *Recueil...*, p. 315.
[24] Idem, *Recueil...*, p. 642.
[25] Vezi *ibidem*, p. 644.
[26] Idem, *Die Toponymie Siebenbürgens*, în *Siebenbürgen*, București, 1943, p. 319—348; republ. în idem, *Recueil...*, p. 165—198.
[27] Idem, *Recueil...*, p. 185.
[28] *Ibidem*, p. 169.

limba română prezența unui singur nume autohton, ar fi demonstrată autohtonia românilor, dărîmînd toate afirmațiile adversarilor continuității" [29].

Dar cele mai însemnate merite în onomastică Sever Pop le are prin culegerea toponimelor și antroponimelor din cele 301 de localități în care a făcut anchete pentru *Atlasul lingvistic român* (partea I), dintre care unele în Peninsula Balcanică. Acordînd numelor de locuri și de persoană „un loc de primă importanță" în explorările sale lingvistice, el aprecia, în 1951, că bogata sa recoltă de nume constituie „cea mai amplă documentație asupra toponimiei și antroponimiei" românești [30]. Valoarea materialului onomastic constă nu numai în bogăția lui, ci și în faptul că e cules la fața locului, în transcriere fonetică, pe de o parte, și că cuprinde întreaga arie a limbii române, pe de altă parte.

Sever Pop pledează pentru cercetările toponimice directe, pe teren, și concepe aceste cercetări pe plan interdisciplinar [31]. Cunoașterea nemijlocită a realității onomastice românești i-a permis să facă mai multe observații personale. Așa, de exemplu, unele hidronime nu sînt denumite pe întreg cursul lor cu același nume. Constatarea este importantă pentru descifrarea semnificațiilor istorice ale unor astfel de hidronime. E cazul hidronimului *Arieș*, care în Munții Apuseni nu e întrebuințat, moții avînd în locul lui termenul de *Rîu* [32]. Amintim, de asemenea, o remarcă făcută cu privire la antroponime, cu un caracter generalizator: numele (de familie) sînt foarte variate în localitățile de dată recentă, în schimb sînt mai puțin numeroase în cele vechi, mai ales în regiunile de dealuri și de munte [33].

Sever Pop s-a ocupat de cîteva apelative topice românești și reflexele lor în toponimie. Pe baza materialului adunat de el pentru *Atlasul lingvistic român*, discută cuvîntul *plai*, punînd în centrul atenției răspîndirea și dezvoltarea lui semantică, în dependență de condițiile geografice și de viață ale poporului român [34]. Mai ample sînt considerațiile sale asupra lui *măgură*, frecvent întîlnit ca nume topic [35]. Hărțile toponimului *Măgură*, care însoțesc studiul, documentează răspîndirea termenului pe teritoriul țării noastre și în unele regiuni ale Europei Centrale și ale Peninsulei Balcanice. Atestarea lui în Carpații Nordici și în sudul Dunării este o dovadă a prezenței românilor, în trecut, în aceste regiuni. Cuvîntul este considerat de autor ca aparținînd vieții pastorale. Apropierea, formală și semantică, de unele apelative topice și toponime atestate în Peninsula

[29] *Ibidem.*

[30] *Ibidem*, p. 643.

[31] Vezi *ibidem*, p. 647: „Dans la toponymie, il faut que les chercheurs fassent dès à présent un effort pour monter sur les hauteurs afin qu'ils puissent avoir une plus vaste perspective de certains faits qui embrassent des territoires très étendus. Cette excursion scientifique réclame cependant la collaboration de plusieurs chercheurs pour pouvoir ainsi mieux éviter les « ravins » ou même les « chutes » déplorables".

[32] Vezi *ibidem*, p. 191, 645; vezi și p. 649.

[33] Vezi *ibidem*, p. 643: „Une autre remarque résulte de ma propre expérience: une localité de date récente offre un nombre de noms de famille très variés, ce qui n'est pas le cas pour les centres de la région des collines ou de la région montagneuse, qui présentent presque toujours un grand nombre de noms de familles *identiques*".

[34] Vezi S. Pop, *Pămînt și limbă. Cuvîntul* **plaiu**, în *Recueil...*, p. 155—163.

[35] Vezi idem, **Măgură** *'hauteur, montagne' dans l'Europe Centrale*, în „Romance Philology" (Univ. of California), III, 1949—1950, p. 117 ș.u.; republ. în idem, *Recueil...*, p. 239—257.

Balcanică, în Peninsula Italică, în Peninsula Iberică şi în Caucaz îl conduce pe autor la ipoteza că ne-am găsi în faţa unui cuvînt străvechi, din fondul preindo-european. Ipoteza sa, cum remarcă el însuşi, mai are nevoie de argumente în plus pentru a putea fi acceptată.

Sever Pop a publicat, îndată după război, un manual de gramatică a limbii române (*Grammaire roumaine*, Berne, 1948; X+458 p.), în prestigioasa „Bibliotheca romanica", îngrijită de W. v. Wartburg. Deşi autorul nu a manifestat preocupări stăruitoare pentru studiul limbii literare şi nu a abordat niciodată, în cercetările sale, probleme de gramatică a limbii standard, el reuşeşte să dea „o imagine fidelă a limbii române de astăzi, fără a neglija limbajul vorbit (limba comună) şi graiurile dialectului dacoromân" [36]. Lucrarea menţionată are un caracter didactic. Ea îşi are originile în cursurile practice de limba română, pe care Sever Pop le-a ţinut multă vreme în ţară şi străinătate [37]. Cu toate imperfecţiunile ei (unele greşeli, mai mult de amănunt, formulări inexacte şi interpretabile, impreciziuni şi inconsecvenţe), *Gramatica română* a lui Sever Pop are merite incontestabile, care i-au fost recunoscute: prezentarea independentă şi personală a unui material lingvistic bogat, regîndit de autor, furnizarea unor informaţii noi şi utile, adoptarea unui plan echilibrat, în care sintaxa îşi are locul cuvenit, referirea la faptele dialectale şi istorice pentru elucidarea unor probleme de limbă română contemporană [38]. Fiind redactată într-o limbă internaţională, această lucrare a contribuit la lărgirea ariei interesului pentru limba română şi, totodată, pentru poporul român. Romaniştii străini au avut la îndemînă un instrument de cunoaştere a limbii române (într-un moment cînd asemenea lucrări nu se găseau în circulaţie), care le-a facilitat utilizarea materialului lingvistic românesc în studiile de romanistică. Se impune să mai relevăm că introducerea familiarizează pe cititor cu cîteva noţiuni generale privind istoria poporului român şi a limbii române.

O componentă, de primă importanţă, a activităţii lingvistice a lui Sever Pop o constituie lucrările de m e t o d o l o g i e a cercetărilor dialectale, care sînt, în acelaşi timp, şi valoroase contribuţii la i s t o r i a d i a l e c t o l o g i e i.

Sever Pop, încă tînăr fiind, şi-a cîştigat notorietatea prin lucrarea, de un larg interes, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* (Paris, 1927) [39]. Elaborată în timpul studiilor sale la Paris, această lucrare atestă preocupările lingvistului român şi iniţierea lui în problemele geografiei lingvistice, în care a fost îndrumat de S. Puşcariu să se specializeze, în vederea alcătuirii *Atlasului lingvistic român*.

Subliniind importanţa studierii dialectelor pentru studiul limbilor şi pentru teoria limbii, autorul relevă, în introducere, avantajele atlaselor

---

[36] Sever Pop, *Grammaire roumaine...*, p. VI.

[37] La Cluj, în anii 1923—1925 şi 1929—1939, a ţinut un curs de limba şi literatura română la Academia teologică protestantă, ca profesor suplinitor şi apoi ca titular (vezi Sever Pop, *Recueil...*, p. 1). În anul 1938—1939, luînd fiinţă Şcoala normală superioară pe lîngă Universitatea clujeană, a predat un curs de gramatică română cu noţiuni de ortografie. Cursuri practice de limba română a ţinut la Roma, după 1941 (vezi Sever Pop, *Grammaire roumaine*, p. V).

[38] Vezi recenzia critică a lui Alf Lombard, în „Vox Romanica", XII, 1951, p. 199—213.

[39] Extras din „Mélanges de l'École roumaine en France", 1926, partea a II-a.

lingvistice în raport cu dicționarele dialectale, opinînd pentru aplicarea metodelor științifice ale geografiei lingvistice în culegerea materialului pe teren.

Buts et méthodes des enquêtes dialectales cuprinde o expunere asupra anchetelor lingvistice, prin corespondenți și la fața locului, întreprinse la sfîrșitul secolului trecut și în primul sfert al secolului nostru, cu deosebire în domeniul romanic. Întreaga lucrare este o pledoarie pentru anchetele directe, pe teren, organizate după principii metodologice riguroase, fără a fi respinse integral cele indirecte. Superioritatea atlaselor lingvistice rezidă în metodele după care s-au elaborat, metode perfecționabile odată cu înmulțirea operelor de acest fel. În urma unei detaliate analize critice, Sever Pop insistă asupra modalităților de aplicare a acestor metode și a eficacității lor, făcînd numeroase observații personale. Concluziile desprinse, în final, condensează principiile metodologice ale anchetelor dialectale, privind chestionarul, anchetatorul, localitățile anchetate, subiecții (informatorii), transcrierea fonetică, publicarea materialului ș.a. Ele indică, totodată, drumul de urmat — după concepția autorului — în viitoarele anchete.

Sinteză a metodelor utilizate în cercetarea dialectelor, lucrarea lui Sever Pop este, în același timp, o istorie a geografiei lingvistice pînă la data elaborării ei. Pentru deosebita ei utilitate, lucrarea a fost apreciată de lingviști de seamă, ca A. Meillet [40], L. Spitzer [41], C. Tagliavini [42], și recomandată pentru inițierea în anchetele lingvistice [43], devenind un veritabil *vademecum* în metodologia geografiei lingvistice.

Pentru lingvistica românească, *Buts et méthodes...* are o importanță specială. În ea găsim pentru prima oară analizată ancheta prin corespondenți, întreprinsă de B. P. Hasdeu în 1884, cu scopul principal de a spori lexicul dialectal din dicționarul academic *Etymologicum magnum Romaniae*, a cărei redactare i se încredințase atunci. De asemenea este detaliat prezentat, cu meritele și scăderile lui, *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* al lui G. Weigand. Și am mai semnala, în plus, prezentarea lucrărilor preparative pentru alcătuirea *Atlasului limbii române*, autorul expunîndu-și modul cum concepea realizarea operei la acea dată.

Încurajat de succesul pe care l-a obținut prin *Buts et méthodes...*, Sever Pop nutrește gîndul de a relua lucrarea și a o extinde. Ideea de a cuprinde, pe cît e posibil, preocupările pentru cercetările dialectale din toate timpurile și din toate locurile este fără îndoială temerară. Ea ar putea să pară fantastică chiar, fiind vorba de o singură persoană care s-a angajat să o înfăptuiască. Încrezător în forțele sale, cu o voință și tenacitate rar întîlnite, Sever Pop, într-un răstimp relativ scurt, a adunat o imensitate de informații științifice, din izvoare scrise în diverse limbi, pe care le-a prelucrat în cunoscuta sa lucrare *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Première partie: *Dialectologie romane*, Seconde partie: *Dialectologie non romane*, Louvain, 1950). Cuprinzînd 1389 (LV + 1334) pagini, putem afirma că această lucrare, unică în felul ei, prin proporțiile sale, prin întinsa arie cercetată și prin perioa-

[40] Vezi „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", XXVIII, 1927, p. 33—34.

[41] Vezi „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie", XLIX, 1928, p. 190.

[42] Vezi „Archivum Romanicum", XIII, 1929, p. 579—583. C. Tagliavini aduce unele completări bibliografice lucrării recenzate și face cîteva observații critice. Recenzentul conchide: „dobbiamo essergli grati di averci dato [...] uno sguardo vivo e reale, e soprattuto sentito, dei principali problemi delle ricerche dialettologiche" (p. 583).

[43] Vezi M. Cohen, *Instructions d'enquêtes linguistiques*, Paris, 1928, p. 10.

dele pe care le străbate, pînă la mijlocul secolului nostru, cu marea ei bogăţie de informaţii, este de prim ordin pentru documentare în studiul dialectelor.

La baza lucrării se găseşte convingerea autorului „că un progres al teoriilor lingvistice nu este realizabil decît printr-un examen mai amănunţit al faptelor dialectale şi printr-o metodă mai rafinată în anchetele lingvistice" [44]. Această convingere justifică necesitatea de a studia şi cunoaşte adîncit metodologia cercetărilor dialectale. De aceea Sever Pop acordă metodei cea mai mare importanţă, considerînd-o obiectul principal al lucrării sale [45]. Prezentarea istorică a metodelor de cercetare a dialectelor din diferitele limbi i se pare autorului esenţială nu numai fiindcă o astfel de prezentare evidenţiază „fazele cele mai caracteristice din dezvoltarea dialectologiei", dar şi pentru că „permite a recunoaşte mai bine evoluţia şi răspîndirea ideilor care au determinat marile opere dialectologice, considerate ca modele pentru anchetele dialectale" [46].

Avînd în centrul atenţiei metodele de cercetare, cum am subliniat, Sever Pop, în *La dialectologie*, se ocupă pe larg de atlasele lingvistice. Lucrarea dă astfel posibilitatea de a cunoaşte, pînă în amănunte, începuturile şi dezvoltarea g e o g r a f i e i l i n g v i s t i c e, cu perfecţionarea principiilor metodologice aplicate în diverse domenii lingvistice, mai cu seamă în cel romanic.

Lucrarea de care ne ocupăm interesează îndeaproape şi lingvistica românească. Limbii române i se acordă atenţia cuvenită. În plus faţă de lucrarea precedentă, aici găsim o schiţă a istoriei cercetărilor dialectale româneşti şi o amplă expunere asupra *Atlasului lingvistic român*, evident cu privire specială asupra metodologiei după care s-a realizat. Tot aici, Sever Pop îşi afirmă, în treacăt, punctul de vedere în legătură cu repartizarea dialectală în dacoromână, fără să apeleze la material faptic, documentar. În dialectul dacoromân, el distinge cinci „graiuri" (« parlers régionaux »), care se caracterizează prin particularităţi lingvistice specifice, în raport cu limba comună şi limba literară, şi anume : muntean, moldovean, bănăţean, crişean şi maramureşean [47].

În expunerea sa, autorul face uz de numeroase citate, pentru a pune la dispoziţia cercetătorului textele semnificative în diverse probleme, date fiind dificultăţile de astăzi din documentarea ştiinţifică. Totodată, el a urmărit ca, din citatele date, adesea contradictorii, cititorul însuşi să desprindă ceea ce este valabil, pozitiv, de ceea ce este eronat, negativ. Sever Pop evită de a impune una sau alta dintre metodele discutate, considerînd nejustificată o astfel de încercare, deoarece oricare din ele posedă avantaje şi dezavantaje. De aceea, el a prezentat, „cît de obiectiv posibil, metodele aplicate pentru a realiza cele mai importante lucrări dialectale, cu scopul de a stabili *gradul de încredere* pe care îl merită materialele prezentate" [48].

În expunerea problemelor metodologice privind cercetarea dialectală în diverse limbi se constată o disproporţie. Domeniului romanic autorul

[44] Sever Pop, *La dialectologie*, I, p. XI.
[45] Vezi *ibidem*, p. XV.
[46] *Ibidem*, p. XIII.
[47] Vezi *ibidem*, p. 667.
[48] *Ibidem*, p. XIV.

îi acordă un spațiu mai întins, pe de o parte fiindcă lucrarea se adresează înainte de toate romaniștilor, iar pe de altă parte deoarece realizările din acest domeniu au influențat cercetările dialectale din alte limbi [49].

Servind drept capitol introductiv, autorul adaugă lucrării sale o succintă privire istorică asupra dezvoltării dialectologiei ca ramură a lingvisticii.

Marea bogăție de date din *La dialectologie* este prezentată cu o remarcabilă exactitate și într-o formă cît mai sistematică posibil. Autorul îi asigură astfel o largă utilitate. În vederea aceluiași scop utilitar, lucrarea e însoțită de tablouri cronologice (ca: tabloul cronologic al principalelor monografii sau studii lingvistice publicate pînă în 1918, tabloul cronologic indicînd data publicării atlaselor lingvistice și folclorice regionale și generale, tabloul atlaselor lingvistice și folclorice în curs de publicare etc.) și de un extins indice de materii (de aproape o sută de pagini), pe cît de analitic, pe atît de important din punct de vedere practic.

La dialectologie este o lucrare fundamentală în metodologia lingvistică, un instrument de lucru indispensabil cercetătorilor. De aceea ea a fost apreciată ca „un fel de manual pentru dialectologii de astăzi" [50], „o veritabilă enciclopedie a istoriei dialectologiei și a metodelor sale" [51], fiind socotită, „pentru mult timp, modelul clasic de inițiere în geografia lingvistică" [52]. Străbătînd un important sector din cercetarea lingvistică, de-a lungul timpului și în diverse regiuni, lucrarea în discuție se înscrie, totodată, ca o valoroasă contribuție la istoria lingvisticii în general.

Probleme de metodă discută Sever Pop în mai multe articole, publicate de-a lungul anilor, înainte și după apariția lucrării menționate. În unele din ele se ocupă de principiile metodologice după care s-a alcătuit *Atlasul lingvistic român*, face precizări în legătură cu istoria elaborării acestei opere și pune în circulație observații și constatări interesante, desprinse din bogata sa experiență de anchetator [53]. Dar și alte opere similare, cum sînt *Atlasul lingvistic italian* și *Atlasul lingvistic al Franței*, îi stîrnesc interesul [54]. De aceeași natură sînt preocupările sale în legătură cu chestionarele lingvistice [55].

---

[49] Vezi *ibidem*, p. XII.

[50] Pierre Gardette, în „Orbis", X, 1961, nr. 1, p. XIV.

[51] G. Straka, în „Revue de linguistique romane", XXV, 1961, nr. 97—98, p. 213.

[52] A. Sommerfelt, în „Orbis", X, 1961, nr. 1, p. XI.

[53] Vezi Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al Românici*, în DR, VII, 1931—1933, p. 55—61, republ. în idem, *Recueil...*, p. 23—28; idem, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Revue de linguistique romane", IX, 1933, p. 86—114, republ. în idem, *Recueil...*, p. 67—87; idem, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Balcania", I, 1938, p. 70—82, republ. în idem, *Recueil...*, p. 143—153; idem, *L'Atlas linguistique roumain*, în „Revista Portuguesa de Filologia", vol. I, tom. II, 1947, p. 275 ș.u., republ. în idem, *Recueil...*, p. 199—237; idem, *Atlas linguistique roumain. Méthode, publication et interprétation de cartes*, în „Orbis", VII, 1958, nr. 1, p. 15—39, republ. în idem, *Recueil...*, p. 363—385.

[54] Vezi idem, *Cu prilejul Buletinului Atlasului lingvistic italian*, în DR, VIII, 1934—1935, p. 163—174, republ. în idem, *Recueil...*, p. 97—105; idem, *Atlas linguistique de la France: notes sur les cahiers de l'enquêtes d'Edmond Edmont*, în „Revue Studies in Romance Philology" (Manchester University), 1953, p. 218 ș. u. republ. în idem, *Recueil...*, p. 327—332.

[55] Vezi idem, *Méthode et principaux types de questionnaires linguistiques*, în „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg", 1957, nr. 5, p. 263 ș.u., republ. în idem, *Recueil...*, p. 347—362.

Pentru a împlini imaginea de ansamblu asupra activității lingvistice a lui Sever Pop, e necesar să amintim și conferințele pe care le-a ținut, în perioada 1937—1952, în diverse centre universitare, ca : Nisa (1937), Milano (1938), Roma (1942, 1943, 1946), Freiburg (1943), Veneția (1943), Gand (1950) și Strasburg (1952), publicate în *Recueil posthume de linguistique et dialectologie* (Roma, 1966, p. 429—631)[56]. În ele abordează probleme diverse : metodele de alcătuire a *Atlasului lingvistic român* și importanța lui pentru studiul limbii române, terminologia păstorească în limba română, terminologia religioasă în limba română și în limbile romanice, romanitatea limbii române, limba română în raport cu graiurile italiene, raporturi lingvistice româno-sarde, sașii și interferențele lingvistice româno-săsești și aspecte ale toponimiei românești.

Este de la sine înțeles că aceste conferințe nu au toate o valoare științifică, autorul însuși lăsîndu-le nepublicate. Tipărite postum, ele trebuie judecate prin prisma scopurilor urmărite, a publicului căruia li s-au adresat și a momentului istoric în care au fost ținute. Privindu-le global, le putem aprecia ca materiale care au vehiculat, în țări și centre romanice, cunoștințe despre limba română și poporul român. Mergînd adesea pe cărări umblate, Sever Pop dovedește, în cele mai multe cazuri cu un material lingvistic nou, furnizat de propriile sale cercetări pe teren, romanitatea limbii române, cu referiri la alte limbi romanice, unitatea ei remarcabilă, premisă a unității noastre naționale, neconcordanța ariilor lingvistice cu granițele politice de odinioară, fapt care evidențiază legăturile permanente ale românilor de dincoace și de dincolo de Carpați și cu deosebire, continuitatea românilor pe teritoriul vechii Dacii.

Conferințele la care ne referim pot fi apreciate și din alte puncte de vedere. Două dintre ele abordează problemele importante ale terminologiei păstorești și religioase în limba română, referindu-se cu deosebire la elementele latine și la semnificația lor pentru istoria poporului român. Pe de altă parte, majoritatea conferințelor sînt însoțite de numeroase hărți, în care cuvintele discutate sînt prezentate în extensiunea lor geografică. Autorul pune în circulație, sub formă cartografiată, o parte din materialul încă nepublicat al atlasului său lingvistic. Apreciabile sînt și hărțile în care anumite cuvinte sau fenomene lingvistice sînt înfățișate în întreaga Romanie. De asemenea sînt demne de reținut hărțile toponimice alcătuite și publicate de autor (pentru *Chiceră, Ciucă (Cioacă), Curmătură, Gorgan, Groapă, Grui, Bou—Zimbru, Vărătec—Tomnatec, Runc, Plai, Vad, Muncel)*, care atestă preocuparea acestuia de a introduce și utiliza metodele geografiei lingvistice și în studiile de toponimie, fapt, fără îndoială, demn de consemnat.

Aprilie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[56] Lucrarea a fost recenzată de Valeriu Rusu, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 430—433.

NOTE ASUPRA CUVINTELOR ROMÂNEȘTI DIN SFERA SEMANTICĂ A CULTURII

DE

FLORICA DIMITRESCU

În general, în lucrările românești de istorie a limbii române (atît în cele care poartă acest titlu, cît și în altele care, deși au altfel de denumiri, în substanță sînt tot „istorii" — de obicei parțiale — ale limbii române) nu erau grupate în mod special, la capitolul dedicat elementelor lexicale moștenite din latină, cuvintele din sfera semantică a culturii; aceste cuvinte nu pot fi trecute cu vederea, odată ce latina păstrată de inscripțiile dunărene releva — pe lîngă specificul ei rustic, dovedit printre altele de caracterul rural al terminologiei creștine românești (S. Pușcariu, LR, p. 361) — o „trăsătură urbană, abstractă, livrescă", aparținînd „unei pături sociale subțiri, suprapuse" [1]. Termenilor de origine latină cu specific cultural li s-a rezervat un loc aparte, pentru prima dată, în *Istoria limbii române* (vol. II, București, 1969), lucrare elaborată sub egida Academiei R.S.R., în capitolul *Lexic*, redactat de I. Fischer. Termenii ce aparțin domeniului cultural apar clasificați sub mai multe rubrici și anume : a) **activitatea intelectuală** (p. 135) : **ad — (de)uerum (> adevăr)*, *cogito (> cuget)*, *cognosco (> cunosc)*, *credo (> cred)*, *intelligo (> înțeleg)*, *inuitio* [2] *(> învăț)*, *mens (> minte)*, **oblito (> uit)*, *pareo (> par)*, *percipio (> pricep)*, *scio (> știu)* ; b) **cultură** (p. 171) : *charta* [3] *(> carte)*, *scribo (> scriu)* ; c) **muzică** (p. 171) : *bucino (> bucium* vb.), *canticum (> cîntec)*, *canto (> cînt)*, *citera (> citeră)*, *chorda* [4] *(> coardă)*, *sibilo (> șuier)*, *sono (> sun)*, *versus (> viers)*; d) **distracții** (p. 171) : *ioco (> joc* vb.), *iocus (> joc* subst.).

Desigur, în fața acestei clasificări putem avea unele nedumeriri. Ne putem întreba de pildă în ce măsură *pareo* ar trebui încadrat neapărat printre verbele reprezentînd activitatea intelectuală sau de cea la cultură apar înregistrate numai *charta* și *scribo*, în timp ce *inuitio* apare la activitatea intelectuală, dar considerăm că mai important decît asemenea observații de amănunt este faptul că, pentru

---

[1] N. Mihăescu, *Lb. lat.*, p. 271.

[2] Evoluția semantică a acestui verb (vezi CDDE, nr. 895) se poate încadra în ceea ce J. Malkiel numește „polarizarea lexicală" (vezi „Language", 27, 1951, p. 494).

[3] Înțelesul ar. *carte* „papier" poate fi moștenit din latină sau împrumutat din ngr. χαρτης sau alb. *Karte*, it. *carta* (vezi CDDE s. v. *carte)* ; H. Mihăescu, *Infl. gr.*, p. 64, consideră *carte* un elenism ivit în urma unei influențe „directe" și „locale" datînd aproximativ din sec. I—III.

[4] Considerat de H. Mihăescu, *Infl. gr.*, p. 185, în categoria elenismelor „bine încetățenite în limba latină".

prima dată, termenii din sfera culturii au fost luaţi în discuţie, grupaţi într-o lucrare de istorie a limbii române.

Trebuie menţionat că toate cuvintele mai sus citate se regăsesc şi în alte limbi romanice, multe dintre ele fiind chiar panromanice *(cognosco, credo, mens, *oblito, charta, scribo, canto, chorda, sono, ioco, iocus)*. De observat că în REW[3], nr. 9248, toate formele romanice ale lui *versus* sînt considerate livreşti, cu excepţia românescului *viers*.

După cum se poate constata, termenii amintiţi nu numai că apar în număr relativ ridicat, dar sînt esenţiali, reprezentativi pentru cîmpul semantic al culturii şi al învăţămîntului, constituind tot atîtea dovezi clare de continuitate şi în acest domeniu. Totuşi, pentru a realiza un tablou global al domeniului în cauză, trebuie adăugaţi şi alţi cîţiva termeni. Astfel alături de *scribere*[5], verb care poate constitui o dovadă a menţinerii neîntrerupte a practicii scrisului pe teritoriul românesc[6], locuit de o populaţie beneficiară a unei moşteniri culturale superioare, se poate avansa ipoteza — cu rezervele impuse de absenţa unor documente doveditoare — că, cel puţin o perioadă de timp, a persistat în limba română şi verbul complementar *legere*[7]. În mod logic se poate presupune că măcar un număr egal de persoane care ştiau să scrie erau deprinse şi cu acţiunea paralelă a cititului. Afirmaţia aceasta se bazează pe de o parte pe faptul că în inscripţiile din Dacia, în special în formulele finale, verbul *legere* este relativ des întrebuinţat ; pe de altă parte se poate considera ca o probă a conservării lui *legere* — verb menţinut în principalele limbi romanice : fr. *lire*, it. *leggere*, sp. *leer*, pg. *lêr* (REW[3], nr. 4970) — prezenţa în limba română a unui cuvînt care probabil face parte din aceeaşi familie : *lege* (<lat. *lex, -gis)*, bine reprezentat în cele mai vechi texte din secolul al XVI-lea : S. 38 ocurenţe ; CV 26 ocurenţe etc.[8]. Legătura etimologică dintre *legere* şi *lex* este înfăţişată, de pildă, în A. Ernout, A. Meillet, *Dict. etym.* s. v. *lex*, în următorii termeni : „il est possible, mais non évident que ce nom [= lex] appartienne à la racine du lat. *lego*, *legere*". Desigur că la un cuvînt ca *legere* se poate aplica afirmaţia lui Sextil Puşcariu, după care lipsa contactului „prelungit cu latina a produs o împuţinare a cuvin-

[5] Despre scrierea latină în Dacia romană, vezi S. Jakó, R. Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, Bucureşti, 1971, p. 113—115 ; dealtfel numărul inscripţiilor din Dacia (peste 3000) întrece numărul de inscripţii găsite pe teritoriul provinciilor vecine (vezi H. Mihăescu, *Lb. lat.*, p. 29). Este ştiut că în Dacia, la curtea regilor, a fost cunoscută limba şi scrierea latină înainte de cucerirea romană (vezi C. Preda, în „Era socialistă", LXI, 1976, nr. 7, p. 38). De asemenea în Dacia se pare că au existat *litteratores* şi scribi care ar fi putut organiza şcoli particulare în care să se fi cultivat scrierea : unele cărămizi găsite la Drobeta, Porolissum, Sucidava, Sarmizegetusa poartă urmele unor exerciţii de scriere, iar o stelă reprezintă un copil ce ţine în mînă un stylus (vezi Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2, p. 14 şi 275—276). Vezi şi Gh. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi*, Bucureşti, 1974, p. 10—12 ; „Pontica", III, 1970, (Muzeul de arheologie din Constanţa), p. 270—271.

[6] Dar prezenţa verbului *scribere* în lexicul românesc ar putea constitui o dovadă a continuităţii practicii scrisului numai dacă este confirmată identitatea sensului referenţial (rom. *scrie* „desena, zgîria pămîntul") în latină şi română (Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2, p. 14); despre derivatul *scriptură* v. Şt. Paşca în CL I, 1956, 1—4, p. 79.

[7] Despre cuvintele de origine latină absente din limba română, vezi S. Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — Bucureşti, 1937, p. 33—34 ; I. A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română* (curs, 1932 ; aici lista alfabetică se opreşte la litera C) ; I. Fischer, *Cuvinte pan-romanice absente din limba română*, în SCL, XVI, 1965, p. 441—447 (vezi şi versiunea franceză, în RRL, IX, 1964, p. 595—602).

[8] Vezi Florica Dimitrescu, *Contribuţii*, p. 178.

telor « culturale » de origine latină" [9]. Cu timpul, sensul lat. *legere* ar fi putut fi preluát de un alt verb tot de origine latină, aparținînd aceleiași sfere semantice, (a) *număra* [10]. Probabil că, într-o epocă anterioară secolului al XVI-lea, a număra era folosit cu sensul „legere" [11], odată ce în sec. al XVI-lea îl întîlnim cu acest înțeles, ca arhaism, în cîteva texte: *Děci* **numără** *gheemonu carta și întrebă* (CV 56, 7) ; aici alăturarea verbului *numără* de substantivul *carte* este semnificativă pentru clarificarea sensului ; o dovadă peremptorie o constituie traducerea textului corespunzător în *Noul Testament* din 1648 : *iară* **cetind** *deregătoriul cartĕ, întrebî* .... sau în *Biblia* din 1688 : *și* **cetind** *domnul și întrebîndu-l*... Un exemplu similar din C.T. : *N-ați numărat ca fĕce de ѧtăĭu bâr'betĕsca parte și mumrĕsca faptâ ѧste?* (40r 8). În pasajul corespunzător celui citat din C.T., în *Ev.* apare, în textul românesc, verbul (a) *citi* : *au n-aț cetiț că fapț iaste dențtănț barbatescț cinț și mumrescț facuț iaste?* (70r, zač. 78). De menționat că în *Evangheliarul* tipărit de Macarie (1512)— după care a fost tradus C.T. — în textul corespunzător (zač. 78) apare tot verbul (a) *citi* și tot perfectul compus : **нѣстѣлн чѣлн ꙗко сѫтворнвкіи нскwнн** . . .

Din cele de mai sus reiese că, în mod cert, poate fi adăugat la listele întocmite în ILR II verbul (a) *număra*, care, atît prin semnificația actuală și cu atît mai mult prin sensul vechi „a citi" [12], își justifică locul în sfera culturală. Aici trebuie amintit că s-au menținut nu numai multe alte cuvinte din familia verbului discutat *(număr, numărător, numărătoare, nenumărat, numărătură)* [13], dar și întreaga serie a numeralelor cardinale de la unu la zece [14] — ca în toate celelalte limbi romanice —, pe baza cărora, în anumite combinații, se pot construi celelalte numerale cardinale sau ordinale.

În fine, credem că ar putea fi adăugat și substantivul *pană* (< lat. *pinna)*. Acesta, desemnînd la origine o parte a corpului unei păsări [15], a devenit, cu timpul, principalul instrument al scrierii [16].

Cuvintele discutate, adăugate la cele citate în ILR II (vezi mai sus, p. 17), întregesc imaginea sferei semantice culturale. Termenii care s-au suprapus, în decursul secolelor, peste cei deja existenți, de origine latină, în categoria amintită, datorită diverselor contacte cu alte limbi — în special cu limbile slavă și greacă —, sînt relativ numeroși, dar, după cum se poate ușor remarca, au, cu puține excepții, o putere redusă de cir-

[9] LR, p. 355.

[10] În ILR II, vb. *număra* este clasificat în capitolul „dimensiunea, cantitatea" (p.153).

[11] În DLR se consideră că *număra*, cu sensul învechit „citi", provine din lat. *nominare;* în ceea ce ne privește, socotim că etimonul este latinul *numerare*, mai apropiat din punct de vedere fonetic ; cf. *numărătoriu de stele* „cititor de stele, astrolog", Prav. 225 (Munt. *cetitoriu)* (DLR, s. v. *numărătoriu).*

[12] În lumina celor discutate aici, afirmația lui Gh. Mihăilă, *Împr. sud-slave*, p. 148, că „alături de verbul de origine latină *a scrie* limba română cunoaște un singur cuvînt pentru fr. *lire —a citi*, pătruns din slavonă", este adevărată numai pentru faza modernă a limbii române.

[13] CDDE, s. v. *număra.*

[14] ILR II, p. 113.

[15] ILR II, p. 150.

[16] Vezi DLR, s. v. *pană;* vezi și derivatul învechit *penuș* (cf. *Anon. Car.*, apud DLR s. v. *penuș);* diminutivul *peniță* a căpătat definitiv un sens care-l integrează în categoria rechizitelor școlare. *Peniță* este o formație relativ tardivă (vezi DLR s. v. *peniță),* avînd în vedere, pe de o parte, alcătuirea cu un sufix de origine slavă *(-iță)* și, pe de alta, împrejurarea că se atașează la un obiect *(tocul)* de origine maghiară.

culație. De menționat că, în epoca feudală, în țara noastră, limbile de cultură erau trei : latina (încă de la începutul secolului al XI-lea —în jurul anului 1020, la Cenad (Morisena) s-a înființat prima școală de pe teritoriul țării noastre în limba latină, școală prin care învățământul nostru se sincroniza cu cel din centrul și vestul Europei [17]), greaca și slava, ceea ce a însemnat nu numai achiziționarea unor cuvinte de cultură din limbile menționate, ci și „avantajul de a lua contact cu trei mari culturi" [18].

Termenii de origine slavă, greacă și maghiară din domeniul cultural și al învățământului, care apar în lucrările dedicate special rezultatelor contactelor lingvistice dintre română și limbile popoarelor învecinate [19], pot fi clasificați astfel : **nume de cărți, părți ale diverselor cărți:** *Cazanie* (sl.), *ceaslov* (sl.), *citi* (sl.), *hrisov* (gr.), *glavă* „capitol" (sl.), *izvod* (sl.), *letopiseț* (sl.), *molitvenic* (sl.), *pecete* (sl.), *pisanie* (sl.), *pravilă* (sl.), *predoslovie* (sl.), *tipic* (gr.), *tîlc(ui)* (sl.); **școală, imprimerie:** *buche* (sl.), *glagol* (sl.), *hîrtie* (gr.), *slovă* (sl.), *samă* „număr" (magh.), *socoti* (magh.), *tease* (gr.), *tipar* (gr.); **organizarea instruirii:** *dascăl* (gr.), *diac* (gr.), *grămătic* (gr.), *pedagog* (gr.), *pedepsi* „a învăța" (gr.), *spudeu* „discipol, elev" (gr.), *ucenic* (sl.) ; **furnituri școlare:** *alfavita* „abecedar" (gr.), *călimară* (gr.), *cerneală* (sl.), *condei* (gr.), *filă* (gr.), *filadă* „caiet" (gr.), *toc* (magh.)[20].

După cum se poate observa cu ușurință, cele mai multe cuvinte dintre cele amintite au sau un caracter arhaic (*cazanie, ceaslov, filadă, letopiseț, predoslovie, spudeu* etc.) sau o arie de circulație redusă, conservîndu-se în special în expresii (de ex. **buchea** *cărții, nu-i* **glagore** *în cap, nu știe să țină* **condeiul** *în mînă).* Este interesant de observat că termenii trecuți de D. Gămulescu, *Elem. sîrb.*, p. 209, sub rubrica „cuvinte referitoare la carte, scriere, cultură" nu sînt cunoscuți românei comune actuale : *artie, chișiță, criedă, crug, glavă, ispit, măștilă, noveale, novină, propis, raboș, scoriță, slică, sunjer, țircus.* Dintre termenii împrumutați, cu adevărat importanți și răspîndiți sînt *citi, cerneală, dascăl, filă, hîrtie, pedagog, pedepsi, socoti, tipar, ucenic* (azi frecvent însă cu sensul „tînăr care învață o meserie") [21].

La acest strat mai vechi s-a adăugat, în ultimele două secole, o serie de termeni neologici, cei mai numeroși de origine latino-romanică-franceză și, mai puțin, italiană; de exemplu : *elev, lectură,* (a) *instrui,* (a) *medita, universitate, student, facultate* etc., care se referă, cei mai mulți, la dezvoltarea unor forme superioare de cultură și de învățămînt ; termeni ca aceștia, din punct de vedere etimologic, întăresc caracterul romanic al limbii noastre.

Comparînd cuvintele din sfera culturii moștenite din latină cu cele adăugate în decursul anilor, se poate trage concluzia că, în ciuda condițiilor vitrege de ordin istoric și social, termenii f u n d a m e n t a l i ai culturii și ai învățămîntului s-au transmis în limba română din latină[22], ceea ce atestă un proces de intensă romanizare și din acest punct de vedere.

[17] St. Bârsănescu, P. N., p. 43; v. și V. Țircovnicu, *Istoria învățămîntului în Banat pînă în anul 1800,* Buc., 1978, p. 24, 25, 28.

[18] St. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 27 ; vezi și p. 142.

[19] Lucia Djamo-Diaconiță, *Lb. doc. sl.-rom.* ; L. Gáldi, *Néo-gr.* ; H. Mihăescu, *Infl. gr.* ; Gh. Mihăilă, *Împr. sud-slave* ; Al. Rosetti, ILR ; L. Tamás, *Etym. mag.*

[20] De menționat că în DEX *toc* este considerat a fi de proveniență maghiară și sîrbă, dar în D. Gămulescu, *Elem. sîrb.* nu este prezentă ipoteza originii sîrbești a acestui substantiv.

[21] Gh. Mihăilă, *Împr. sud.-slave,* p. 148.

[22] P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română,* Buc., 1965, p. 58.

Adaos la corectură:

Faptul că s-au păstrat cuvinte culturale de origine latină nu vine în contradicție cu viața pastorească a românilor, care, după cum arată Ov. Densusianu, „Grai și suflet" II, fasc. 1, p. 14 — 15, trebuiau să știe carte pentru a citi unele sfaturi, pentru a ține socotelile la stînă etc. Un argument important în favoarea păstrării lui *legere* îl constituie ar. *alég* „lire" („cărtea... *u-aléapse* tută" — scrisoarea... *o citi* toată), PB 3 907, v. Papahagi, DDA s.v. *alég* (cf. și Andreilŭ alŭ Bagavŭ, *Carte de* **alégere**, 1887 — carte de *citire* — comunicat de Matilda Caragiu), considerat de Capidan, *Aromânii*, Buc. 1932, p. 358, ca provenind din *lego, -ere* (v. și Pașca, CL I, 1956, 1—4, p. 80: arom. *aleadzire*, megl. *leziri* < *legere;* dispariția lui *legere* s-ar putea explica prin omonimia unor forme verbale cu forme ale lui *lex, -gis* sau *lĭgo).*

BIBLIOGRAFIE

St. Bârsănescu, P. N. = Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, Editura Academiei R. S. România, 1971.
CDDE = I. A. Candrea, O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914.
C. T. = Coresi, *Tetraevanghelul*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1963.
CV = *Codicele Voronețean*, ed. I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885.
Florica Dimitrescu, *Contribuții* = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
Lucia Djamo-Diaconiță, *Lb. doc. sl.-rom.* = Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV—XV*, București, 1971.
A. Ernout, A. Meillet, *Dict. etym.*=A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1939.
Ev. = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551—1553)*, ed. L. Demény, București, 1971.
L. Gáldi, *Néo-gr.* = L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939.
D. Gămulescu, *Elem. sirb.* = D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, București, 1974.
ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1969.
Gh. Mihăilă, *Împr. sud-slave* = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.
H. Mihăescu, *Infl. gr.* = H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, București, 1966.
H. Mihăescu, *Lb. lat.* = H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960.
Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2. = Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2. *Contribuții socio-culturale*, București, 1978.
S. Pușcariu, LR = Sextil Pușcariu, *Limba română*[2], București, 1976.
REW[3] = Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*[3], Heidelberg, 1935.
Al. Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968.
S. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I—II, București, 1916.
L. Tamás, *Etym. ung.* = L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966.

Noiembrie 1977

Universitatea din București
Facultatea de limba și literatura română
București, str. E. Quinet, 7

ÉTYMOLOGIES ROUMAINES

PAR

MARCEL FERRAND

găsi

A lire toutes les mentions qui sont faites depuis quelque temps de l'étymologie de *găsi* "trouver", on pourrait croire que celle-ci ne fait pas le moindre doute. Mais l'énoncé seul de cette étymologie étonne : « roumain *găsi* "trouver", du slave *gasiti* "éteindre" ». Certes, *gasiti* phonétiquement est parfait. Mais comment a-t-on pu passer du sens d'"éteindre" à celui de "trouver" ?

L'idée remonte à DA, c'est-à-dire à Puşcariu. En fait — et ceci mérite d'être dit d'emblée — il ne s'agissait dans l'esprit de celui-ci que d'une suggestion, précédée de la mention : « étymologie inconnue ». « J'insistais — a expliqué Puşcariu par la suite — sur la ressemblance formelle des deux mots, en montrant, sous toutes réserves, à l'aide d'une citation du *Codicele Voroneţean*, que le passage du sens de "souffler" à celui de "trouver" pourrait s'expliquer comme dans *afflare* > *afla* »[1].

L'analogie avec *afla* (de *afflare* "souffler sur") a été à l'évidence, comme il ressort de l'article de DA, le premier « point fort » — illusoire — sur lequel s'est articulée l'étymologie *gasiti*. Cette analogie, malheureusement, ne repose sur rien de solide :

1. L'étymologie de *afla* (cf. sp. *hallar* "trouver", etc.) doit être rappelée. *Afflare* (de *adflare*), c'est, textuellement, "souffler vers, souffler sur". Pour arriver de "souffler sur" à "trouver", on a eu l'idée ingénieuse d'invoquer le chien. Celui-ci s'assure qu'il a découvert l'objet qu'il cherche en le f l a i r a n t ; on a alors l'impression qu'il s o u f f l e s u r sa trouvaille, que "souffler sur", c'est "trouver". Cette explication est très vraisemblable dans le cas de *afflare*. Mais il a fallu notamment que le terme appartienne d'abord au domaine spécial de la c h a s s e ; il y a là, en un mot, une situation particulière dont il est peu probable qu'elle se soit exactement reproduite dans le cas de *găsi*. D'autant plus que, cette fois — au contraire du précédent invoqué — le sens de "souffler" n'est nullement assuré au départ, c'est-à-dire dans *gasiti*[2].

---

[1] S. Puşcariu, DR, V, 1929, p. 756 et ss., note 2. Dans cette note S. Puşcariu justifie son étymologie de DA (1913) et s'en prend vivement à celle de Weigand, cf. ci-dessous.

[2] L'étymologie de *afla* est bien exposée dans le *Diccionario etimológico de la lengua castellana*, Berne, 1954, par J. Corominas. Selon Corominas, cette étymologie appartient conjointement à Ascoli, Diez et Meyer-Lübke. O. Densusianu, HLR, p. 186, 196, adopte l'étymologie de *afla* dans la version qu'en a donnée Schuchardt, mais que celui-ci a abandonnée ensuite, cf. ci-dessous.

2. "Éteindre" implique-t-il naturellement "souffler", comme le laisse entendre Pușcariu ? On souffle sur le feu plutôt pour l'attiser, cf. fr. *souffler sur le feu*, roum. *a sufla în foc*. On n'éteint guère en soufflant que, par exemple, une bougie — et il est douteux que la flamme d'une bougie soit conçue réellement comme un feu. Le rapport "éteindre" — "souffler" apparaît donc a priori comme quelque peu "sollicité".

Ce sens de "souffler", Pușcariu pense — avec toutes les précautions qu'il a lui-même soulignées — pouvoir le dégager de l'emploi ancien de *găsi* reflété dans le passage suivant du *Codicele Voroneţean* : *Corabiile... de izaclean vînt găsite*, que Pușcariu propose d'interpréter ainsi : « Corabiile ... suflate de vînt ». *De vînt găsite* signifie-t-il "de vînt suflate" ? Pușcariu invoque une autre version ancienne de la *Bible* : *de vînturi tari se învăluiesc*. Mais une troisième version roumaine a au même endroit : *de iuți vînturi mînîndu-se* ; une version latine : *a ventis validis minentur*. On peut ajouter une version française récente : *...les vaisseaux..poussés par des vents violents...* [3] On voit que l'idée fondamentale est celle de "pousser", "conduire". Sans prétendre donner la solution du problème posé, nous pensons qu'il existe des emplois de *găsi* qui vont dans cette direction. Nous voulons parler d'expressions modernes bien connues du type :

Ce te-a găsit de...
L-au găsit toți dracii.
M-a găsit strănutatul.
Moartea l-a găsit în Viena.

On a là un emploi de *găsi* très caractérisé, et en outre le sens de "trouver" ne permet nullement de l'expliciter de façon satisfaisante. C'est par "a apuca" que les dictionnaires interprètent cette signification de *găsi*, cf. en effet les expressions similaires :

Ce te-a apucat ?
L-au apucat toți dracii.
L-au apucat frigurile.
M-a apucat un guturai.

Certes, "corabiile de vînt tare apucate" ("les navires saisis par les vents violents") n'est pas une combinaison très heureuse. Mais *apucat* "saisi" n'est pas très éloigné de *luat* "emporté" (cf. *luat de vînt)* : ne s'agirait-il pas d'une extension ancienne de *găsi* = *apuca* ?[4]

Pușcariu procède à partir d'une référence mal assurée au précédent *afflare — afla*. P. Skok s'est efforcé à son tour de justifier la même étymologie par des considérations plus générales. Dans un article de 1938 quelque peu improvisé, il se propose de montrer « comment le roumain [...] a transposé l'aspect morphologique slave dans l'aspect sémantique qu'il possède [...] » P. Skok reconnaît que « le verbe roumain, de même que le latin [...] ne désigne que l'action ou l'état pur et simple [...] ». « Mais, ajoute P. Skok, même dans le patrimoine latin du roumain nous

[3] Les versions de la *Bible* sont citées d'après DA, s.v. *Sources* : *Codicele Voroneţean*, p. 124 ; *Biblia* 1648 ; *Biblia* 1688. La version française est d'après la *Sainte Bible*, Paris, 1961, Epître de St. Jacques, chap. III, verset 4.

[4] Nous citons les expressions avec *găsi* et *apuca* d'après DA ; DEX ; *Dicționar român-francez*, București, 1967.

observons dans un exemple que l'aspect duratif impliqué au sens du verbe a subi un changement sémantique très curieux». Il s'agit du verbe *castigo*, qui selon P. Skok, du sens duratif de "réprimander, corriger, châtier" est passé en roumain au sens résultatif de "gagner" : «Du sens latin le verbe roumain n'a conservé que le résultat qu'on voulait obtenir par l'action qu'exprime *castigare*». Dans le fonds slave, si un verbe comme *goni* a conservé en roumain son aspect duratif primitif, en revanche «dans *a lovi* "attaquer, frapper, cogner" [de *loviti* "chasser"] l'aspect duratif slave n'est pas maintenu. Il est remplacé par l'aspect terminatif ou résultatif». Ce type d'exemple, poursuit P. Skok, «nous aide à comprendre la sémantique extraordinairement curieuse de *a găsi*, d'en vérifier l'étymologie slave qu'on a essayé assez souvent de mettre en doute. Le mot slave correspondant *gasiti* a le sens duratif ou imperfectif [action non limitée, sans bornes] "être en train d'étouffer l'incendie, le feu, la soif, éteindre, désaltérer". Le mot roumain *a găsi* exprime, par contre, l'action terminative ou résultative "trouver, retrouver, rencontrer"». Comment ce changement de sens a-t-il été possible? Après avoir à son tour invoqué l'exemple de *afflare* "insuffler" qui a donné *afla* "trouver", P. Skok, sans transition, laisse entendre que l'on peut tout aussi bien estimer que dans le cas de *gasiti — găsi* on est passé du sens «duratif» de "s'efforcer de se désaltérer ou d'éteindre un feu", par conséquent "chercher de l'eau pour se désaltérer ou éteindre un feu", au sens «terminatif» correspondant de "trouver de l'eau pour se désaltérer ou éteindre un feu" [5].

Il y aurait certainement matière à commentaire dans les idées de P. Skok [6]. Mais, pour nous en tenir au problème évoqué ici, il nous paraît

[5] P. Skok, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, DR, IX, 1936—1938, p. 214—219.

[6] Cf. I. Pătruț, Rsl, IX, 1963, p. 20, qui rappelle notamment que, selon E. Petrovici, le roumain ne connaît pas l'aspect verbal. Force est de constater que les arguments de Skok ne sont guère probants. Quant à *loviti — lovi*, on peut citer l'exemple du lat. *captio* qui donne aussi bien le fr. *chasser* (action «durative») que l'angl. *to catch* ("attraper", action «résultative»), en dehors, par conséquent, de tout système aspectuel de type slave. Skok, en outre, en considérant que "frapper" est l'action terminative de "chasser" (c'est-à-dire "chercher à attraper") confond abusivement "attraper" et "frapper". En fait, nous semble-t-il, on ne frappe pas l'animal une fois attrapé, mais bien pour l'immobiliser, pour l'attraper, c'est-à-dire que "frapper" n'est pas «résultatif» de "chercher à attraper" (duratif) : il en est la circonstance, le moyen (le bâton ou le fusil est le moyen de chasser). On peut dire ici que le roumain retient une partie de l'action durative et non autre chose que celle-ci. Mais en admettant même que le roumain ait pris *loviti* au sens d'"attraper", y aurait-il vraiment changement de sens ? *Loviti*, en effet, ne signifie pas seulement "chasser"="chercher à attraper", mais aussi "attraper" (au sens répétitif, cf. rus. *koška lovit myšej* "le chat attrape les souris"). Enfin, il nous semble que le fait même que le roumain appréhende l'aspect de façon erronée ou partielle, témoigne en faveur d'une indifférence à l'aspect et non d'une participation à celui-ci.

Abstraction faite de l'argument — par définition encore plus discutable que le précédent — selon lequel le roumain, se comportant en cela pour ainsi dire comme une langue slave, aurait soumis y compris les verbes d'origine latine aux critères de l'aspect hérités du slave, on peut contester d'autre part l'interprétation que donne P. Skok du passage du lat. *castigo* au roum. *cîştiga* "gagner". Il nous semble que le macédoroumain *cîştigedzŭ* "être en éveil, soigner, travailler" (*cîştigă* "soin, souci") donne la clé du problème, car de là à "gagner" il n'y a qu'un pas, cf. *agonisi* "gangner péniblement", du gr. *agonizome* "se donner de la peine". *Cîştigedzŭ* "soigner" (*cîştigă* "soin, souci") s'explique apparemment à partir du sens de "châtier, rendre pur", qui est le sens premier de *castigo*< *castus* "pur" (cf. fr. *châtier*, esp. *castizo*), d'où "prendre soin de, se soucier de". Le sens de "réprimander", invoqué par Skok, courant en latin et que l'on retrouve aussi en roman (cf. *châtier* = punir ; ou encore scr. *kašligati*, même sens) convient moins bien. Il n'est pas, pour finir, jusqu'à l'étymologie de *afla* — donnée dans le cadre du passage

manifeste que l'auteur n'a pu appliquer au cas posé par *găsi* sa thèse de la transformation du « duratif » en « résultatif » qu'à condition de forcer considérablement le sens de *gasiti*. A un "trouver" résultatif correspond en effet obligatoirement un "chercher" duratif. Or, si *găsi* a bien le sens de "trouver", *gasiti* a priori n'a pas celui de "chercher". Qu'à cela ne tienne, nous dit P. Skok : pour "éteindre", ne faut-il pas "chercher de l'eau" ? L'ennui est que, en l'occurrence, l'eau est le moyen de l'action d'"éteindre" : l'action de "trouver de l'eau" n'est pas après celle d'"éteindre", elle la commande, elle est avant elle. On peut s'exprimer autrement : le point final du segment représentant l'action durative d'"éteindre" *(gasiti)*, c'est le moment où le feu est complètement éteint, par conséquent, non pas le moment où l'on a fini par trouver de l'eau, mais bien au contraire le moment où l'on n'a plus besoin d'eau. On voit sur quelle erreur grossière repose le raisonnement de P. Skok.

En conclusion, le sens de "souffler" suppose une répétition invraisemblable d'un cas d'étymologie très spécial, et en outre il n'est pas attesté ; le sens d'"éteindre" ne mène pas au sens de "trouver de l'eau". Il faut donc abandonner l'explication de *găsi* par *gasiti*.

A-t-on une solution de rechange ? Weigand, rejetant *gasiti*, a proposé le bulg. *nagazja* "stoßen auf etwas, finden", verbe formé sur *gazja* "ich trete auf etwas" [7]. Précisons tout de suite que le verbe cité par Weigand est commun au bulgare et au serbocroate *(nagaziti, gaziti*, même sens). Puşcariu a fait justice des raisons données par Weigand pour justifier la chute de la syllabe *na-* [8], mais ce que ni l'un ni l'autre n'a vu, c'est que *gaziti* mène très bien au sens de "trouver" sans le secours du préverbe *na-* : la comparaison avec *broditi* le démontre [9].

C'est à Scriban que revient le mérite d'avoir indiqué le parallélisme frappant qui existe entre *gaziti* et *broditi*. Tous deux correspondent à un nom simple désignant le gué *(gaz ; brod)*. Tous deux ont le même type de sens double : 1. *gaziti* "patauger" ; *broditi* "errer" ; 2. *gaziti, broditi* "passer la rivière au gué" [10]. Et l'on sait de façon certaine que

---

du duratif au résultatif — qui ne doive être rectifiée. En effet, Skok cite cette étymologie, non dans la version de Meyer-Lübke que nous rappelons ci-dessus, mais dans celle de Schuchardt, d'après laquelle on serait parti, non de *afflo* "souffler sur", mais de *mihi afflatum est* "on m'a inspiré", d'où *a me afflatur* et enfin *afflo* "je trouve". Or Schuchardt par la suite a renoncé à cette explication (ZRPh, XXXI), se ralliant à celle de Meyer-Lübke (cf. J. Corominas, *loc. cit.*).

[7] Weigand, « Balkanarchiv », III, 1927, p. 107.

[8] S. Puşcariu, *loc. cit.*, objecte à juste titre que dans l'hypothèse de Weigand, c'est *na-* qui donne seul le sens de "trouver" ; il est donc essentiel. En outre, Weigand pose la chute possible en roumain d'une syllabe initiale en des termes nettement abusifs. Lorsque le phénomène se produit, il a une explication spécifique, comme l'a montré S. Puşcariu à propos de *tunerec* pour *întunerec, părat* pour *împărat*, etc. (DR, IV, 1927, p. 696).

[9] Pour simplifier, nous disons *gaziti* pour *"gazja* (ou *gaziti)"*, *broditi* pour *"brodja* (ou *broditi)"*.

[10] Scriban, « Arhiva », XXX, p. 33. Nous complétons à l'aide des dictionnaires du bulgare et du serbocroate.

Signalons que, par ailleurs, deux dialectes périphériques très influencés par le slave — le méglénoroumain et le roumain du Banat — ont emprunté *gaziti* (resp. *găzes, găzi)* au sens de "a călca cu picioarele" (cf. dict. de Capidan et de Candrea). Il s'agit là d'un fait évidemment indépendant du problème posé par *găsi*.

broditi a donné en roumain *brodi*. Ne serait-on pas en présence d'un second *brodi* [11] ?

L'étymologie *broditi* — *brodi* a ceci de remarquable que l'on retrouve dans *brodi*, nous semble-t-il, non seulement le sens de "trouver", mais en quelque sorte tout le « contexte » de g u é. "Trouver un gué", ce n'est, ni trouver n'importe comment, ni trouver n'importe quoi. D'une part, un gué se cherche longtemps, péniblement ; d'autre part, "trouver le gué", ce n'est pas "trouver un endroit quelconque de la rivière", mais "l'endroit le plus favorable, le plus adéquat, le seul par où elle se laisse franchir". Ces trois moments peuvent être retracés grâce aux significations actuelles de *brodi* : a) recherche du gué, cf. *pe brodite* "à tâtons" ; b) "le bon endroit par où la rivière se laisse franchir", cf. *am brodit bine, i-am brodit gustul* ; "trouver", cf. *am brodit-o acasă* [12]. De la même manière, les significations attestées de *găsi* incluent, comme nous l'avons souligné, non seulement le sens banal de "trouver", mais aussi celui de "a apuca". Celui-ci ne remonte-t-il pas, comme le moment b) de *brodi*, à l'idée de "prendre la rivière par l'endroit où elle se laisse franchir", "par l'endroit où l'on en vient à bout" ?

Si, pensons-nous, *gaziti* offre une très bonne base du point de vue sémantique, il présente cependant une sérieuse difficulté phonétique, qui jusqu'ici n'a pas été résolue. Weigand pense que le *z* a pu s'assimiler au *s* de la terminaison dans **găzesc (z — s)*, d'où *găsesc (s — s)*. Cette explication ne tient guère [13]. Scriban, quant à lui, invoque *bosumflat*, de *buză* + *umflat*. Mais cette analyse n'est pas certaine — outre que les conditions qui auraient donné *buză* > *bos* — n'étant pas définies, on ne voit pas comment on peut décider qu'elles s'appliquent aussi au problème posé [14].

N'y aurait-il pas eu plutôt alignement sur le suffixe *-si*, par contamination avec des verbes "voisins" à un titre ou à un autre, comme *părăsi, sosi* [15] ?

Mars 1977 *Paris*

---

[11] Il n'est pas exclu évidemment que ce soit l'inverse, c'est-à-dire que *găsi* soit plus ancien que *brodi*. Cf. note ci-dessous.

[12] Cf. DA ; DDRF ; DEX ; DLRL.

[13] S. Puşcariu, *loc. cit.*, fait observer qu'il n'y a *s* qu'à la terminaison de deux personnes du présent. Certes, mais la raison la plus importante de rejeter cette explication, selon nous, est qu'à ce compte, il n'y aurait plus de verbe en *-zi* ! Or ceux-ci sont très nombreux, et résistent fort bien apparemment à l'assimilation du *z* au *s*.

[14] L'explication de *bosumflat* à partir de *buză* paraît abandonnée ; cf. DEX, s.v. : « et. nec. ».

[15] *Părăsi* "quitter" est un peu le « contraire » de *găsi* "trouver" ; *sosi* s'emploie couramment dans des formules où il est le pendant de *găsi* : — *Bine ai sosit* ! — *Bine te-am găsit* ! ; — *Bun sosit, frate* ! — *Bun găsit, bătrînule* ! Autre verbe « voisin » : *lipsi*, cf. l'une de ses définitions : *a lipsi* "a nu se găsi undeva" (DEX). Un problème se pose : quelle est l'ancienneté de *găsi* ? Selon l'ALR (carte 1123) *găsi* existerait partout en roumain, y compris l'aroumain et l'istroroumain (il existerait donc en aroumain, non en méglénoroumain, selon Capidan, enquêteur). Mais le dictionnaire aroumain de T. Papahagi ne le donne pas. Il nous semble que ni dans l'un ni dans l'autre cas l'hypothèse d'un alignement sur le suffixe *-si* n'est contradictoire avec les données historiques. Les verbes en *-si* appartiennent en effet à la période de l'influence byzantine, qui peut remonter jusqu'aux 6ème—7ème siècles (O. Densusianu, HLR, p. 357, 358), c'est-à-dire probablement avant la séparation des branches nord- et sud-danubiennes du roumain. Et parmi les spécimens donnés comme étant les plus anciens de ces verbes, on cite précisément, entre autres, *părăsi, sosi, lipsi*, etc.

ANALIZA CANTITATIVĂ A NEOLOGISMELOR LIMBII ROMÂNE

DE

FELICIA ȘERBAN

Îmbogățirea masivă a vocabularului limbii române în ultimele decenii face necesară o evaluare a măsurii în care mijloacele interne și externe și-au adus contribuția în acest proces. Materialul pe care se bazează statistica de față este *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), apărut în 1975. În comparație cu *Dicționarul limbii române moderne* (1958), noua lucrare lexicografică aduce, din punctul de vedere care ne interesează, nu numai un inventar mai bogat de cuvinte (iar adaosul este reprezentat de neologisme), ci și un progres remarcabil în indicarea etimologiei.

Aprecierea acestei statistici trebuie să țină seama în primul rînd de faptul că în DEX figurează numai o parte a cuvintelor limbii române, dintre arhaisme și regionalisme fiind înregistrate numai cele utilizate de scriitorii clasici: *Dicționarul limbii române* (DLR) cuprinde, de exemplu, la litera R (tomul IX, București, 1975) 7 255 de cuvinte și variante, pe cînd litera respectivă din DEX are 2 734 de cuvinte și variante, deci mai puțin de jumătate; termenii din limbajul științific și tehnic au fost preluați de asemenea selectiv în DEX. În al doilea rînd, trebuie să se aibă în vedere că repartizarea cuvintelor după proveniență s-a făcut în conformitate cu DEX-ul, recunoscînd că în unele cazuri e foarte dificil de stabilit dacă un cuvînt este împrumutat sau format pe teren românesc și dacă o limbă a împrumutat direct românei un anumit cuvînt sau a oferit numai modelul pentru acomodarea neologismelor [1].

Statistica s-a efectuat pe un număr de 10 160 de cuvinte-titlu, excerptate de pe fiecare a cincea pagină din DEX. Au fost omise toate cuvintele străine, considerate ca atare și de autorii dicționarului: lat. *aceratherium*, germ. *Baedeker*, engl. *bradford*, it. *pianissimo* etc. Nu au fost numărate separat cele cîteva cazuri în care se putea lucra un singur cuvînt-titlu, avînd o variantă, ca *anclavă—enclavă*. Am făcut totdeauna distincția necesară între elementele latine împrumutate și cele moștenite.

Din totalitatea cuvintelor excerptate, 58,25% îl reprezintă neologismele; dintre acestea, 13,55% sînt formații prin mijloacele interne ale limbii, iar 44,70% sînt împrumuturi.

Productivitatea diferitelor mijloace de formare a cuvintelor în limba română literară contemporană este reflectată de următoarele date: 5,14% derivate, dintre care 3,64% derivate cu sufixe, 1,25% derivate cu

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 401—403.

prefixe și 0,25% derivate regresive; 1,25% compuse; 6,12% cuvinte rezultate prin schimbarea clasei lexico-gramaticale; 1,04% formații prin scurtare, contaminare, substantive proprii devenite comune etc.

În ceea ce privește derivarea cu sufixe, s-ar putea aprecia că în limba română literară contemporană există mai multe derivate formate cu sufixe desprinse din neologisme (1,54%), precum *-ist*, *-ism*, *-ic*, *-abil*, *-ibil*, *-ant*, *-iza*, decît cu sufixe tradiționale (1,44%), dacă nu am încadra aici verbele provenite din substantive, de tipul *spațiu — spația* (0,36%). Cîteva sufixe vechi au fost întărite prin suprapunerea elementelor neologice: *-ar*, *-itor*, *-itură*[2]; derivatele cu sufixe ca *-ar*, *-ie*, sufixe a căror formă tradițională românească este identică cu cea internațională, au fost încadrate într-o ategorie aparte, totalizînd 0,30%. Deoarece statistica s-a efectuat pe un material selectiv, în care sînt relativ puține derivate, cifrele acestea, ca și cele ce urmează, pot servi numai ca orientare.

Derivatele cu prefixe neologice sînt mult mai numeroase (0,98%) decît cele cu prefixe tradiționale (0,20%), ceea ce înseamnă o întărire remarcabilă a procedeului în limba română. De menționat că în delimitarea prefixelor de elementele de compunere ne-am ghidat după *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I[3], și nu după DEX — în care numărul elementelor noi considerate prefixe este foarte redus. Așa cum am procedat și la sufixe, cazurile în care n-am putut distinge prefixul tradițional românesc de forma nouă *(des-* și *de-)* le-am încadrat aparte, cifra lor însemnînd 0,07% din totalul cuvintelor numărate.

Categoria compuselor se dezvoltă în româna contemporană datorită noilor formații cu elemente de compunere, însumînd 0,94%, pe cînd creațiile neologice din cuvinte existente și independent în limba română, în mare parte calcuri, constituie abia 0,28%. N-au intrat în calculul acesta compusele tratate în corpul unui articol și nu cuvinte-titlu aparte; un sondaj făcut pe 4 126 de cuvinte din DEX a relevat 63 de compuse incluse la diferite cuvinte-titlu (de exemplu s.v. *ciuboțică)*, dintre care unul singur este o creație nouă *(cal-putere)*, deci statistica neologismelor nu suferă în această privință, din cauza tehnicii lexicografice, o influență semnificativă. Construcțiile apoziționale de tipul *strung-revolver* sînt lucrate ca sintagme în DEX, și nu fără temei, întrucît denumesc o varietate a noțiunii semnificate de cuvîntul-titlu și nu o cu totul altă noțiune[4].

După limba de proveniență, împrumuturile românei contemporane sînt repartizate astfel: 29,87% din franceză, 1,35% din germană, 1,01% din latină, 0,81% din italiană, 0,25% din rusă, 0,23% din engleză, împrumuturile din alte limbi avînd valori mai scăzute. Cuvintele cu etimologie multiplă reprezintă 10,99% din total. Luînd în considerare și etimologiile

---

[2] Cf. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 262.

[3] Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, *Compunerea*, [București], 1970.

[4] Al. Graur socotește construcțiile de acest tip drept grupuri apoziționale *(op. cit.*, p. 268), spre deosebire de Florica Dimitrescu, care le încadrează în categoria compuselor *(Tendances dans la formation des mots en roumain littéraire actuel*, în *Actes du Xe Congrès International des linguistes*, Bucarest, 28 Août — 2 Septembre 1967. vol. IV, Bucarest, 1970, p. 589—595, este sinteza articolelor anterioare, pe aceeași temă, publicate în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 387—399 și în LL, 1965, nr. 10, p. 231—245); *Formarea cuvintelor în limba română* încearcă să circumscrie teoretic aria compuselor (p. 8—18), dar, întrucît delimitarea este uneori dificilă, din corpul lucrării nu sînt excluse grupurile sintactice stabile.

multiple, contribuția diferitelor limbi la modernizarea lexicului limbii române, așa cum figurează în DEX, este următoarea: franceza 40,17%; latina 9,15%; italiana 2,30%; germana 2,03%; engleza 0,79%; rusa 0,55%; pentru alte limbi procentul este sub 0,50.

Asemănarea datelor de mai sus cu cele ale altor statistici efectuate asupra vocabularului limbii române este, uneori, numai întîmplătoare; rezultatele nu sînt nici măcar comparabile atunci cînd diferă procedeul de lucru sau materialul de la care s-a pornit [5].

Evaluarea proporției în care diferitele mijloace au contribuit la modernizarea lexicului limbii române confirmă unele observații de pînă acum asupra acestui aspect, și anume: principalul mijloc de îmbogățire este împrumutul, limbile latino-romanice și în primul rînd franceza aducînd un aport covîrșitor: la 42,62% din cuvinte în DEX figurează un etimon (sau și un etimon) dintr-o asemenea limbă, iar la numai 4,46% din cuvinte sînt etimoane din limbi neromanice. În ceea ce privește mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului, foarte productivă este schimbarea clasei de cuvinte, apoi derivarea [6]. Sufixele neologice sînt mai bine reprezentate decît cele tradiționale în formațiile românei contemporane; derivarea cu prefixe este mai puțin productivă decît cea cu sufixe, dar elementele noi au întărit-o substanțial. Neologismele formate cu elemente de compunere sînt mai numeroase decît cele constituite din cuvinte existente și independent în limbă.

RÉSUMÉ

La statistique est effectuée sur 10 160 mots extraits du dictionnaire explicatif de la langue roumaine paru en 1975 (DEX). Les néologismes représentent 58,25%, dont 44,70% sont des mots empruntés et 13,55% sont des formations par des moyens internes de la langue: 3,64% dérivés par suffixation, 1,25% dérivés par préfixation, 0,25% dérivés régressifs; 1,25% mots composés; 6,12% mots résultés par changement de la classe lexico-grammaticale. La grande majorité des mots empruntés est de provenance latino-romane (42,62%), surtout française.

Noiembrie 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[5] D. Macrea înregistrează la un loc atît cuvintele-titlu, cît și variantele, iar formațiile românești nu sînt separate, la procentaj, de împrumuturi (*Circulația cuvintelor în limba română*, în „Transilvania", LXXIII, 1942, p. 268—288; *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în CL, V, 1960, p. 39—53; *Limbă și lingvistică română*, București, 1973, p. 39—40). Elementul comun al acestor lucrări cu al statisticii de față este relevarea ponderii însemnate a împrumuturilor în îmbogățirea vocabularului limbii române, elementele fiind în majoritate covîrșitoare de proveniență latino-romanică și în primul rînd franceză, cu un apreciabil decalaj cifric.

[6] În legătură cu rolul preponderent al derivării în limba română contemporană față de compunere, cf. Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, 1968, p. 33—34.

ÎNTRE TOPONIMIE, FOLCLOR ŞI ARHEOLOGIE

DE

M. HOMORODEAN

0.1. Semnificaţia folclorică (în speţă mitologică) a unor nume de locuri a fost relevată şi pînă acum. Cu privire la toponimia ţării noastre, remarcăm bogatele contribuţii ale acad. Iorgu Iordan (T., p. 232 ş.u.) [1]; cf., de asemenea, şi R. Vulcănescu, *Toponimie mitică românească*, în *Lucrările simpozionului de toponimie*, volum editat de Institutul de geografie, Bucureşti, 1975, p. 177—199.

0.2. Scopul pe care îl urmărim este cel de a sublinia unele aspecte generale ale procesului de creare a unor atare toponime, de a semnala o serie de toponime mitologice mai puţin cunoscute pînă acum şi, în sfîrşit, de a reţine raportul strîns, existent pe alocuri, între semnificaţia mitologică şi cea arheologică a numelor de locuri în discuţie.

0.3. Modalitatea în care poporul, creatorul prin excelenţă al toponimiei, şi-a reprezentat mediul geografic se concretizează, în general, în două

---

[1] Pentru indicarea izvoarelor bibliografice, am păstrat abrevierile întrebuinţate în lucrările de specialitate, în primul rînd în DA şi DLR. Dăm în continuare alte abrevieri:

AMN I şi urm. = „Acta Musei Napocensis", Cluj, I, 1964 şi urm.

AT = Material toponimic cules de autorul acestui articol, în anchete efectuate în mai multe regiuni ale ţării.

Bogrea, PIF = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971.

Brill, *Leg. geogr.* = Tony Brill, *Legende geografice româneşti*, Bucureşti, 1974.

H. Daicoviciu, *Dacia* = Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.

Dauzat, NL = Albert Dauzat, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Paris, 1963.

GRH = Octavian Floca, *Regiunea Hunedoara. Ghid turistic*, Deva, 1956.

Ioniţă, *Gl. top.* = Vasile Ioniţă, *Glosar toponimic. Caraş-Severin*, Reşiţa, 1972.

Ist. Rom. I, II = Academia Republicii Populare Române, *Istoria României*, I, 1960; II, 1962.

M. Macrea, *Dacia romană* = Mihail Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, 1969.

MDGR I—IV = *Marele dicţionar geografic al României, întocmit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe*, Bucureşti, I—IV, 1898—1902.

Montium vocabula I, II = *Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes* (10. Internationaler Kongress für Namenforschung, Wien, 8—13 IX 1969), I, II, Wien, 1969.

Muşlea, Bîrlea, *Tip. folc.* = Ion Muşlea, Ov. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1970.

Pop, Bartha, *Ch. T.* = Maxim Pop, Alexandru Bartha, *Cheile Turzii*, Bucureşti, 1973.

Sebillot, *Le folklore*, I = Paul Sebillot, *Le folklore de la France. I. Le ciel et la terre*, Paris, 1904.

Şăineanu, *Ielele* = Lazăr Şăineanu, *Ielele, dînsele, frumoasele, şoimanele, măiestrele, milostivele, zînele. Studiu de mitologie comparată*, Bucureşti, 1886.

Tudor, *Dacia* = D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, Bucureşti, 1968.

CL., anul XXIV, nr. 1, p. 33—38, Cluj-Napoca, 1979

direcţii : una descriptivă şi alta explicativă. Toponimele care reflectă prima cale se limitează la relevarea, prin diferite mijloace, a unor trăsături fizice marcante ale locurilor (cf. cele formate de la termeni comuni ca *muncel, pisc, grui, picior, chiceră, măgură, şes, zănoagă, căldare, cheie, pîrîu, vale, rîu* etc.). Prin contrast, numele din cea de a doua categorie, în speţă cele cu semnificaţii mitologice, fac dovada unor încercări de interpretare, de explicare a elementelor mediului geografic-fizic. Caracteristice unui stadiu cultural îndepărtat, puţin evoluat, explicaţiile despre care e vorba constau, în fond, în interpretări pseudoştiinţifice, mitice.

Obiectul acestora din urmă îl constituie locurile care, prin configuraţie sau dimensiuni mai puţin obişnuite, au impresionat în mod deosebit locuitorii din preajmă şi care, în consecinţă, erau socotite drept „rele, primejdioase". Aşa sînt unele movile (artificiale), stînci, peşteri sau depresiuni prăpăstioase, cascade, lacuri, izvoare minerale, ruine ale unor aşezări de odinioară etc.

Interpretările la care ne referim alcătuiesc o gamă destul de variată : de la simpla punere în legătură a unui loc cu o întîmplare imaginară [2], la personificarea lui prin atribuirea de însuşiri omeneşti sau supraomeneşti (antropomorfism) şi pînă la punerea pe seama unor personaje fantastice a apariţiei, formării unui element geografic.

Cu deosebire în ultimul caz — cel mai frecvent întîlnit, dealtfel — explicaţiile iau forma a numeroase şi variate legende geografice. Eroii lor sînt zîne, zmei, uriaşi, pitici etc., despre care se crede că au creat, locuiesc sau vizitează locurile cu pricina. În mod firesc, numele acestor personaje sînt date şi locurilor de care ele sînt legate. De aceea se poate spune că, într-un anumit sens, toponimele create astfel nu sînt decît forme contrase, condensate, ale legendelor geografice.

Ca şi în alte cazuri similare, oamenii au simţit nevoia să „îmbuneze" fiinţele imaginare supranaturale fie prin ofrande, fie prin întrebuinţarea de eufemisme (cuvinte prin excelenţă cu sens figurat : epitete măgulitoare, create adeseori prin antifrază, alcătuite din adjective, diminutive etc.). Aşa se explică numărul destul de mare de supranume cu care ele sînt sau au fost desemnate în mod curent.

Această stare de lucruri reflectîndu-se şi în toponimie îngreuiază simţitor distingerea toponimelor cu valoare figurată, mitologică, de cele bazate pe aceiaşi termeni, dar cu semnificaţie proprie. În fapt, recunoaşterea toponimelor mitologice este şi mai dificilă dacă ţinem seama că, odată cu procesul — firesc — de laicizare, demitizare, a mentalităţii populare, eufemismele de care am vorbit ajung să nu mai fie înţelese ca atare. Semnificaţia mitologică a termenilor comuni şi, implicit, a toponimelor pierzîndu-se, vechile legende sînt şi ele uitate. Locul lor este luat de alte legende, uneori şi de factură cultă, lipsite de elemente mitologice, create cu scopul de a explica nu natura elementelor geografice respective, ci, printr-un fel de „etimologie populară", înseşi toponimele, considerate după sensurile proprii ale termenilor comuni. Se înţelege că nici o interpretare exclusiv în lumina acestor din urmă legende nu ne poate ajuta să descoperim eventualele semnificaţii iniţiale ale toponimelor.

---

[2] Vezi şi articolul nostru *Rom.* **Zleamăn,** *fr.* **Montjoie,** în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 549—552.

Există, totuşi, un mijloc care să ne ajute să recunoaştem — cel puţin cu probabilitate — atare toponime. El vizează sensul p r o p r i u şi f i g u r a t al termenilor care stau la baza toponimelor, n a t u r a locurilor desemnate de toponime, f r e c v e n ţ a cu care aceste toponime apar în una şi aceeaşi împrejurare, ca şi n u m ă r u l s i n o n i m e l o r sau c o r e s p o n d e n t e l o r din toponimia altor popoare. Astfel, un nume de loc poate fi socotit ca avînd o valoare mitologică dacă termenul corespunzător are el însuşi un atare sens (figurat), desemnează mai multe locuri botezate în general cu nume mitologice (formaţii naturale „bizare" sau ruine, cf. mai sus) şi dacă, bineînţeles, se poate încadra într-o serie de sinonime. În sfîrşit, ar mai fi de adăugat, în acelaşi sens, că sfera semnificaţiilor mitologice nu se rezumă — atunci cînd e vorba de mediul natural — la toponimie, ea incluzînd, deopotrivă, şi numele de plante şi animale (dăunătoare).

Fără îndoială, importanţa folclorică a toponimelor în discuţie rezidă în faptul că ele a t e s t ă şi l o c a l i z e a z ă (uneori în arii) o serie de elemente, motive, aparţinînd acestui domeniu. Asupra valorii intrinseci a motivelor se pot exprima, bineînţeles, folcloriştii.

Cît despre importanţa pentru cercetarea arheologică, ea constă în faptul că unele din aceste toponime fac parte, în acelaşi timp, din categoria — destul de variată — a numelor de locuri care pot servi drept puncte de reper în identificarea de vestigii (azi mai puţin vizibile) ale unor foste aşezări.

1. Drept exemplu care reflectă „procedeul" personificării unor locuri poate fi citat un toponim ca *La Pietricea* (Beriu, jud. Hunedoara), loc descris de localnici ca fiind o strîmtoare dominată de „o stîncă g r o a z n i c ă". Eufemisme toponimice de acest fel (diminutive create prin antifrază de la un termen geografic) se găsesc, firesc, şi aiurea. Ele sînt însă greu de distins, căci, în lipsa unei bune cunoaşteri a situaţiei pe teren, se pot confunda cu diminutivele create în cadrul toponimiei (de la alte toponime), destul de numeroase pe teritoriul ţării noastre (cf. Iordan, T., p. 446 şi urm.) [3].

2. În rîndul toponimelor formate de la nume ale unor personaje fantastice, un loc important îl ocupă cele care se referă la fiinţe supranaturale feminine (zîne).

2.1. Este interesant că toponimele create de la *zînă* (< lat. *Diana*), termen care în română înseamnă prin excelenţă personajul feminin cu puteri supranaturale, sînt, în raport cu celelalte, mult mai rar întîlnite. Faptul se datorează, desigur, tocmai tendinţei eufemistice. Iată cîteva nume de locuri de acest fel: *Tîlva Zînei* (Oraviţa, jud. Caraş-Severin: Ioniţă *Gl. top.*, p. 88); *Cetatea Zînelor*, deal (cca 900 m) cu urme ale unei

[3] Ca o simplă curiozitate, păstrînd proporţiile şi specificul diferit al locurilor, am mai menţiona cazul similar al oronimului *Kilimanjaro* (cel mai înalt masiv muntos, vulcanic, din Africa). După M. Mulon (în *Montium vocabula*, I, p. 103), el ar însemna, în idiomul swahili, „petite montagne du dieu Ndjaro". Este interesant că autorul, deşi socoteşte acest nume ca o creaţie mitologică, nu sesizează calitatea lui de eufemism. Cu privire la semnificaţia acestuia, el se întreabă: „par quelle démarche de l'ésprit humain? car il [= masivul] s'élève à près de 6000 m".

fortificații dacice (Covasna: AMN I, p. 353; cf. H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 142); *Dealu Zînelor*, înălțime (Turda) pe care în antichitate se întindea o parte a localității Potaissa (Tudor, *Dacia*, p. 209; cf. 211—213); *Fîntîna Zînelor*, izvor (Fîntînele, jud. Sălaj) despre care se crede că ar avea însușiri tămăduitoare (com. Al. Cristureanu); *Peștera Zînelor* (Cheile Turzii: Pop, Bartha, *Ch. T.*, p. 33, 34); *Tău Zînelor*, lac (Colibița, jud. Bistrița-Năsăud: com. Teodora Vlad).

2.2. Seria — cu mult mai bogată — a toponimelor eufemistice s-ar putea deschide cu cele formate de la substantivul *doamnă* (< lat. *domina)*, care, în credințele populare, desemnează unele zîne răuvoitoare (în speță, i e l e l e), ca și unele plante și animale considerate nocive (cf. *doamna mare* = mătrăgună, *doamnele*, supranume dat pe alocuri broaștelor). De numele topice de acest fel (cf. *Doamna*, izvor cu apă minerală, Fînțești, jud. Buzău; *Bîtca Doamnei*, deal în jud. Neamț, cu vestigii ale unei așezări dacice; *Pietrele Doamnei*, stînci în Munții Rarăului etc.), ca și de unele corespondente lexicale și toponimice romanice (cf., pe teritoriul Franței, forme ca *donna*, *donne*, *dame* și diminutivul *demoiselle*, substitute frecvente ale lui *fada*, *faye*, *fée* „zînă", cu numeroase reflexe în toponimia acestei țări) ne-am ocupat pe larg într-un articol publicat în „Via Domitia", Toulouse, 1971, p. 33—41 [4]. Față de cele arătate acolo, am adăuga că nu este exclus ca cel puțin unele din semnificațiile eufemistice ale urmașilor romanici ai lat. *domina* să dăinuie încă din latină. Interesante în această privință ne-au părut cîteva mențiuni de pe inscripții din Dacia romană: *Dominae et Deae*, pe un altar închinat unei divinități probabil celtice, datînd din vremea împăratului Traian; *Domina placida*, într-o dedicație pe un relief votiv, cu figura zeiței farmecelor și leacurilor, Hecate, relief descoperit la Cioroiu Nou, în Oltenia; *Domnus et Domna*, în mai multe dedicații, adresate unor zeități încă necunoscute, la Sarmizegetusa, Apulum și Potaissa etc. (cf. M. Macrea, *Dacia romană*, p. 125, 134, 312, 364, 369, 377). Oricum, trecerea de la valoarea de epitet (acordat unor zeități antice) la cea de eufemism (pentru „zînă", întîlnită în lexicul și toponimia unor limbi romanice) a putut avea loc cu multă ușurință.

2.3. Mai multe toponime mitologice au la bază apelative care exprimă, la propriu, ideea de „ființă (feminină) în diferite ipostaze ale vîrstei (tinerețe, maturitate, bătrînețe)".

2.3.1. Într-un număr impresionant de nume de locuri de acest fel intră ca determinant subst. *fată* (sau pl. *fete)*. Iată doar cîteva exemple: *Cetatea Fetei*, așezare probabil dacică (Malnaș — Sf. Gheorghe: AMN I, p. 356); *Cetatea Fetei* sau *Gorgănele*, *Șanțurile*, *Meterezele Vechi*, loc pe partea dreaptă a văii Vlăsia (Căciulați, jud. Ilfov: MDGR II, p. 344); *Gaura Fetii*, strîmtoare pe valea Cernei (jud. Mehedinți), unde, după tradiție, legendarul Iorgovan ar fi răpus un balaur; tot aici și-ar fi avut lăcaș m i l o s t i v e l e [= zîne binevoitoare] *(ibidem* III, p. 474); *Piatra Fetei*, stîncă impresionantă, între Brăila și Măcin (Brill, *Leg. geogr.*, p. 123); *Valea Fetei*, izvor mineral, cu pucioasă (Bușteni — jud. Prahova: MDGR III, p. 350); *Cetatea Fetelor*, locul unde se află ruinele cetății

[4] Cf. și, în portugheză, *doninha* „nevăstuică".

Biharea a voievodului Menumorut (Oradea: *Ist. Rom.* II, p. 43, 44); *Cioaca Fetelor*, ridicătură lîngă Sarmizegetusa, într-o zonă unde, în mai multe movile, s-au descoperit rămăşiţele unor stîne dacice (AT; cf. H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 153, 154) etc., etc.

În credinţele populare, *fetele cîmpului* (sau *codrului, vîntoaselor)*, *fata pădurii* etc. sînt fie înseşi ielele, fie alte zîne care se aţin pe la răscruci şi pe la alte locuri (considerate rele) (DA, s.v. f a t ă; cf. Şăineanu, *Ielele*, p. 19, 22, 32; Candrea, F., p. 158, 165; Muşlea, Bîrlea, *Tip. folcl.*, p. 207—218 etc.).

Sinonime: *Deva*, numele municipiului (sl. *dĕva* „Jungfrau") — pe dealul conic din apropierea oraşului s-au găsit, sub zidurile cetăţii medievale, şi urme de aşezări dacice şi romane *(Ist. Rom.* I, p. 275); după Bogrea (PIF, p. 315) şi Drăganu *(Rom.*, p. 273) toponimul ar avea însă la bază un nume de persoană slav; magh. *Leányvár* (sau *Cetatea Fetei*, Floreşti, înglobat oraşului Cluj-Napoca); fr. *Fille de Mai* şi *Trois Pucelles*, nume de stînci (Sebillot, *Le folklore*, I, p. 302, 303); germ. *Jungfrau*, vîrf (4158 m) în Alpii Bearnezi (Dauzat, NL, p. 211) etc.

2.3.2. Dicţionarele nu atestă vreo semnificaţie mitologică pentru cuvîntul *muiere* (azi, popular) „femeie". Natura locurilor ale căror nume sînt formate de la acest termen ne arată însă că, după toate probabilităţile, termenului în cauză nu i-a fost străină o atare accepţiune. Ca răspîndire, toponimele respective se întîlnesc cu deosebire în Transilvania, Oltenia şi Muntenia. Cîteva exemple: *Cetatea Muierii*, urme de cetate în satul *Muierişu* (com. Goieşti, jud. Dolj: MDGR IV, p. 412); *Peştera Muierii*, cunoscută peşteră din nordul Olteniei (în apropriere de Baia de Fier); *Pietrele Muierilor*, grup de stînci lîngă P l a i u T ă t a r i l o r (Solca, jud. Suceava: Brill, *Leg. geogr.*, p. 125, 128, 160); *Valea de Muieri*, lîngă peştera Meziad (Bihor); tot acolo e şi G r u i u F e t e l o r (com. Catiţa Suciu); în sfîrşit, *Muiereasca de Jos* şi *Muiereasca de Sus*, două localităţi cu izvoare sulfuroase, situate pe valea *Muiereasca*, între Călimăneşti şi Olăneşti (MDGR IV, p. 411, 412).

Sinonime: *Plan des Épouses*, esplanada unui castel în ruină (Saillon: E. Muret, *Les noms de lieu dans les langues romanes*, Paris, 1930, p. 4); *Sposata* (Corsica), vîrf de munte cu o stîncă albă (Sébillot, *Le folklore*, I, p. 303).

În acest context trebuie amintit, desigur, şi rom. *nevăstuică*, termen desemnînd cunoscutul mamifer carnivor *(Mustela nivalis)*.

2.3.3. *Babele* sînt cunoscute personaje din basmele populare (numite *Baba-Coaja*, *Baba-Cloanţa*, *Baba-Dochia*, *Baba-Hîrca*, *Baba-Mija* etc.), avînd înfăţişarea unor femei bătrîne, înzestrate cu puteri supranaturale. După cum se ştie, de *Baba-Dochia* se leagă legendele care privesc primele nouă zile ale lunii martie, culmea muntoasă *Babele* din Bucegi şi stînca *Dochia* din Ceahlău (cf. DA; DER). La aceste nume se pot adăuga *Cheile Babii* (Dej); *Dealu Babii*, deal în Valea Jiului, peste care trecea un vechi drum de legătură între Ţara Haţegului şi pasul Vîlcan ş.a.

2.4. Ultimele toponime la care ne referim sînt formate de la nume de fiinţe supranaturale, create (prin antifrază) de la adjective ce desemnează unele însuşiri fizice (ca, de ex., frumuseţea).

2.4.1. În mitologia românească, *frumoasele* sau *ale frumoase* sau *frumuşelele* sînt alte eufemisme pentru i e l e (cf. DA; Şăineanu, *Ielele*, p. 12, 14, 21—34; Candrea, F., p. 212, 250). Pe plan toponimic, aici ar trebui menţionate elemente ca *Frumoasa*, sat în jud. Teleorman, pe rîul Vedea, cu vestigii ale unei întăriturii romane *(Ist. Rom.* I, p. 796; cf. MDGR III, p. 424); *Frumoasa*, deal, la sud de Sarmizegetusa, într-o zonă cu mai multe castre romane (Jigoru, Comărnicelu etc.); *Frumoasa* sau *Valea Frumoasei*, nume dat cursului superior al rîului Sebeş, de-a lungul căruia trece un vechi drum de legătură între Oltenia şi Transilvania; *Frumoasele*, numele unor lacuri în jud. Brăila (MDGR III, p. 425); cf. şi *Prisloapa Frumuşelii* (Telciu, jud. Bistriţa-Năsăud); *Frumuşica*, staţiune neolitică în jud. Neamţ *(Ist. Rom.* I, p. 61, 62, 65); *Frumuşiţa*, sat (jud. Galaţi), cu vestigii dacice *(ibidem*, p. 169, 224) etc. etc.

2.4.2. Sinonime ale celor precedente pot fi considerate nume ca *Mîndra*, lac alpin în Munţii Parîngului; *Mîndra*, vale „cu urme de sat şi biserică" (MDGR IV, p. 359); *Mîndra* (jud. Vilcea), veche trecătoare spre Transilvania *(ibidem*, p. 361); *Gaura Mîndrii*, peşteră pe valea Cibului (Glod, jud. Hunedoara); de notat că, după legendă, aici ar fi un „loc al zînelor" (GRH, p. 456, 457); tot aici se află, dealtfel, şi P e ş t e r a F e c i o r u l u i. De remarcat că şi *mîndrele* constituie un eufemism pentru i e l e (cf. Candrea, F., p. 158).

De adăugat, pe alt plan, adj. *muşat, -ă* „frumos", întîlnit şi în dialectul aromân, dimpreună cu compusele *Muşata Locului* şi *Muşata Muşatilor*, echivalentul Ilenei Cosînzene de la noi (cf. Iordan, T., p. 521); de aici şi diminutivul *muşeţel*, numele cunoscutei plante medicinale *(Matricaria chamomilla)*.

Drept corespondente din alte limbi inserăm aici toponimul *Belle-donne*, masiv în depart. Isère (Dauzat, NL, p. 211), respectiv it. *bellula* şi fr. *belette* „nevăstuică"; it. *belladonna*, fr. *belle-dame* „mătrăgună" etc.

Concluzii:

1. Fără îndoială, importanţa folclorică a toponimelor discutate constă în faptul că ele a t e s t ă şi l o c a l i z e a z ă (uneori în arii) o serie de elemente, de motive aparţinînd vechii culturi spirituale a poporului nostru. Asupra valorii intrinseci a motivelor se pot exprima, bineînţeles, folcloriştii.

2. Importanţa unor toponime de acest fel pentru cercetarea arheologică rezidă, după cum am văzut, în valoarea lor de indicii, de puncte de reper. Se poate spune că, în acest mod, lista toponimelor cu valoare arheologică se îmbogăţeşte, oricum, cu noi şi utile elemente.

RÉSUMÉ

L'auteur relève quelques toponymes à valeur folklorique (et archéologique), formés des termes topographiques (à la suite d'un processus de personification de certains lieux; cf. *La Pietricea*, grand roche: *pietricea*, diminutif de *piatră* « roche ») ou des termes, surtout euphémiques, désignant des fées (malfaisantes): cf. *zînă* « fée » (< lat. *Diana*), *doamnă* « princesse » (< lat. *domina*), *fată* « jeune fille » (< lat. *feta*), *muiere* « femme » (< lat. *mulierem*), *babă* « vieille femme » (< sl. *baba*), *frumoasele* (s.f., pl. art.) « les belles » (< lat. sg. *formosa*), etc.

Octombrie 1978

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

LAT. *GALLA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

GAUCĂ, GĂUCĂ, ZGAUCĂ, ZGĂUCĂ, A DEZGĂUCA. **Găucă** [gă̯ucă] „e un fel de g ă v ă u n ă; v a l e, o mîncătură de apă" I, „g o r g a n ă, un fel de gorgană, g r o a p ă" II (Dealu Mare MM); **Găuca** [gă̯uca], „g r o a p ă mai micuță, f u n d a c ă, a ș e z ă t u r ă, un miez de t r o a c ă" (Gostila SJ); **Găuca,** „pămînt gropos" (Șimișna SJ: comunicat Olimpia Corina V. Roman); **Găuca** [gă̯uca, gă̯uuca], „v i r o a g ă" I, „groapă ca o găucă" II, **Găuca Pătruțenilor,** „o băgătură, o limbă de pămînt"; **Coasta Găucilor,** „coastă" și **Dealul Găucilor,** „loc folositor; din el se formează mai multe v i r o g i" (Măgoaja CJ); **Zgaucă** „e în munte la noi; e un loc între păduri; loc așa ca on v a l ă u, ca o g r o a p ă; loc așa adus [informatorul face gestul căușului]" I, „g r o a p ă, adîncire de teren" II (Dîlja Mare HD); **Zgăucă** [zgă̯ucă] „îs niște z g ă u c i acolo, ponoare, văgăuni" II, „gropi, păraie, văi, hotroape" III, „g r o a p ă ce mere sus..."; îi o așezătură" IV (Sălișca CJ) etc.

În regiunile din care am menționat aceste toponime (nordul Dejului, Valea Jiului) este viu și apelativul — absent din dicționare — *găucă* „loc ca o c o v a t ă" (Lăpuș MM), „g r o p o a i e frumoasă" (Măgoaja) cu variantele *zgăucă* (pl. *zgăuce* I și *zgăuci* II), „loc așa adus (ca un căuș)" I, „h o a p i n ă, g r o a p ă" II (Dîlja Mare; *Părău Mîții*, „o z g a u c ă" I), „s c o b i t u r ă într-un lemn sau g r o a p ă" (Merișor HD) și *zgăucă* [zgă̯ucă] (pl. *zgăuci)*, „văgăună, hotroapă" II, „groapă, un fel de așezătură" [*] (Sălișca).

Evident, *gaucă* 'scobitură la piuă, în care se pun țesăturile de lînă la bătut' (Ferigi[1], sat înglobat la Costești VL), *(z)găucă* 'depresiune, groapă, văgăună' (vezi *supra)*, *găuci* [pl. lui *găucă* sau *gaucă*] 'orbitele ochilor' (Humulești[2] NT), *zgaucă* **1.** 'depresiune, groapă, văgăună'; **2.** 'scobitură în lemn' (vezi *supra)* și *zgăucă* 'coaja verde a nucii (care cade cînd nuca s-a copt)' (Cițcău CJ) sînt forme ale aceluiași cuvînt poliseman-

---

* Pentru dicționare am reținut abrevierile din *Bibliografia Dicționarului limbii române*. În plus am folosit următoarele: CIORANESCU = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958—1961. Simbolurile pentru județe sînt: AB = Alba, AG = Argeș, BN = Bistrița-Năsăud, CJ = Cluj, HD = Hunedoara, MH = Mehedinți, MM = Maramureș, MS = Mureș, NT = Neamț, OT = Olt, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, VL = Vîlcea.

Relatările informatorilor, numerotați, dacă au fost anchetați mai mulți într-o localitate, prin I, II etc. (cei principali) și prin [*], [**] (cei ocazionali), au fost reproduse literarizat, între ghilimele.

[1] *Glosar dialectal Oltenia*, București, 1967, p. 42.

[2] V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, București, [1961], p. 35.

tic. Iniţial a fost *gaucă* 'coajă de nucă', din care a rezultat *găucă*, sub influenţa pluralului *găuci*, şi *zgaucă*, *zgăucă*, prin proteza lui *z* [3]. Celelalte sensuri s-au dezvoltat printr-un proces metaforic.

Verbul a *dezgăuca*, cu varianta *a dezgăoca*, circulă regional (în Mărginimea Sibiului, Valea Sebeşului şi împrejurimi) cu sensurile : **1.** 'a îndepărta coaja verde de pe nucă' („la 3—4 zile, după ce au fost bătute de pe nuc, le dezgăucăm, cînd dăm jos coaja verde" : Gura Rîului SB) ; **2.** 'a dezghioca fasolea' (*u̯o di̯ĕzgáu̯oc*ᵘ : Răhău [4] AB, *dezgáu̯c* : Laz şi Şugag [5] AB, *dezgáu̯uc* : Poplaca [2] SB) ; **3.** 'a da jos pănuşile (foile) de pe ştiulete, a desfăca' (*dezgá*ᵘ*uc* : Poplaca [7], *dezgáu̯c tuléu̯u* : Şugag [8]).

Întîlnindu-l într-un dicţionar manuscris român, din secolul al XVII-lea, sub formele *dezgauc* 'desfac', se *dezcaucă* şi *dezgăucare* („dezgăucare, cănd se descaucă mugurul"), B. P. Hasdeu [9] apreciază că „este învederat de aceeaşi origine cu *găoacă* sau *ghioacă* 'cosse, écaille, conque, coquille', care tocmai de aceea nu poate deriva din lat. *cochlea*, după cum face CIHAC, admiţînd un tip intermediar *cleoca*. Formele verbale *gauc* şi *cauc*, pe care ni le procură glosa de faţă, departe de a indica vreun *l* muiat, ne dau necesarmente ca prototip un *cauca*, care se găseşte într-adevăr la albanezi cu acelaşi înţeles : *kafka* 'Hirnschädel, Gehäuse der Schnecken, Muscheltiere und Schildkröten'...".

Deşi s-ar putea explica fără nici o dificultate fonetică din acest presupus etimon latin, după părerea noastră *gaucă* este un derivat cu suf. *-aucă* din **gauă*, cuvînt moştenit din lat. *galla* '**1.** gogoaşă (care creşte pe ramurile unei specii de stejar) ; **2.** gogoaşă de ristic (din care se extrăgea vopseaua neagră şi cerneala)' [10]. Sextil Puşcariu (DR, III, 1923, p. 822, nota 2) a arătat că „lat. *galla* s-a păstrat în cuvîntul *găluţă*, care [...] corespunde lui b o b i c sau g o g o a ş ă şi însemnează 'globurel ce creşte pe frunzele de stejar în urma înţepăturii unei insecte care-şi aşează ocolo oul' (cf. ital. *galla* 'negel' [...])" şi că „păstrarea lui *l* în cazul acesta se explică ca în *stea* — *steluţă* etc.".

Cuvîntul latin are urmaşi în diferite idiomuri romanice (vezi REW, 3655). Unii dintre aceştia (de ex. calabrezul *galla*, brescianul *gaöm*) au sensul de 'găoace verde de nucă'.

Teoretic, *gaucă* ar putea fi derivat şi din **gauă* (< lat. *cava*) sau **gău* [11] (< lat. *cavum*).

Pentru formarea lui *gaucă*, *găucă* cf., pe lîngă sinonimele [12] *halăucă* (în aceeaşi regiune cu *(z)găucă*) < *halău*, *şaucă* (în aceeaşi regiune cu *(z)gaucă*) < *şauă*, şi alte cuvinte, ca : *căpaucă* < *căpău*; *ceacanaucă* <

---

[3] Pentru acest fenomen vezi exemplele pe care le-am menţionat în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 101—102.

[4] ALR I, 850/131.

[5] NALR—Trans., 1132/406, 426.

[6] *Ibidem*, 1132/425.

[7] *Ibidem*, 1007/425.

[8] *Ibidem*, 1007/426.

[9] *Cuvente den bătrîni*. Tom. I. *Limba vorbită între 1550—1600. Studiu paleografico-lingvistic*, Bucureşti, 1877, p. 275.

[10] *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1962.

[11] De familia acestui cuvînt ne-am ocupat în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 97—107.

[12] Vom trata aceste cuvinte cu altă ocazie.

ceacanău, ceacanauă; cuculeaucă < *cuculeu, cuculie; hebereaucă* < *hebereu; hojmalaucă* < *hojmalău, hojmalauă; mutălăucă, mutălaucă* < *mutălău, mutălauă; mișaucă* < *mișea(uă)* etc.

De la *gaucă (găucă)* cu prefixul *des-* s-a format verbul *a (se) dezgăuca* [13], al cărui sens inițial a fost cel de 'a decoji nuca (de coaja verde)'. Ca și alte sinonime (de ex. *a dezghioca, a dejgheura* etc.), prin analogie cuvîntul și-a lărgit sfera semantică, întrebuințîndu-se și cu sensurile 'a dezghioca fasolea', 'a desfăca pănușile de pe știulete', '(despre mugur) a se desface', menționate mai sus.

GĂOACĂ, GĂOACE, GHEOACĂ, GHEOACE, GHIOACĂ, GHIOACE, GHEOC, GHIOC, A DEZGHIOCA. Cuvîntul *găoace* (pl. *găoace, găoci)*, întrebuințat și sub variantele (toate trisilabice la singular) *găoacă* (pl. *găoci)*, *gheoacă* (pl. *gheoace, gheoci)*, *gheoace* (pl. *gheoci)*, *ghioacă* (pl. *ghioci)*, *ghioace* (pl. *ghioci)* [14], are următoarele sensuri: **1.** 'coajă verde de nucă (care cade cînd nuca s-a copt); coajă tare de nucă (sau fiecare dintre jumătățile unei coji de nucă), de ghindă sau de alte fructe; învelișul bobului de grîu' [15]; **2.** 'coaja (tare a) oului' [16]; **3.** 'mitră; organul genital al femeii' (DA); **4.** 'golul ce se face în pîine, în brînză etc. din bășicile de aer produse în timpul dospirii' (DA); **5.** 'casa melcului' [17]; **6.** 'țeastă' [18]; **7.** 'găurice făcută în pămînt la jocul „de-a purceaua"; bibă' [19]; **8.** 'larvă de insecte'? (DA).

Etimologia acestui cuvînt nu a fost încă elucidată. Cunoscînd formele *ghioacă, găoace* (și *ghioc)*, CIHAC le explică mai întîi din „lat. *cochlea, coclea* [...], transposée en *cleoca*" (I), apoi ca „une metathèse de *scoică — schioică — sghioică — ghioică — ghioc* d'où *ghioacă*" (II), fiind combătut de B. P. Hasdeu (vezi *supra)* și Ovid Densusianu (BSF, II, p. 42)pentru care *ghioacă, ghioace* și *găoace* „rămîn încă nelămurite" [20]. Pericle Papahagi socotea că *găoace*, din care „pare a fi rezultat *ghioace, ghioacă*, prin asimilarea lui *gă* în *ghe*", este un diminutiv „din **gauă* [< lat. *cavam*] + suf. *-ce*" [21], iar George Pascu din **gavă* [greșeală de tipar (?) în loc de **gauă*] cu suf. *-oace*, forma feminină a lui *-oci* [22].

În DA se afirmă că *găoace* (cu variantele *gheoace, ghioace, ghioacă* și *zghioacă* născute sub influența lui *ghioc)* „presupune o formă **gauă* < lat. *galla*", dar nu se precizează — lucru pe care nu-l poate face nici Sextil Pușcariu (DR, III, 1923, p. 822) — cum s-a ajuns la forma actuală. Pentru CIORANESCU este un singular analogic refăcut din *găoace*, pl. lui **găoc*,

---

[13] B. P. Hasdeu, *loc. cit.*, credea că, „înainte de scăderea definitivă a lui *k* la *g*, se întrebuința deopotrivă ambele forme: *cauc* și *gauc*", dar forma cu *c*, întîlnită o singură oară (vezi *supra)* alături de *dezgăucare*, poate fi o greșeală sau rezultatul unei asimilări: *g — c > c — c*.

[14] Formele de plural le-am menționat după dicționarele și atlasele citate mai jos.

[15] DA; ALR II, s.n., vol. I, h. 88, 213; NALR—Olt., vol. III, planșa 82; NALR—Trans., chestiunile 1187, 1188.

[16] CADE, DA, DM, DEX etc.

[17] DA; ALR II, s.n., vol. III, h. 729.

[18] NALR—Olt., vol. I, h. 4, punctul 936; ALRR—Mar., vol. I, h. 7, punctul 227; NALR—Trans., 61/448, 456.

[19] D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967, p. 101.

[20] În nota 2 adaugă: „*ghioace* pare a fi rezultat din *găoace*".

[21] *Notițe etimologice*, în „Analele Academiei Române", seria II, tomul XXIX, 1906—1907. Memoriile secțiunii literare, București, 1907, p. 223.

[22] *Sufixele românești*, București, 1916, p. 339. Un sufix *-oace*, după cîte știm, nu există.

un derivat de la **gău* cu suf. *-oc*, iar pentru Mircea-Mihai Rădulescu[23] un element de origine dacică. CADE, ȘĂINEANU, DM, DEX nu-i indică etimologia.

Credem că forma primară a cuvîntului, menționată de B. P. Hasdeu (vezi *supra)*, TDRG (după B. P. Hasdeu) și Mircea-Mihai Rădulescu (după TDRG)[24], întrebuințată încă în Scărișoara[25], localitate binecunoscută prin conservatorismul ei lingvistic, este *găoacă*, un derivat într-adevăr din **gauă* (< lat. *galla)* cu suf. *-oacă*. Din pl. *găoace* sau *găoci* s-a refăcut o formă de singular *găoace*, azi larg răspîndită. Formele *gheoacă (gheoace)*, *ghioacă (ghioace)* s-au putut naște după cum au presupus Ovid Densusianu, Pericle Papahagi și autorii DA-ului.

Verbul *a dezghioca (dejghioca)* 'a deschide, a desface și a îndepărta învelișul anumitor fructe și legume ; a scoate un fruct din coajă sau boabele dintr-o păstaie ; a desface pănușile sau boabele de pe știuletele de porumb' (DM, DEX) a fost explicat ca un derivat românesc din *ghioacă*, *ghioc*, *găoace* (CIHAC, I), *ghioacă* (Per. Papahagi, *loc. cit.)*, *găoace* (TDRG), *găoace*, *ghioc* (SCRIBAN, D.), *ghioc* (CIORĂNESCU) sau ca un element moștenit din lat. **disglubicare*, un derivat de la **disglubere*, care, la rîndul lui, provine din *glubere* 'écorcer, ôter, l'écorce, se peler'. Forma latină ar fi trebuit să evolueze în românește la **dejghiuecare*, iar mai tîrziu, prin trecerea lui *uă* (< *ue)* la *o*, ca în *nor* < *nuăr* < *nubilum* sau *cot* < **cuăt* < *cubitus*, la *dejghioca* (Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 42). Această explicație, deși a fost acceptată în CDDE, CADE, DM și DEX, rămîne o simplă ipoteză.

Și noi considerăm că *a dezghioca (a dejghioca, a dejgheuca* etc.) este un derivat românesc de la *găoacă*, *gheoacă*, *ghioacă*, bazîndu-ne pe faptul că „același mod de derivație îl mai găsim în aromână, în [sinonimul] *dizgól'u* din *goal'e*" (Per. Papahagi, *loc. cit.)* și în *dezgauc* (vezi *supra)*, precum și pe existența unor forme vechi, primare, de patru silabe la infinitiv : *dejgheoca* și *dejghioca : d'ăjd'ăuocắm*, *d'ejd'euóc*, *dăjd'euắc*[v], *d'ăjd'iuóc*, [alunele] *să d'ăjd'ăuácă* (Pui HD, Poiana Ilvei BN, Mureșenii Bîrgăului BN, Supuru de Jos SJ, Săcuieu CJ și Cerneți MH)[26], *dăjǵiuóĉ*[i] (Negreni[27] OT), *d'ĕjd'ĕuóc* (Săcel[28] MM), *d'ejd'ĕuós*, *d'ejd'ĕuós*, *d'ĕjd'iuóc*[u] (Sîngeorz-Băi BN ; Șanț, Poiana Ilvei și Blăjenii de Jos BN ; Fildu de Jos CJ)[29]. Cu timpul, prin contragere, cuvîntul a ajuns la forma actuală trisilabică (la infinitiv). Sensul inițial este cel de 'a îndepărta *găoaca (gheoaca, ghioaca)* verde de pe nucă ; a sparge nuca și a scoate miezul din *găoacă* (...)'.

Și *ghioc (gheoc)* 'gen de melci cu cochilia mare, ovală, cu aspect de porțelan, care trăiesc în mările calde *(Cypraea) ; p. restr.* cochilia acestor melci, întrebuințată ca ornament sau pentru pretinse preziceri asupra viitorului cuiva' (DEX) are o etimologie controversată. A fost explicat

---

[23] *Romanian Words of Dacian Origin*, în „Studia Indoeuropaea ad Dacoromanos pertinentia. I. Studii de tracologie", Tipografia Universității din București, 1976, p. 114—117.

[24] Nu bănuim din ce motive lipsește din DA.

[25] A fost notat : *gauácă* (ALR II, s.n., vol. I, h. 213, punctul 95), *găuǫ̂că* (NALR—Trans., 1138/329).

[26] ALR I, 850/118, 217, 218, 278, 290, 850.

[27] ALR II, 6090/791.

[28] ALRR—Mar., vol. II, h. 439, punctul 235.

[29] NALR—Trans., 1132/246, 248, 250, 263, 291.

din lat. **cleoca* (formă metatezată din *cochlea)* [30], lat. **cloca* (< *cochlea)* [31], lat. *gullioca* [32], din **gău* [33] (< lat. *cavum)* cu suf. *-oc* [34], ori ca element de origine dacică [35]. Explicația justă este cea dată de CIORANESCU. Spre deosebire de acesta, noi apreciem că din **găoc* s-a ajuns la *gheoc* [36], *ghioc* nu datorită unei „intenții expresive", ci după cum din *găoace* s-a ajuns la *gheoace*, *ghioace* (vezi *supra)*.

GĂOAZĂ are următoarele sensuri: **1.** 'gaură, bortă' (DA, TDRG); **2.** 'vagin' (TDRG, DA, CADE); '(la om sau la animale) organ genital feminin' [37]; **3.** 'gaura șezutului, anus' [38]; **4.** 'cloacă' (CIHAC, POLIZU, DDRF); **5.** 'coajă verde de nucă (care cade cînd nuca s-a copt)' (Avrămești [39] AB, I Valea Grosilor CJ); **6.** 'scobitură; vizuină, văgăună; ascunzătoare, loc secret' (Curtea de Argeș [40] AG); **7.** '(fig.) închisoare' *(ibidem);* **8.** '(fig., peiorativ) om de nimic; om neatent; nătăfleț, nerod, chiomb' *(ibidem).*

Cuvîntul a fost raportat la grecescul (modern) γάβος 'fossa, canalis subterranus' și la it. *cava, cavo* (CIHAC), derivat, cu îndoială, din lat. *cavus* (TDRG), ori, cu suf. *-ză*, din **gauă* (< *cavam* [41], lat. *galla* [42]) și din **gău* (< lat. *cavum* [43]), sau considerat element dacic [44]. CADE nu-i indică etimologia, DM și DEX îl omit.

Și noi considerăm, la fel cu cei mai mulți cercetători care au încercat să elucideze originea cuvintelor *găoace* și *găoază*, că există o legătură între ele. Ca și *găoacă*, *găoază* s-a format de la aceeași bază **gauă* (< lat. *galla*, sau, mult mai puțin probabil, *cava)*, tot cu un sufix accentuat, și anume cu *-ează*. Din forma inițială **găueză* s-a ajuns la cea actuală *găuază* (ortografiată *găoază)* prin reducerea diftongului *ea* la *a* după labială, în poziție dură. Pentru sufix, cf. *căcărează* [45] < *căcare*, *foiază* [46] < *foaie*, *sfîrlează* < *sfîrlă*, *spetează* < *spată* etc.

JGHEAUCĂ. În nordul țării circulă și *jgheaucă* [jd'áuucă: Beclean BN, Coplean CJ, Dumbrăvița BN, Măgoaja CJ, Năsăud BN, Perișor BN,

---

[30] CIHAC, p. 109.

[31] PUȘCARIU, ET. WB.; REW 2011; DA; DM; DEX.

[32] Alexandru Philippide, *Istoria limbii române.* Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 216. Tot aici verbul *a desghioca* e derivat cu prefixul *des-* din *ghioc.*

[33] Vezi nota 11.

[34] CIORANESCU.

[35] Mircea-Mihai Rădulescu, *loc. cit.*

[36] Formă cunoscută de DA din textele vechi, folosită încă regional în MS (vezi Traian Marcu, *Glosar dialectal din comuna Deda*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [București], 1960, p. 173).

[37] ALR II, vol. I, Suplement, p. 5, MN, punctul 36; DR, V, 1927—1928, p. 315; DA; CADE etc.

[38] ALR II, vol. I, Suplement, p. 2, MN, punctele 29, 130, 769; TDRG; DA; CADE etc.

[39] NALR—Trans., 1187/328.

[40] D. Udrescu, *op. cit.*, p. 98.

[41] Per. Papahagi, *loc. cit.*; DA.

[42] DA; Sextil Pușcariu, DR, III, p. 822.

[43] CIORANESCU.

[44] Mircea-Mihai Rădulescu, *loc. cit.*

[45] Ov. Densusianu, *Ein albanesisches Suffix im Rumänischen*, în *Bausteine zur romanischen Philologie. Festgabe für Adolfo Mussafia zum 15. Februar 1905*, Halle, 1905, p. 477, l-a socotit un derivat cu suf. *-ză* de la diminutivul (format cu suf. *-ea) căcărea.*

[46] Vezi articolul nostru **Grum, grumur** *și derivatele lor*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 189.

Spermezău BN; jd'áucă: Bîrsana MM, Borșa MM, Ciceu-Giurgești BN, Dragomirești MM, Iapa MM, Molișet BN, Oncești MM etc.] cu sensurile: **1.** 'coajă verde de nucă (Ciceu-Giurgești[47]); găoace (coajă tare) de nucă (Bîrsana[48], Oncești, Strîmtura, Rozavlea, Dragomirești, Săcel, Moisei, Borșa, Vișeu de Jos, Petrova, Rona de Jos MM[49], Beclean, Molișet); fiecare dintre jumătățile unei găoci de nucă (Măgoaja, Vad[50] MM); nucă fără miez, seacă (Iapa[51])'; **2.** 'coaja tare a oului' (Borșa[52]); **3.** 'găoace de dovleac porcesc (Beclean BN, Giulești[53] MM), de castravete (Beclean); „bostan (= dovleac porcesc) tăiat în două" (Năsăud)'; **4.** 'depresiune, groapă' (Coplean); *Pleș*, „j g h e a u c ă de pămînt" și *Corhaie*, „j g h e a u c ă ca o lingură" (Dumbrăvița); *Fundu Ploștinii* „e fund, e o j g h e a u c ă, e o covată", *Runculișor*, „j g h e a u c ă cu pășune" și *Valea Calului*, „părău, zănoagă, teren ca o jgheucă de nucă" (Perișor); *Zgău* „e o j g h e a u c ă de loc" I, „o groapă, o j g h e a u c ă între păduri" II (Spermezău).

Este o variantă lexicală a lui *(z)gaucă*, rezultată, probabil, sub influența sinonimului *jgheab(ă)* din aceeași arie lingvistică sau și a verbului *a dejghioca*.

JGHEOAICĂ [jd'o̯ică] este înrudit evident cu *(z)găucă*, *jgheaucă*. L-am întîlnit în aceeași zonă cu acestea, cu sensurile: **1.** 'găoace de nucă (Breaza BN); fiecare dintre jumătățile unei găoci de nucă (Cășei CJ)'; **2.** 'depresiune, groapă': „teren ca și coaja [= jumătatea unei găoci] de nucă, un fel de groapă, teren gropos" (Breaza); *Obîrșie*, „fundac, înfundătură în deal; rămîne o j g h e o a i c ă între dealuri", *Dosu Cotropii*, „j g h e o a i c ă, o fundoaică adîncă" și *Tăurele*, „o j g h e o a i c ă unde stă apa" (Breaza); *Jgheabu lui Hîrciov* (sau *Hîrciog)*, „j g h e o a i c ă ca o vană" (Lăpuș MM); **3.** 'scoică' (Vad CJ, Valea Groșilor CJ). Pentru ultimul sens am înregistrat formele de pl. *jgheoaice* ([*] Vad; II, III Valea Groșilor), *jgheoici* (III Vad; II, III Valea Groșilor) și varianta jgheoică [jd'o̯ică], pl. *jgheoice* (I Bogata de Jos CJ, I Cetan CJ), *jgheoici* (II Cetan).

E greu de precizat cum s-a format. Pare o contaminare între *jgheaucă* și *fundoaică*, *scoică*.

Mai 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[47] NALR—Trans., 1187/257.
[48] ALR II, s.n., vol. I, h. 213, punctul 353.
[49] ALRR—Mar., vol. II, h. 475, punctele 229, 231, 232, 234—240.
[50] *Ibidem*, punctul 225.
[51] *Ibidem*, h. 477, punctul 226.
[52] *Ibidem*, h. 475, punctul 237, legendă.
[53] *Ibidem*, punctul 223, legendă.

NOTE DE ONOMASTICĂ

DE

I. PĂTRUȚ

Acad. Iorgu Iordan îl include pe Drinova [1], sat al comunei Bîrna, jud. Timiș, printre toponimele legate de apelativul *corn* (arbustul, *Cornus mas)* (cf. sl. com. *dernŭ* > bg. *drjan* [cu ortografia anterioară: *drěnŭ*], scr. *dren, drijen;* etc.), alături de *Corn, Cornățăl, Cornățelele, Cornățel(ul)* etc. [2].

Etimologia a fost acceptată de E. Petrovici, cu mențiunea că în numele de locuri slave de pe teritoriul țării noastre formate din apelativul *drěnŭ* vocala *ě* este redată prin *a, e* sau *i* [3]; pentru reflexul *i* este adus ca exemplu chiar *Drinova* [4]. De remarcat însă că *i* drept corespondent al sl. *ě* nu este obișnuit în Banat, unde toponimele, ca și cuvintele comune dealtfel, de origine slavă, prezintă fonetism bulgăresc sau sîrbesc *ekavian* [5], adică *ě* este reprezentat prin *ea (a) (Breazova*, sat, com. Margina, jud. Timiș < bg. *Brjazova* — cu grafia veche *Brězova*, derivat de la *brěza* „mesteacăn"), respectiv *e (Belareca*, rîu, în Banat < *Bělarěka* [6]*)*. Rezultă că raportarea băn. *Drinova* la sl. *drěnŭ* „corn" nu poate fi acceptată.

După părerea mea, *Drinova* reprezintă un derivat slav, cu sufixul *-ov-*, de la tema *Drin-*, cf. bg. *Drino* nb, *Drina* nf (Ilčev), scr. *Drina* nf (cf. *Drinić* nfam) (RJA). Dar antroponimul de la care provine *Drinova*

---

[1] Numele popular e identic: *Drînova;* cf. *Drinovan* nfam actual.

[2] *Toponimia românească*, București, 1963, p. 64—65.

Printre toponimele enumerate figurează și *Corna*, sat, com. Roșia Montană, jud. Alba (fostul raion Cîmpeni). Numele menționat nu poate fi, formal, legat de *corn*. După părerea mea, *Corna* reprezintă un antroponim omofon, derivat, cu sufixul *-n-*, față de *Cor(a)* nb atestat din aceeași regiune a Munților Apuseni (vezi DOR, p. 248). Nume formate cu sufixul *-n-* sînt numeroase: *Borna* nfam (față de *Bora, Borea), Bozna* nfam și sat, jud. Sălaj (față de *Boz, Boza, Bozea), Coșna* nfam și sat, jud. Suceava (față de *Coș, Coșa, Coșea)* etc.

[3] *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 285.

[4] *Ibidem.*

[5] Se numesc graiuri ekaviene acelea în care vechiul *ě* este reprezentat prin *e* (decl sl. com. *lěto* „vară, an" > scr. *leto;* sl. com. **dernŭ* > v. scr. *drěnŭ* > scr. *dren*. Fonetismul *e* < *ě* este caracteristic și limbii literare utilizate de sîrbi).

[6] Vezi E. Petrovici, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române. (În legătură cu Atlasul lingvistic slav)*, în Rsl, 1963, VII, p. 18; idem, *Geografičeskoe raspredelenije slavjanskich toponimov na territorii Rumynii*, în Rsl, 1963, IX, p. 10.

Numele rîului este rostit de localnici și *Bělerěica* (idem, *Daco-slava*, în DR, X, partea II, 1945, p. 255).

putea să fi fost purtat şi de români : cf. *Drinu* nfam, *Drina* nb (DOR, p. 7, unde sînt raportate, forţat, după părerea mea, la *Alexandru)* [7].

Asemenea derivate slave de la antroponime existente şi la români mai pot fi şi altele (tot nume de localităţi, în Banat) : *Bácova* [8], sat aparţinînd oraşului Buziaş, jud. Timiş : cf. rom. *Bacu* nfam, *Bacul* nfam, *Baca* (DOR, p. 185), dar şi bg. *Báko* nb, *Baké* nb (cf. *Bákov* nfam) (Ilčev), scr. der. *Baketa* nb (RJA) etc. [9] ; *Dárova* [10], comună, jud. Timiş, înfiinţată, de asemenea, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (Suciu, I, p. 191), avînd populaţie germană. Toponimul este un derivat (slav) de la un antroponim care există la români [11] : *Daru*(l), *Darea* (DOR, p. 257) ; cf. şi der. *Dărescu* nfam, *Dărăscu* nfam ; *Dărăşti—Ilfov, Dărăşti—Vîlcea*, localităţi în judeţele respective ; cf. însă şi bg. *Dáro* nb, *Dárjo* nb (Ilčev), scr. der. *Daroje* nb, *Darojić* nfam (RJA).

ABREVIERI

DOR	N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
Ilčev	Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969.
nb	nume de bărbat
nf	nume de femeie
nfam	nume de familie
RJA	*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1880 şi urm.
Suciu	Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I—II, Bucureşti, [1967, 1968].

RÉSUMÉ

L'auteur croit que le toponyme *Drinova* (localité en Banat) ne provient pas d'un appellatif slave (< *drĕnŭ* < sl. com. *dernŭ)*, mais d'un anthroponyme.

Noiembrie 1978

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[7] *Drinca*, sat (DOR, p. 266, fără altă indicaţie ; *Drinca* mi-e cunoscut şi ca nume de familie, din Banat), şi *Drincea*, sat, com. Punghina, jud. Mehedinţi, figurează în DOR s.v. *Dranca*, explicat din ucr. *dranka* „destrăbălat" [?]. De fapt ele pot fi derivate româneşti, cu sufixele *-c/ĕ-* (cf. I. Pătruţ, *Antroponime şi toponime româneşti formate cu sufixele -c/ĕ-*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 287—291), primele două faţă de *Drinu, Drina*, menţionate mai sus, iar *Dranca*, faţă de *Dranã* nb (DOR, p. 266).

[8] Localitate, cu populaţie majoritară germană, întemeiată la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ; vezi Suciu, I, p. 51, unde se afirmă că a fost numită astfel după comisarul districtual (Ioan) *Bach*. Etimologia nu poate fi, evident, reţinută. Numele trebuie să fie, cum s-a spus mai sus, un derivat slav, care va fi designat partea de hotar pe care s-a constituit ulterior satul. Numele german *Bakowa* (Suciu, I, p. 51) este identic cu cel românesc. Formele maghiarizate *Bachovár, Bakovár, Bakóvár* (Suciu, I, p. 51) conţin un *-vár* „oraş, cetate".

[9] I. Pătruţ, *Relaţii onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 143.

[10] Numele maghiarizat *Daruvar, Daruvár* (Suciu, I, p. 191) are la sfîrşit acelaşi *-vár* ca şi toponimul precedent.

Cătunul *Darova Nouă* este acum înglobat în comuna *Darova*.

[11] Despre derivate slave de la antroponime româneşti, vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 286—287 : *Fratoştiţa*, toponim în judeţul Dolj (<**Fratovŭ*, **Fratova*, **Fratovo* + suf. *iskica)*, *Frătăuţi*, comună în judeţul Suceava, formate de la un nume de persoană împrumutat de la români : *Frate, Fratea ;* vezi I. Pătruţ, *Despre stratificare în toponimie*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 211.

ADVERBELE DE MOD ÎN POZIȚIE CORELATIVĂ

DE

D. BEJAN

Se știe că în anumite situații, determinate mai mult de context, adverbele pot apărea în postură de corelative[1]. Dintre cele trei categorii clasice de adverbe, de loc, timp și mod, cele din urmă ilustrează cele mai multe poziții de corelație.

Situațiile întîlnite[2] ne permit să clasificăm corelația adverbială de mod în:

I. **Corelația dintre adverbe**, concretizată în:

A. *Corelația între aceleași adverbe* (A—A): **ba ... ba, chiar ... chiar, cît ... cît, doar ... doar, mai ... mai, nici ... nici, nu ... nu, numai ... numai, și ... și, tocmai ... tocmai.** Contextele în care apar prezintă următoarele particularități:

1. Cei doi termeni ai corelației sînt, în general, comutabili, fără ca înțelesul contextului să se schimbe.

2. a) **cît, doar, mai, nu** — apar în corelație numai în poziție intrapropozițională: „*M-oi duce și eu,* **cît** *călare,* **cît** *pe jos, cum oi putea*" (Creangă, O., I, p. 85); „[...] *altă muiere nici două zile n-ar fi mîncat cu el dintr-un blid, dar ea tot credea* **doar, doar,** *azi mîini și-a veni bărbatul în fire* [...]" (A.L.P., II, p. 413); „[...] *merse pînă la zidul dimprejurul curților, apoi tot umbla, tot cerca,* **mai** *ici,* **mai** *colea* [...]" (A.L.P., II, p.

---

[1] Vezi și *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 320, 389—390, și *Limba română contemporană*, vol. I, coordonator I. Coteanu, București, 1974, p. 315.

[2] Exemplele care nu sînt luate din *Gramatica limbii române* ne aparțin sau sînt extrase din următoarele lucrări literare: Agîrbiceanu, F. = I. Agîrbiceanu, *Faraonii*, București, 1961; Agîrbiceanu, O., V = I. Agîrbiceanu, *Opere*, vol. V, București, 1968; A.L.P., II = *Antologie de literatură populară*, vol. II, București, 1956; Copăcianu, Potra, V., = Em. Copăcianu, George Potra, *Voievodul*, București, 1975; Creangă, O., I = I. Creangă, *Opere*, vol. I, București, 1970; Hasdeu, I. V. = B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București, 1969; Ispirescu, L. B. = P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*, București, 1968; Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, intîia noapte de război*, București, 1962; Postelnicu, P. V. = Ioana Postelnicu, *Plecarea Vlașinilor*, București, 1964; Preda, R. = M. Preda, *Risipitorii*, București, 1965; Rebreanu I., I—II = L. Rebreanu, *Ion*, vol. I—II, București, 1965; Rezuș, D. I. = Petru Rezuș, *Dochița împărătița*, București, 1972; Sadoveanu, Z. C., N. Ș., = M. Sadoveanu, *Zodia cancerului, Neamul Șoimărești lor*, București, 1969; Sbiera, P. P. = I. G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*, [f.a., f.l.]; Slavici, O., I = I. Slavici, *Opere*, vol. I., București, 1967; Stancu, V. P. = Z. Stancu, *Vîntul și ploaia*, București, 1969; Teodorescu, B. R. = G. Dem. Teodorescu, *Basme române*, București, 1968; Zamfirescu, M. D. = G. M. Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*, vol. I—II, București, 1967.

429); „*Poftim :* **nu** *tu casă,* **nu** *tu masă,* **nu** *tu sărbătoare. Nici un pic de odihnă, de liniște*" (Zamfirescu, M. D., p. 10).

b. **chiar, numai** și **tocmai** apar numai în poziție interpropozițională, întărind o altă corelație subordonativă : **Chiar** *cînd am sosit eu,* **chiar** *atunci a sosit și el;* „**Numai** *cînd simți că Simion vine spre dînsul cu biciul în mînă* [...] **numai** *atunci înfășură repede rămășițele de mîncare* [...]" (Rebreanu I., I, p. 120); „[...] **tocmai** *cînd credeam că avem și noi o mîngîiere la bătrînețele noastre,* **tocmai** *atunci ne părăsești*" (Ispirescu, L. B., p. 375) [3].

c. **ba** [4], **nici, și** apar atît intra-, cît și interpropozițional : *A zis* **ba** *una,* **ba** *alta; A zis* **ba** *că n-are timp,* **ba** *că-i sînt copiii bolnavi;* „*Atunci el* — **nici** *una,* **nici** *două — pune mîna pe copaie* [...]" (Teodorescu, B.R., p. 169); *N-a venit* **nici** *cînd am plecat la gară și* **nici** *cînd m-am întors; Au venit* **și** *unii,* **și** *alții; Trebuie să te duci acolo* **și** *cînd vrei,* **și** *cînd nu vrei.*

3. **ba, cît, doar, mai, nici, nu, și** corelează unități sintactice de același fel (părți de propoziție sau propoziții) : subiect ... subiect *(Au vorbit* **și** *unul,* **și** *altul),* complement ... complement *(N-a venit* **nici** *ieri* **și nici** *azi)* etc., putînd fi considerate în corelație continuă, pe cînd **chiar, numai** și **tocmai** corelează unități sintactice diferite : o parte de propoziție și o propoziție subordonată, de exemplu : complement — completivă (**Numai** *cînd îl chemi,* **numai** *atunci vine).*

4. **doar, numai** și **tocmai** nu pot avea prepoziții în dreapta, în poziție de corelative, pe cînd **ba, cît, doar, numai, nici, și** se pot distribui cu prepoziții în dreapta : **și cu** ... **și cu, și** *cu* ... **și** *fără,* **nici** *cu* ... **nici** *fără,* **mai** *în* ... **mai** *în* etc.

5. Referitor la calitatea adverbială sau conjuncțională a cuvintelor în discuție, credem că avem de-a face cu adverbe cu valoare de precizare a părților de propoziție sau a propozițiilor subordonate în fața cărora stau și nu cu compuneri.

B. *Corelația între adverbe diferite* (A—B) e prezentă, de asemenea, atît la nivel de propoziție, cît și la nivel de frază. După valoarea lor semantică și poziționlă, putem vorbi de :

a) *Corelații asociative,* apropiate de ceea ce exprimă raportul copulativ. Cele două adverbe corelative exprimă asocierea mai puternică a unităților sintactice respective, evidențiază conținutul lor semantic. Combinațiile cele mai frecvente sînt [5] : **atît** ... **cît** („**Atît** *treburile,* **cît** *și glasul lui erau, nu se știe de ce, foarte ademenitoare*" — Preda, M., p. 120) [6]; **chiar și** ... **necum** („[...] *din ale sale îi păru rău să dea* **chiar** *și pentru bani,* **necum** *de pomană*" — A.L.P., II, p. 476); **nici** ... **necum** („[...] *plîngea și să ruga la domnul să nu mai bată pe bietul om, căci* **nici** *vreascuri n-a dat cuiva fără poruncă domnească —* **necum** *lemne*" — A.L.P., II, p. 474); **nici măcar** ... **necum** („[...] *el nu înțelegea* **nici măcar** *cum poate cineva gîndi așa cum gîndea ea* **necum** *sugestia că ar fi în stare ca ea personal* [...]" — Preda, R., p. 30); **nici** ... **nu tocmai** („*Băiatul a început a*

[3] Nu negăm o anumită intenție de insistență.

[4] *Gramatica limbii române,* vol. II, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 247 (în continuare : *Gramatica,* II), îi spune conjuncție disjunctivă.

[5] Le dăm în ordinea alfabetică a primului termen al corelației.

[6] *Gramatica,* II, p. 213.

se dezvinui, a se jura și a zice că lui **nici** *în chip nu i-au venit aceasta,* **nu tocmai** *să fi zis către țigan vrodată*" — Sbiera, P. P., p. 102); **nu numai** ... **și** („[...] *în unele cazuri oamenii mint* **nu numai** *cît trăiesc, mint* **și** *după ce mor* [...]" — Stancu, V. P., p. 194); **nu numai** ... **cît** („[...] *porecla o supărase* **nu numai** *prin aluzia la moștenirea încurcată lăsată de tata,* **cît** *pentru că era de o asonanță ridiculă* [...]" — Petrescu, U. N., p. 24); **și** ... **nu numai** („*Ai uitat* **și** *altceva,* **nu numai** *cîntecul acela*" — Stancu, V. P., p. 145); **tot așa** ... **cît și** („*Încercarea, drumul către Nirvana, a fost* **tot așa** *de dureroasă,* **cît și** *de strălucită*" — Caragiale, O., III, p. 5) [7].

b) *Corelații exclusive.* Unul din termenii corelației exclude participarea uneia din cele două părți de propoziție (propoziții) la acțiune: **doar** ... **nu** („*O asemenea vorbire o poate suferi* **doar** *un om slab,* **nu** *un bărbat căruia obștea i-a încredințat treburi de seamă* [...]" — Postelnicu, P. V., p. 275); **numai** ... **nu și** („*Căci puteam* **numai** *să încep seria automată,* **nu** *s-o* **și** *controlez mai departe*" — Petrescu, U. N., p. 186); **nici nu** ... **numai** („**Nici nu** *țipase,* **nici nu** *trăsese tremurînd într-un colț!* **Numai** *își plecase din nou ochii și i se îmbujoraseră obrajii*" — Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 313); **nu atît** ... **cît** („*Ș-am să fac judecător* **nu atît** *pe Turculeț,* **cît** *pe domnul abate*" — Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 12).

II. Corelația dintre adverbe de mod și prepoziții

Lucrările de specialitate consemnează corelații dintre adverbe de mod și unele conective ale părților de propoziție, cum sînt complementul circumstanțial de mod comparativ [8], complementul circumstanțial concesiv [9] (**Fără** *a studia prea mult harta, s-a orientat* **totuși** *bine*) și complementul circumstanțial cumulativ (*Avea* **și** *alte legături de prietenie* **decît** *cele literare*) [10].

III. Corelația dintre adverbe și conjuncții

1. *Adverbe de mod și conjuncții coordonatoare.* Corelația se face cu conjuncțiile coordonatoare adversative **ci** și **dar**.

Situațiile întîlnite ne permit să deosebim două tipuri de structuri corelative:

a) În primul tip, adverbul corelativ, care e de regulă **nu** (urmat uneori de alte adverbe ca **doar, atît**), anunță conjuncțiile **ci, dar** (urmate și acestea, uneori, de adverbe ca: **numai, mai mult**): **Nu** *Popescu,* **ci** *Ionescu a fost de vină;* „*Antim ascultase în tăcere pomelnicul de zestre al nepoatei.* **Nu** *pentru că l-ar fi interesat,* **ci** *pentru că îi făcuse bucurie fratelui Mihail să citească*" (Copăcianu, Potra, V., p. 23); „*Aice se da la gemut și la văietat,* **nu** *că* **doar** *o durea ceva,* **ci numai** *că nu se putea curăți de fecior*" (Sbiera, P. P., p. 40); „[...] *Mackensen ăla și Hindenburg pretind că ei o să cîștige războiul, adaose unul,* **nu** *pentru că ar fi crezut,* **dar mai mult** *ca să dea replica* [...]" (Petrescu, U. N., p. 143); *Voise să afle* **nu atît** *ce făcuse,* **ci mai mult** *ce nu făcuse.*

[7] *Ibidem,* p. 186.

[8] Pe lîngă **tot atît** ... **ca** (*Sarea era* **tot atît** *de vinătă* **ca** *zahărul*), **cît și,** din *Gramatica,* II, p. 186, credem că se pot socoti corelative și **mai mult** ... **decît** (*Îi ținea* **mai mult** *afară* **decît** *în casă*) și **mai mult** ... **ca** („*Intră foarte vesel un mușteriu nou, un om* **mai mult** *tînăr* **ca** *bătrîn*" — Caragiale, O., I., p. 193), din *Gramatica,* II, p. 186.

[9] *Gramatica,* II, p. 199.

[10] *Ibidem,* p. 202—203.

b) Al doilea tip păstrează aceiași termeni ai corelației — **nu** în stînga și **ci, dar** în dreapta. Dar apariția lui **numai** după **nu** și a lui **și, nici** (singure sau, mai ales, în texte mai vechi și populare, în combinație cu alte adverbe ca : **încă, chiar, mai ales** — care, uneori, ele singure urmează după conjuncția adversativă) după **ci, dar** transformă corelația din exclusivă în asociativă. Semantic, corelația marchează deci această asociere obligatorie a celor două părți de propoziție, iar gramatical, un raport copulativ [11]. Cîteva exemple : **Nu numai** *azi*, **ci și** *mîine va trebui să mergem;* „*Cu toate acestea* **nu numai** *inițiativa* **ci încă** *discuțiunea proiectelor era o sacră prerogativă ministerială* [...]" (Hasdeu, I. V., p. 57); „*Ei i-au și închinat-o îndată și pe loc au primit* **nu numai** *juruita*, **ci încă și** *un bacșis bun pe deasupra*" (Sbiera, P. P., p. 92); „[...] *dac-ar fi fratele meu în viață, șoimii tăi, fie ei* **nu numai** *doi*, **ci chiar și** *douăzeci, n-ar fi putut să facă nimic*" (Slavici, O., I, p. 231); „*Avea nevoie de ei* **nu numai** *la Iași și-n Moldova*, **ci mai ales** *la serascherul de la Oblucița* [...]" (Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 8); „*Pentru mine n-are să fie așa mare rușine, zise el, fiindcă eu* **nu numai** *că sînt mai mic*, **dar nici nu** *mă leg să prind tîlharii* [...]" (A.L.P., II, p. 33).

Uneori, corelația apare și fără adverb după conjuncția adversativă : „**Nu numai** *el și mamă-sa*, **dar** *satul întreg, îi vor da pace pe viitor*" (Agîrbiceanu, O., V, p. 196).

Mai rar, după primul termen al corelației pot să apară și alte adverbe : „*Dumitru însă* **nu** *se amesteca* **nici** *cu bărbații* **dar mai ales** *cu băieții și fetele*" (Agîrbiceanu, F., p. 117), iar primul termen al corelației poate fi **și** : „*Ia, de asemenea fete fuge* **și** *dracul*, **da încă** *feciorul*" (Rezuș, D. I., p. 65).

2. *Adverbele de mod în corelație cu conective ale subordonatelor.* Lista adverbelor de mod care intră în corelație cu asemenea conective este destul de mare : **altmintrelea** (*„Să știi mai departe că baba aceea nu ți-a da* **altmintrelea** *mînzul* **pînă ce** *i-i paște iapa trei zile*" — Sbiera, P. P., p. 76), **și** („[...] **cum** *îi află puterea îl* **și** *întrebă dacă nu vede pe undeva pe cele șapte turturele*" — A.L.P., II, p. 233), pentru conective circumstanțiale de timp ; **abia, aproape, bine, de-abia, iar, încă, încă bine, mai mult, nici, nici** [...] **bine, taman, tocmai, tot** (**Abia** *intră că* **și** *sună telefonul;* „**Tocmai** *se îndrepta spre stația de tramvai* **cînd** *îi ieși în cale Marin Bucur*" — Ș. Nedelcu, *Învățătorii*, I, București, 1961, p. 90) [12]; **anume, într-adins** („*Boierii* **anume** *au zidit munții aceia*, **pentru ca** *să nu vedem ce-i dincolo*" — Camilar, N., I, p. 393) pentru finale [13]; **așa, astfel, atît** („*Mai-mai că aș face* **așa precum** *zici tu*" — Ispirescu, L., p. 16 ; „*Cînta și el destul de bine la pian,* **atît cît** *s-o poată acompania*" — Camil Petrescu, O, I, p. 417) pentru circumstanțele de mod propriu-zise [14]; **așa, astfel, asemenea, atît** („**Pe cît** *de sever era tata în viața publică,* **pe atît** *de blînd și chiar timid apărea în cea intimă*" — Călinescu, S. N., p. 745 ; „**Cum** *e bradul arătos* / **Așa-i** *badea de frumos*" Jarnik-Bîrseanu, D., p. 39) pentru circumstan-

[11] Vezi și *ibidem*, p. 213—214.

[12] Vezi articolul nostru *Observații asupra lui* **cînd** *invers*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 89—97.

[13] *Gramatica*, II, p. 304.

[14] *Ibidem*, p. 307—308.

țiale de mod comparative[15]; **atît, ce**[16] și **tot** („[...] *văzu ridicîndu-se un nor de praf, care* **pe ce** *trecea* **să tot** *apropia de el*" — A.L.P., II, p. 243) pentru circumstanțiale de mod de măsură progresivă; **atît, așa, astfel, prea**[17] și **destul** (*„E* **destul de** *înțelept domnia sa* **ca să** *spună ce gîndește*" — Copăcianu, Potra, V., p. 13) pentru consecutive; **apoi** (*„Mă voi sili a vă îndemna că,* **dacă** *voiți să fiți cunoscuți de adevărați fii ai romanilor,* **apoi** *să faceți și domnia-voastră ceva care să se poată asemăna cu isprăvile poporului de lume domnitor*" — Kogălniceanu, S. A., p. 66) pentru condiționale[18]; **tot, totuși** (*„Și* **dacă** *luna bate-n lunci / Și tremură pe lacuri /* **Totuși** *îmi pare că de-atunci / Sînt veacuri*" — Eminescu, O.I., p. 188) pentru concesive[19]; **apoi, dimpotrivă, în schimb, însă**[20] și **nici** („**Dacă** *dumneata poți vedea în inima omului,* **nici** *eu nu sînt oarbă*" — Agîrbiceanu, O, V, p. 200) pentru opoziționale („false condiționale"); **apoi, apoi** (...) **și, apoi mai și, dar, dar chiar, dar ... încă, dar ... și, dar apoi** (...) **și, încă, nici, și, mai** (...) **și** („**Pe lîngă că** *era curat, apoi obișnuia să se îmbrace foarte elegant*" — Caragiale, O., I, p. 307; **În afară că** *plouă,* **mai** *bate* **și** *vîntul)* pentru circumstanțiale cumulative[21].

Observații:

a) Dintre aceste corelative, poziție fixă au (fără a-și putea schimba locul în cadrul regentei) cele pentru temporale inverse, condiționale, concesive (**tot**), opoziționale și cumulative. Celelalte (pentru finale, modale propriu-zise, modale comparative, comparative — condiționale, consecutive și concesive — **totuși**) pot ocupa orice poziție în cadrul regentei.

b) Plasarea adverbului corelativ în vecinătatea imediată a conectivului nu generează locuțiuni conjuncționale decît în cazul îmbinărilor **așa încît, astfel încît** pentru consecutive[22], cînd în fața adverbelor apare pauza (virgula).

c) Stînd imediat în stînga conectivului, adverbele de mod devin, uneori, termeni regenți pentru subordonate: e cazul circumstanțialelor de mod.

d) Poziția regentei cu corelativ este fixă numai în cazul temporalelor inverse, consecutive și opoziționale („false finale").

e) La majoritatea subordonatelor, corelativele nu sînt obligatorii din punct de vedere gramatical. Au această calitate numai la temporalele inverse, la unele comparative (cînd conectivul are prepoziție — *E* **pe atîta** *de bun,* **pe cît** *e ea de rea)* și la cumulative.

f) Indiferent că sînt sau nu obligatorii din punct de vedere gramatical, corelativele au, ori de cîte ori apar, o motivare semantică, fiind impuse din necesitatea de a preciza conținutul semantic al subordonatei, prin reluare sau anticipare.

---

[15] *Ibidem,* p. 309—310.
[16] *Ibidem,* p. 314.
[17] *Ibidem,* p. 315.
[18] *Ibidem,* p. 323.
[19] *Ibidem,* p. 329.
[20] *Ibidem,* p. 333.
[21] *Ibidem,* p. 337.
[22] *Ibidem,* p. 315.

IV. Concluzii

a) Dintre toate adverbele, cele de mod apar în cele mai multe contexte în postură de corelative.

b) Fenomenul apare atît la nivel de propoziţie, cît şi la nivel de frază, reliefîndu-se următoarele structuri corelative : adverb — adverb, adverb — prepoziţie, adverb — conjuncţie (coordonatoare şi subordonatoare).

c) Corelaţia adverbială e un fenomen de limbă motivat mai mult semantic decît gramatical.

d) Raportat la această caracteristică, putem deosebi mai frecvent corelative facultative (apariţii contextuale ca : *A făcut* **(aşa)** *cum a vrut; Deşi a fost bolnav,* **(totuşi)** *a plecat* etc.) şi obligatorii **(Pe lîngă** *el, a venit* **şi** *Popescu)*. Omiterea lui **şi** schimbă caracterul gramatical al construcţiei, adică desfiinţează complementul cumulativ : *Pe lîngă el a venit Popescu).*

e) Corelaţia e un fapt de limbă bilateral, simetric, alcătuit din doi termeni.

RÉSUMÉ

Des trois types d'adverbes (de lieu, de temps et de manière), l'adverbe de manière apparaît le plus souvent en posture de corrélatif. On met en évidence les structures corrélatives suivantes : adverbe... adverbe, adverbe... préposition et adverbe conjonction (de coordination ou de subordination). Les plus fréquentes sont les corrélations adverbe ... adverbe et adverbe ... conjonction. Dans la plupart des cas, l'apparition de l'adverbe de manière comme adverbe corrélatif est un fait facultatif de langue, motivé plutôt sémantiquement, par la nécessité de renforcer et de préciser les faits de langue communiqués. Moins souvent, la corrélation adverbiale est un fait de langue obligatoire du point de vue grammatical.

Septembrie 1978

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SINTAXA PARTICIPIULUI ŞI DIATEZA PASIVĂ — CATEGORII ÎN CONTRADICŢIE

DE

D. D. DRAŞOVEANU

0. La argumentele împotriva existenţei în limba română a unei diateze pasive, aduse pînă în prezent [1], se adaugă şi ceea ce pune în evidenţă sintaxa participiului — a participiului (variabil)-verb [2] *(par* **înfipt**, nu *ins* **înfipt**) —, comparată cu sintaxa adjectivului.

1. Pentru a se urmări mai uşor c o m p a r a ţ i a respectivă, dăm mai întîi exemplele pe cupluri (adjectiv/participiu), fiecare ilustrînd cîte una din poziţiile [3] sintactice vizate.

1 *Legea cu privire la... este* **anterioară** *celei privitoare la...*
1′ *Legea cu privire la... este* **adoptată.**

2 *Conform legii* **anterioare**...
2′ *Conform legii* **adoptate**...

3 *Conform legii din...*, **anterioară** *celei din...*
3′ *Conform legii din...*, **adoptată** *în...*

4 *Legea privind... este considerată (ca)* **anterioară** *celei din...*
4′ *Legea privind... este considerată (ca)* **adoptată.**

5 *Legea privind... o considerăm* **anterioară** *celei din...*
5′ *Legea privind... o considerăm* **adoptată.**

6 **Anterioară** *celei din..., legea din... a fost abrogată.*
6′ *(Odată)* **adoptată,** *legea trebuie respectată.*

Notă. Fiind suficient pentru discuţie, dintre funcţiile circumstanţiale — de cauză, de timp, condiţională, concesivă [4] — am reţinut funcţia cauzală (6/6′). Din acelaşi motiv, nu am cuprins nici construcţiile, atipice, cu prepoziţia *de* (+ adjectiv/participiu), corespondente, şi acestea, la nivelul unor funcţii : **de harnică / de lăudată,** *e harnică / lăudată.*

Parcurgînd exemplele, constatăm, în cadrul fiecărui cuplu, identităţi şi, în cuprinsul u n o r a dintre aceste cupluri, deosebiri.

---

[1] [12], p. 196—198; [3], p. 204; [17], p. 56; [15], p. 13.

[2] [16].

[3] Pentru „poziţie", vezi Valeria Guţu Romalo, [9], p. 109 şi *passim.*

[4] [8], II, p. 140, şi [13], p. 201.

CL, anul XXIV, nr. 1, p. 53—58, Cluj-Napoca, 1979

1.1. Identităţile sînt: (1) acelaşi caz, şi la adjectiv, şi la participiu, caz-acord, C_2 [5], (2) acesta explicîndu-se în acelaşi fel; unde se pune problema, prin aceleaşi omiteri:

— în 1/1′, N_2, prin acord cu subiectul;

— în 2/2′, D_2, prin acord cu *legii* (D_3); întrucît 2/2′ rezumă sintagma atributiv-adjectivală, substantivul regent putînd sta în indiferent ce caz, vom generaliza, pentru Adj./Part., — C_2;

Notă. Exemplele 2/2′ şi 3/3′ le-am construit anume cu substantivul în „caz oblic" — pentru a putea urmări acordul.

— în 3/3′, N_2, prin acord cu subiectul *care (ce)* al unei subordonate atributive, omis împreună cu *a fi* la mod personal, [*care este / a fost*];

— în 4/4′, N_2, prin acord — după omiterea lui *a fi* la gerunziu [*(ca) fiind*], — cu *legea;*

Notă. În prezenţa lui *fiind*, acordul se face cu subiectul contragerii [6] gerunziale: *(ca)* [7] *fiind* [ea] *anterioară/adoptată.* (Vezi şi *Nota* de sub 5/5′, *infra.*)

— în 5/5′, Ac_2, prin acord cu *legea;*

Notă. În cazul de aici, al elementului predicativ suplimentar „raportat la" complementul direct *(te/il/vă/îi văd* **sănătoasă/sănătos / sănătoase / sănătoşi** — Ac_2), dacă în momentul prezenţei lui *fiind* acordul se face cu subiectul *(te văd fiind* [tu] *sănătoasă* N_2), după omiterea lui *fiind*, se produce un transfer de acord, calitatea de „centru" preluînd-o *te;* dovada o oferă, (a) în afară de însuşi faptul că după omiterea lui *fiind* nu mai este posibilă (re)inserarea lui *tu (*te văd tu sănătoasă)*, (b) limbile care deosebesc şi prin expresie Ac. de N.: *te video* **sanam** [8]; în sprijinul ideii acestui transfer, adăugăm (c) axioma: cînd (dacă) un adjectiv[9] se acordă în gen şi număr, el se acordă şi în caz.

— în 6/6′, N_2, prin acord cu subiectul circumstanţialelor, N_2 perpetuat din structurile de bază pe care acestea le reprezintă, acelaşi în toate momentele: 1^0 circumstanţiala *Din moment ce* [ea] *era / a fost anterioară / adoptată* → 2^0 contragerea gerunzială *Anterioară / (Odată) adoptată fiind* [ea], *legea...* → 3^0 omiterea lui *fiind, Anterioară / (Odată) adoptată, legea...*

Notă. Din punctul de vedere al transformărilor [10] (trecerilor) menţionate la 3/3′—6/6′, aceste structuri se împart în:

(a) reduceri, prin omiterea a lui *a fi* la moduri personale (3/3′);

(b) contragerea [11] gerunzială (în *fiind)* + reducere (la 4/4′, 5/5′, 6/6′).

Deosebim deci „contragerea" — legată de şi limitată la celelalte moduri nepersonale —, de „reducere", ca moment ce ţine de sintaxa participiului, ca şi de a adjectivului

---

[5] [4].

[6] Pentru „contragere", vezi Iorgu Iordan, [10], p. 231—234.

[7] Prezenţa lui *ca*, aici adverb, nici în prezenţa, nici în absenţa lui *fiind*, nu schimbă cazul Adj./Part., după cum nu ar schimba-o nici dacă ar fi prepoziţie, prepoziţia neputînd împiedica acordul: *de harnică* (N_2), *e harnică ca* (N_1).

[8] [5], p. 309.

[9] Excludem de aici pronumele relativ cînd acesta preia numărul şi genul termenului regent *(o mulţime de oameni al căror/cărei entuziasm...)*, situaţie în care el, dealtfel, (nici) nu este adjectiv.

[10] Folosim cuvîntul cu sensul său curent.

[11] Acreditäm, în continuare, categoria „contragere"; în afara ei, ca un exemplu, gerunziul din *Ion vede pe Gheorghe* **mergînd** *pe stradă* este considerat atribut [18, p. 236], or, sensul este „îl vede cum/că merge" şi nu „care merge".

şi de a substantivului *(copil [fiind])*[12], fie ca moment unic (3/3'), fie ca moment ulterior „contragerii gerunziale" (4/4', 5/5', 6/6').

După cum s-a văzut, funcţiile participiului, în condiţiile admiterii diatezei pasive, le secundează pe cele ale gerunziului (3'—6').

Pentru cele ce urmează, reţinem doar momentul reducerii (considerată ca rezultat), prezent şi în sintaxa participiului, şi în cea a adjectivului.

1.2. D e o s e b i r i l e dintre adjectiv şi participiu sînt — d a c ă menţinem diateza pasivă — de ordinul încadrării sintactice. (Despre unele deosebiri de sens, vezi *Addenda.)*

Această încadrare se prezintă ca în schema de mai jos.

Prescurtările. Adj. = adjectiv; Part. = participiu; ATR. = atribut; N.P. şi E.P.S. = (păstrînd terminologia uzuală) nume predicativ şi respectiv element predicativ suplimentar; red. atr., red. circ. = reducerea unei atributive, respectiv a unei circumstanţiale; semnul X = blocarea încadrării sintactice; cifrele trimit, ca şi mai sus, la exemple.

Adj.	Part.
1 N.P.	1' X[13]
2 ATR.	2' ATR.[14]
3 red. atr. la N.P.	3' red. atr. la X
4 E.P.S.[15]	4' E.P.S.
5 E.P.S.	5' E.P.S.
6 red. circ. la N.P.	6' red. circ. la X

Notă. Nu adoptăm, pentru 6/6', ca soluţie, „atributul circumstanţial", ex. **Mirat...**, *Grigore... răspunse...*[16],

1) pentru că respectiva funcţie nu se confirmă drept a t r i b u t:

(a) nici Adj., nici Part. *(mirat)* nu se acordă cu substantivul *(Grigore)*, acesta făcînd parte din regentă; ca dovadă: **mirat...**, *lui Grigore i se păru...*,

(b) ci se acordă cu propriul lor subiect: *mirat [fiind el]*, ...,

(c) iar această calitate, de subiect, perpetuată din structura de bază, împiedică înlocuirea poziţiei „predicat" cu cea de „atribut", atît Part., cît şi Adj. continuînd să deţină poziţia predicativă, ca p r o p r e d i c a t e[17] ale contragerii + reducerii, prin moduri nepredicative, dar, în asemenea cazuri, propredicative.

2) Dacă am adopta, pentru 6/6', categoria în discuţie, ar însemna ca la 3/3' să avem — după modelul „atribut circumstanţial cu nuanţă cauzală" etc.[18] — atribut cu nuanţă... atributivă (!?).

Schema pune în evidenţă:

1) deosebirile (tot atîtea „a s i m e t r i i") de la 1/1', 3/3' şi 6/6', create prin blocările din coloana Part.;

2) i n c o n s e c v e n ţ e l e din coloana Part.:

(a) încadrare sintactică la 2', 4', 5', dar neîncadrări la 1', 3', 6';

(b) Part., acceptat ca ATR. adjectival, la 2', dar neacceptat, la 1', ca N.P. adjectival;

(c) dacă în 1', 3', 4', 6', ca şi în 5' pînă la momentul penultim al transformărilor (vezi *supra, Nota* de sub 5/5') —, prin cazul său N_2, Part.

---

[12] Vezi exemple în [8], II, p. 139—140, sub titlu de „atribut circumstanţial".

[13] „*A fi* + Part.", în condiţiile menţinerii diatezei pasive, reprezintă un predicat verbal („la diateza pasivă"), funcţia de N.P. a Part. excluzîndu-se *ipso facto*.

[14] Pentru încadrarea participiului verb la atributul adjectival, vezi [8], II, p. 117.

[15] E.P.S. de aici, ca în majoritatea construcţiilor sale, este şi el rezultatul unei reduceri, pe care însă nu o consemnăm în tabel, ea intrînd în definiţia acestor construcţii.

[16] Exemplul, apud [8], II, p. 140.

[17] Cacofonia, aceeaşi şi în *proprietate*, nu ni se pare intolerabilă.

[18] [8], II, p. 140.

mai poate fi considerat drept componentă a aşa-zisei diateze pasive, în 2', cînd poate sta şi în G, D, sau Ac, el se situează în afara acesteia ; se creează astfel o discriminare a r t i f i c i a l ă — una în funcţie de cazul celui cu care se acordă.

Concluzie (la **1.**). Confruntate cu identităţile, deosebirile — blocări şi inconsecvenţe — sînt tot atîtea imperfecţiuni, în ultimă analiză, terminologice, create de admiterea diatezei pasive. Part. şi Adj. nu constituie două sisteme (nici subsisteme), ci unul singur, căci ceea ce le u n e ş t e este e s e n ţ i a l, iar ceea ce le separă, neesenţial, o falsă problemă.

Alte argumente (— în afara comparaţiei de mai sus).

2. D a c ă admitem diateza pasivă între categorii, înseamnă că structura ei, privită în lanţul vorbirii, reprezintă o u n i t a t e, în care participiul nu este decît o s u b u n i t a t e, întocmai ca, de ex., participiul invariabil ; în acest caz se creează (citeşte : avem creată) însă *incompatibilitatea* „subunitate" cu „funcţie", incompatibilitate, întrucît, lucru unanim acceptat pentru tot restul situaţiilor, subunitatea nu poate avea funcţie ; lichidarea acestei incompatibilităţi, în condiţiile menţinerii diatezei pasive, nu se poate face decît prin desfiinţarea sintactică a Part., întreaga coloană Part. urmînd să dispară. Variabilitatea lui de gen, număr şi c a z — de unde, funcţionalitatea lui — exclude însă o asemenea ipotetică alternativă.

3. În aceleaşi condiţii, ale menţinerii diatezei pasive, şi verbul *a fi*, la rîndul său, ca cealaltă din două componente, înseamnă că este o subunitate. El este însă acelaşi *a fi*, asemantic, ca şi cel aşa-numit „copulativ" [19], încît, pentru a dovedi contrariul, nu ne rămîne decît să reproducem argumentul pe care-l aduceam, în [7], împotriva pretinsului rol „de a lega" al verbelor citate sub acest titlu : (a) ca oricare alt verb finit, şi *a fi* cel asemantic cunoaşte structura „rădăcină" + „desinenţă" ; (b) această desinenţă este singură ea, ca morfem de acord (verbal), un fapt de limbă relaţional (un R), (c) care subordonează substantivului subiect propria-i rădăcină *(s-, es-, fu-)* ; altfel spus, nici *a fi* asemantic nu leagă pe (alt) cineva de substantiv, ci se leagă şi astfel se atribuie pe sine însuşi acestuia, se constituie, adică, singur într-o funcţie, cea de predicat verbal ; este o u n i t a t e, şi nu o subunitate.

Rezumînd cele de sub **2.** şi **3.**, negarea diatezei pasive s e c u p r i n d e în negarea predicatului nominal (vezi [7]).

Concluzie. 1) Blocări, asimetrii, inconsecvenţe, incompatibilităţi, în cuprinsul a c e l u i a ş i sistem, al acordului în gen, număr şi caz, ne apar ca tot atîtea imperfecţiuni, pentru a căror lichidare singura soluţie o constituie renunţarea la ceea ce le generează, diateza pasivă.

Date fiind numeroasele luări de atitudine în acelaşi sens (vezi nota 1), concluzia noastră nu-şi revendică, evident, pretenţia noutăţii (ar însemna „să forţeze o uşă deschisă") ; cele de mai sus încearcă doar să suplimenteze competente intervenţii anterioare, cu unele argumente aşa cum acestea se desprind din schiţa monografică a funcţiilor Part./Adj.

[19] Despre „lipsa oricărei deosebiri morfosintactice la nivelul lui *a fi*", vezi G. G. Neamţu, [15], p. 13.

2) Alăturînd că nici pronumele reflexiv nu este morfem, ci lexem [20] — bază pentru negarea şi a subcategoriei [21] „reflexive" [22] —, rezultă că rămînem în prezenţa unui singur termen, diateza activă, care a s t f e l încetează de a mai fi opozant, făcînd, tot astfel, să înceteze însăşi categoria — diateza.

Addenda. Diferenţele de distribuţie reflectă existenţa unor distincţii de conţinut, semantic lexical, între Part. şi Adj., fără ca acestea să contrazică însă datele discuţiei de mai sus.

1) Criteriul posibilităţii complementului de agent [23] separă, după cum se ştie, nu atît Part. de Adj., cît, limitîndu-ne la Part. [24], în cuprinsul acestuia, sensul pasiv al verbelor tranzitive [25], de sensul activ al celor intranzitive (ex. *El este plecat. Noi sîntem sosiţi de ieri.)* [26].

2) Grupul de verbe *a (se) cere, a (se) cuveni, a (se) vrea, a merita* [27], compatibile cu Part. *(Cartea trebuie [să fie] citită)*, dar necompatibile cu Adj. [28], trimite tot la o deosebire de sens: „acţiunea" verbală, conservată de Part., care, potenţială, ulterioară, poate constitui obiectul verbelor respective, spre deosebire de „însuşire" Adj., (mai mult sau mai puţin) permanentă, inerentă.

BIBLIOGRAFIE

1. Avram, Mioara, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 405—428.
2. Idem, *Cu privire la definiţia complementului de agent şi a complementului sociativ*, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 468—473.
3. Berceanu, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române*, Bucureşti, 1971.
4. Drăşoveanu, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
5. Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307—311.
6. Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
7. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—277.
8. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1963.
9. Guţu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, 1973.
10. Iordan, Iorgu, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, [1937].
11. Idem, *Limba română contemporană*, [Bucureşti], 1954.
12. Iordan, Iorgu, Guţu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.

[20] „Unitate lexicală" [12], p. 195.
[21] „Parte", în [14], I, p. 202.
[22] [12], p. 195, [6], p. 334.
[23] Despre caracterul neconcludent al acestui criteriu, caracter ilustrat chiar prin verbe tranzitive, vezi [12], p. 197.
[24] Despre alţi termeni — verbe la supin, adjective (terminate în *-bil)* şi substantive — compatibili cu un „agent" (complement sau atribut), vezi Mioara Avram, [2], p. 470, [1], p. 418.
[25] Pentru excepţii, vezi [8], p. 230.
[26] Timpurile perifrastice, „arhaice şi regionale", *am fost mers* [8], I, p. 252, nu intră în discuţie, participiul din structura lor fiind cel invariabil.
[27] Iorgu Iordan, [11], p. 434—435.
[28] Incompatibilitatea, în cazul unora dintre aceste verbe, nu este absolută: *ea se vrea spirituală.*

13. IRIMIA, DUMITRU, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, [1976].
14. *Limba română contemporană*, vol. I, coordonator Ion Coteanu, București, 1974.
15. NEAMȚU, G. G., *« Predicatul nominal » și determinanții săi. Probleme de teorie și analiză*. Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1977.
16. OCHEȘEANU, R. și VASILIU, L., *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 16—21.
17. ȘERBAN, VASILE, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974.
18. VASILIU, E., GOLOPENȚIA-ERETESCU, S., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.

RÉSUMÉ

Dans l'article on conteste la voix passive dans la langue roumaine, par les arguments syntaxiques suivants :

1. les fonctions du participe (variable) sont assimilables à celles de l'adjectif ;

2. dans l'hypothèse du maintien de la voix passive, le participe de la structure de celle-ci serait une sous-division, or une sous-division ne peut avoir aucune fonction ; mais sa variabilité de genre, nombre et cas — on le sait — engendre de telles fonctions ;

3. le verbe *a fi (être)*, de la même structure, se constitue lui-même, comme les soi-disant « verbes copules », en une fonction.

Octombrie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CUM DE — O APARENTĂ ABATERE DE LA „UNICITATE"

DE

ȘTEFAN HAZY

0. Potrivit tezei „unicității" (vezi D. D. Drașoveanu, [5]), fiecărui conectiv interpropoziţional îi corespunde un verb finit [1], adică numărul conectivelor (conjuncții subordonatoare simple sau compuse, locuțiuni conjuncționale subordonatoare, pronume și adverbe relative) este egal cu cel al predicatelor din subordonate.

1. Aplicînd acest principiu la exemplul *S-au certat fără să știe de ce*, constatăm că, deși apar numai două verbe la mod personal *(au certat, să știe)*, în realitate avem trei propoziții, unul din predicate subînțelegîndu-se, fapt implicat de prezența relativului *ce* [2] : *S-au certat fără să știe de ce* **s-au certat.**

Observații. (1) Uneori, verbul subînțeles este exprimat anterior (vezi primul exemplu). (2) Alteori, mai puțin frecvent decît situația de sub (1), verbul este deductibil din context, ca în *Nu-i spune nimic despre înțelegerea noastră, că,* **de nu,** *mă supăr,* unde prezența conectivului *de* presupune existența unui verb de tipul *a tăcea, a-și ține gura* etc.

1.1. În lumina acestei teze, enunțată și exemplificată mai sus, premisă pentru analiza pe care o întreprindem în continuare, vom urmări situația conjuncțiilor subordonatoare compuse, care, din punct de vedere relațional, prin însăși calitatea lor de compuneri, trebuie să se comporte ca un singur tot.

1.2. În privința acestor compuneri, conjuncționale, trebuie semnalat faptul, aparent lipsit de importanță, că gramaticile în general — așa cum rezultă din sumarele observații teoretice și mai ales din exemple — consideră deopotrivă conjuncții subordonatoare compuse pe *ca să*, format din două conjuncții [3] subordonatoare, și pe *cum că*, acesta rezultînd din îmbinarea unui adverb relativ [4] cu o conjuncție subordonatoare.

---

[1] Vezi [5], p. 329.

[2] Cazurile cînd un conectiv coordonator implică prezența unui al doilea verb finit *[s-au tot gîndit,* **însă** *(s-au gîndit) fără să ajungă la aceeași concluzie]* nu le examinăm aici, deoarece fenomenul depășește cadrul discuției pe care ne-am propus-o.

[3] Ne limităm a consemna aici precizarea din [6], vol. I, p. 385 și din [1], p. 311. Diferă de această opinie cea exprimată de acad. Iorgu Iordan, vezi [8], p. 484, și cea din [9], p. 291, potrivit cărora în structura unei conjuncții compuse intră obligatoriu o conjuncție, celălalt element putînd fi o prepoziție, un adverb (și nerelativ, n.n. Șt. Hazy) sau o conjuncție. Îmbinările de acest tip, în conformitate cu [6], vol. I, p. 385 și cu [1], p. 311, le considerăm locuțiuni conjuncționale.

[4] Vezi [6], vol. I, p. 385 și [1], p. 311.

CL, anul XXIV, nr. 1, p. 59—62, Cluj-Napoca, 1979

1.3. Comparînd compunerile luate în discuţie cu prepoziţiile compuse, constatăm, din punctul de vedere al aparteneţei morfologice a componentelor, o asimetrie — neconsemnată de către gramatici —, anume că, pe cînd formarea prepoziţiilor compuse cunoaşte o singură modalitate : *prepoziţie + prepoziţie*[5] (+ *prepoziţie*, eventual), cea a conjuncţiilor subordonatoare compuse se realizează pe două căi, şi anume :

1.3.1. grupajele *că*, *de*, *încît*, *dacă*, *ca* etc. + *să* sînt considerate drept conjuncţii compuse, şi anume compuse din două conjuncţii simple, rezultînd că şi *să* din formaţiile respective este conjuncţie (subordonatoare)[6] ;

1.3.2. îmbinările rezultate (a) din *cum* (sau compusul acestuia *precum*) + *că*, şi (b) din *cum* + *de*.

În cazul situaţiilor de la **1.3.1.** este impropriu să se vorbească de compuse subordonatoare, deoarece subordonator este elementul din stînga[7], lui *să* nerevenindu-i decît rolul de distinctiv modal[8] şi, în consecinţă, problema calităţii de compunere nici nu se pune ; este vorba de o simplă vecinătate poziţională a celor două cuvinte, vecinătate care se datorează, exclusiv, folosirii, în subordonată, a unui predicat la modul conjunctiv.

Cît priveşte situaţia de la **1.3.2.** (a), *precum* sau *cum* din *(pre)cum că* sînt omisibile[9] fără pierdere de informaţie, astfel că *precum că*, *cum că*, egale pe planul conţinutului relaţional cu *că*, reprezintă variante populare şi vechi[10] ale acestuia, menţinîndu-se în uz datorită, probabil, caracterului lor uşor emfatic pentru limba actuală.

(b) Apreciem că, la rîndul său, şi *cum de*, considerat de gramatici drept funcţionînd ca un singur conectiv, este susceptibil de reinterpretare.

Examinînd comportamentul lui *cum de* din punctul de vedere al posibilităţii de a suprima elementul din stînga (ca în cazul lui *cum că* şi *precum că)*, este uşor de constatat că acest lucru nu este posibil *(Nu ştiu cum de n-a venit* —* *Nu ştiu de n-a venit)*, ceea ce înseamnă că elementul *cum* îşi păstrează valenţa relaţională interpropoziţională şi, în consecinţă, reclamă prezenţa unui verb finit.

Cel de-al doilea termen al compunerii, *de*, nu se comportă identic sau asemănător cu *să* (morfem modal), neputîndu-i-se conferi altă valoare decît cea de conjuncţie subordonatoare, calitate în care îşi păstrează şi ea — în virtutea unicităţii (şi, în acelaşi timp, confirmînd-o) — regimul verbal personal.

De aici rezultă, pe de o parte, că între primele două compuneri *(cum că, precum că)* şi cel de-al treilea *(cum de)* asemănarea este pur for-

---

[5] Vezi [6], vol. I, p. 321.

[6] Vezi [6], vol. I, p. 411.

[7] D. D. Drăşoveanu, [3], p. 13, afirmă că, în cazul compuselor (aparente) de tipul *cum să*, *ce să* etc., subordonator este relativul din stînga, precizare ce rămîne valabilă şi în situaţiile de la **1.3.1.**

[8] Cu un alt prilej, [7], am încercat să demonstrăm că, indiferent de situaţia în care apare, *să* este, în limba contemporană, un distinctiv modal, pierzîndu-şi total valoarea de conjuncţie.

[9] A se compara : *...să cerci a-i dovedi* **precum că** *(***cum că***) se amăgeşte...* cu.. **că** *se amăgeşte.*

[10] Vezi [6], vol. II, p. 267 şi 289, unde se vorbeşte însă de locuţiunea conjuncţională *cum că* şi nu de o conjuncţie compusă.

mală („*cum* + conjuncție subordonatoare"), întrucît această asemănare acoperă realități gramaticale (relaționale) diferite ; pe de altă parte, din observația anterioară decurge că atît *cum*, cît și *de* își păstrează nealterată valoarea de conectiv subordonator. De aceea, trebuie subînțeles fie impersonalul *se întîmplă*, fie *se face*[11], necesare satisfacerii valenței predicative a relativului *cum*. Așadar, comunicarea *Nu știu cum de n-a venit* reprezintă „reducerea", prin omiterea predicatului guvernat de *cum*, *Nu știu cum (se întîmplă, se face) de n-a venit*. Caracterul curent al omiterii verbului este favorizat, dacă nu chiar determinat, de faptul că verbul absent este întodeauna același[12].

Ca un autentic adverb relativ, *cum* din *cum de*, spre deosebire de *cum* din *cum că*[13], poate fi întrebuințat și ca interogativ (deci nerelativ), el păstrîndu-și și în această ipostază regimul predicativ *[Cum (se întîmplă, se face) de n-a venit ?] ; de* rămîne subordonatorul verbului al doilea, iar primul, cel din construcția interogativă, de care depinde propoziția introdusă prin *de*, se subînțelege.

2. Funcția propoziției introduse prin *de* este cea de consecutivă. În sprijinul acestei interpretări pledează :

(a) verbele impersonale *(a se întîmpla, a se face)*, transformate în construcții personale, obțin ca subiect neutralele *asta*, *faptul* etc. ;

(b) relativul *cum* dintre *Nu știu* (P_1) și *se întîmplă* (P_2), și ca și el interogativul, servește, în același timp, drept corelativ al consecutivei. Înlocuind relativul *cum* cu opozantul său nerelativ, *așa*, obținem ... **așa** *se întîmplă de (încît) n-a venit.*

3. *Consecințe :*

1. Neexistînd în limbă compuneri rezultate din *conjuncție subordonatoare + conjuncție subordonatoare* sau *adverb relativ + conjuncție subordonatoare*, nu există conjuncții subordonatoare compuse.

2. Existența alături de *că* a lui *cum că* și *precum că* cu valoarea lui *că* nu justifică menținerea clasei *conjuncții subordonatoare compuse.*

3. *Cum* (și compusul său *precum)* din îmbinările cu *că* nu este adverb relativ, pentru că nu poate fi interogativ[14].

4. Îmbinarea *cum de* nu reprezintă o unitate relațională ; fiecare element reclamă propriul său predicat.

5. *Cum* din *cum de* — regimul fiecăruia fiind viabil —, fie relativ, fie interogativ, îndeplinește, la nivel intrapropozițional, funcția de circumstanțial de mod pe lîngă verbul absent.

---

[11] Vezi [2], s.v.

[12] Mereu același, pentru că între *a se întîmpla* și *a se face* în contextul discutat nu există nici un fel de deosebire de conținut. Absența verbului regizat de *cum* se aseamănă cu aceea a verbului de existență din *De cînd (există) lumea...*

[13] *Cum* aici nu reprezintă un relativ, cum se afirmă în [6], vol. I, p. 385, ci un adverb nerelativ, neutral ca funcție și conținut.

[14] Vezi D. D. Drașoveanu, în [4], p. 31, pct. II.

BIBLIOGRAFIE

1. Ciompec, Georgeta, Dominte, Constantin, Guţu Romalo, Valeria, Mîrza, Clement, Vasiliu, Emanuel, *Limba română contemporană*, sub conducerea acad. Ion Coteanu, vol. I, Bucureşti, 1974.
2. *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
3. Drăşoveanu, D. D., *Elemente de analiză sintactică* (fraza), în Drăşoveanu, D. D., Dumitraşcu, P., Zdrenghea, M., *Analize gramaticale şi stilistice*, Bucureşti, 1966.
4. Idem, *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.
5. Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
6. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ediţia a II-a, vol. I—II, Bucureşti, 1963.
7. Hazy, Ştefan, *O conjuncţie devenită morfem?*, în StUBB, Series Philologia, 1963, fasc. 2, p. 87—92.
8. Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.
9. Iordan, Iorgu, Guţu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.

Ianuarie 1978

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE *ACUZATIVUL TIMPULUI* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

G. G. NEAMȚU

0. Prin conceptul anunțat în titlu, cel de acuzativ al timpului, înțelegem realizarea *substantival-acuzativală* — Ac_1[1] — a poziției sintactice [2] *circumstanțial de timp.*

Observație. Reținem, prin gradul ei de specificitate pentru acuzativul timpului, doar această poziție, deși ea nu epuizează sfera categoriei în discuție — aceeași construcție poate materializa și un atribut *(venirea lui* seara *târziu...)* [3].

0.1. Denumirea aici vehiculată — acuzativ al timpului —, dincolo de prezența ei în gramaticile altor limbi [4], sporadic utilizată și în studiile de gramatică românească [5], se aliniază, situîndu-se la același nivel, altora cu care operează sistematic gramaticienii români, precum acuzativul complementului direct, dativul locativ etc.

0.2. Existența acestei categorii în limba română este tot mai frecvent pusă sub semnul întrebării, fie prin interpretarea ca *adverbe de timp* a substantivelor (în Ac_1) ce denumesc zilele săptămînii, părțile zilei și anotimpurile *(Vine des* lunea *pe la noi,* Toamna *se numără bobocii,* Seara *se întoarce devreme acasă)* (vezi *infra* **1.2., 1.3.**), fie prin „scoaterea" din cadrul circumstanțialului de timp a unor realizări (interpretate de regulă ca aparținînd acestuia) și trecerea lor la o poziție sintactică distinctă, cea a *circumstanțialului cantitativ (A locuit la noi* două ierni, *L-am așteptat* trei seri, *A fost bolnav* cîteva luni) (vezi *infra* **2.1.1., 2.1.2.**).

0.3. Luînd drept premisă generală caracterul „deschis" al acestei probleme, ne propunem în cele de mai jos o reexaminare dirijată în principiu spre argumentarea existenței în română a unui acuzativ al timpului, manifestat în substantive cu „sens temporal" [6].

0.4. Întrucît situațiile în care apar unitățile în discuție se asociază, în parte, cu interpretări și soluții diferite în literatura de specialitate, grupăm aceste unități, pentru analiză, în două categorii, în funcție de **absența (1.)**, respectiv **prezența (2.)** *determinanților* pe lîngă ele.

---

[1] Vezi, pentru clasificarea funcțională a cazurilor, [4], p. 78.
[2] Vezi, pentru *poziție sintactică*, [9], p. 90.
[3] Vezi [5], p. 133 *(mersul* **noaptea**).
[4] Vezi [13], p. 230 *(acuzativ al extensiunii în timp)*, [16], p. 169 *(acuzativul timpului)*, [17], p. 472 *(acuzativul temporal)*.
[5] Vezi [4], p. 326.
[6] Vezi, pentru substantive cu *sens temporal*, [11], p. 660.

CL, anul XXIV, nr. 1, p. 63—71, Cluj-Napoca, 1979

1. Fără determinanți

1.1. *Exemple* — vezi *supra* **0.2.**

1.2. Din punct de vedere *morfologic*, secvențele *toamna (iarna* etc.), *ziua (noaptea* etc.), *luni/lunea (marți/marțea* etc.) sînt interpretate fie (a) ca *adverbe de timp* [7], fie (b) ca *substantive în acuzativ fără prepoziție* [8], la acestea, evident situate față în față, adăugîndu-se și tratarea lor drept *categorie intermediară* între substantive și adverbe [9].

Nici *terminologic* soluția *nu* este *unitară:* alături de o *denumire* și o *încadrare explicită* și *constantă* la adverbul de timp [10], există și variate trepte de *tranziție terminologică*, manifestate atît în precauția cu care se utilizează termenul „adverb", cît și în asocierea celor două clase, adverb și substantiv, în cunoscutul model terminologic „substantive cu valoare adverbială" [11].

Întrucît o unitate, odată încadrată la una din cele două clase, nu poate aparține, în aceleași condiții, și celeilalte, considerăm nu numai preferabilă, ci și necesară tratarea acestor unități în termeni proprii și exclusivi: ori adverbe, ori substantive, dar nu și una, și alta.

1.3. *Dovedirea* calității adverbiale are ca *principiu* invocarea, pentru unitățile analizate, a acelor *trăsături* pe care ele le au *identice* și *în comun* cu *adverbele de timp*, dar pe care *substantivul* ca parte de vorbire *nu* le *are*.

A. Argumentul fundamental și constant formulat este „imposibilitatea [acestor unități — n.n., G.N.] de a fi substituite prin pronume, substitutul lor normal fiind adverbul (...*se călătorește* **noaptea** ~ **atunci**...)" [12].

Cum mijlocul sigur (la nivelul expresiei) de a deosebi formele substantivale în nominativ de cele în acuzativ este substituția cu pronume personale (distincte la cele două cazuri) și cum aceste unități *(iarna, dimineața, lunea* etc.) nu permit mai sus-amintita substituție, alternativa „ori procedeul nu este adecvat, ori aceste unități nu sînt într-un anumit caz și deci nu sînt nici substantive" a fost soluționată în detrimentul calității substantival-acuzativale.

Soluția propusă nu are însă în vedere și existența unei a treia posibilități: *limitele aplicabilității procedeului.*

Vin în sprijinul afirmației aici făcute următoarele fapte:

1) Chiar dacă pronumele este substitutul „normal" al substantivului, el *nu* este, în mod firesc, unul *absolut*, pronumele și substantivul, dincolo de trăsăturile semantic-lexicale care le țin *separate*, au și trăsături

---

[7] Vezi [14], p. 275. Sporadic și în [12] și în [8].
[8] Vezi [18], p. 247.
[9] Vezi [1], p. 68.
[10] Așa cum apare în [14], p. 275.
[11] Dăm cîteva dintre ele: „substantive cu rol de adverb" ([8], vol. II, p. 174); forme substantivale cu valoare adverbială" ([12], p. 272, 274); „substantive cu valoare adverbială" ([11], p. 656).
[12] [14], p. 275, nota 5. Vezi și [12], p. 94; [9], p. 98.

gramaticale *proprii* și *exclusive*, dovadă că sînt clase lexico-gramaticale distincte.

2) Pronumele nu poate substitui un substantiv în poziția dată pentru faptul că nu există în română un pronume [13] care, în lipsa unei prepoziții, să poată avea funcție temporală.

3) Nu s-a dovedit nicăieri că unica funcție sintactică exprimată acuzatival (Ac_1) ar fi complementul direct; același caz (Ac_1) poate realiza un circumstanțial (de timp [14] sau de loc [15]) și chiar un atribut [16]. În consecință, faptul că o unitate nu se încadrează nici la acuzativul complementului direct — și în acest caz problema dublării prin pronume personale scurte evident că nu se mai pune —, și nici la acuzativul prepozițional nu demonstrează *ipso facto* că nu este un acuzativ.

4) Caracterul *polifuncțional* al acuzativului se întîlnește (și este asemenea) cu cel al dativului, care, chiar circumstanțial de loc fiind, tot dativ rămîne *(dativ locativ* [17]*)*.

Paralelismul „dativ$_1$ (circumstanțial de loc) — acuzativ$_1$ (circumstanțial de timp)" poate fi prelungit și printr-o circumscriere lexicală: în fiecare din cele două tipuri de construcții poate apărea numai un număr limitat de substantive, cele cu sens temporal pentru acuzativul timpului, respectiv cu sens local [18] pentru dativul locativ.

5) Cazul de față nu este singurul în care această substituție nu este posibilă. Nici în exemple ca: *L-au ales* **președinte**, *Trei ani a stat* **profesor** *de chimie la un liceu* etc. secvențele subliniate nu sînt substituibile cu un pronume personal, dar ele rămîn totuși substantive într-un anumit caz (Ac_1 în primul exemplu, N_1 în al doilea [19]), nu în afara sau deasupra cazurilor. În situație similară se află mult discutatele *se adună ghem*, *se face covrig* etc., în care calitatea de substantive în acuzativ (Ac_3) a fost dovedită [20]. Nici un dativ locativ nu este substituibil cu un pronume personal. (În *așterne-te* **lui**, *drumului*, ..., cazul și funcția pronumelui *lui* sînt strict condiționate, ca existență, de substantivul *în apoziție* **drumului**, în absența căruia secvența **așterne-te lui* este nereperată).

6) Substituția cu un adverb de timp *(atunci, cînd* etc. [21]) ar fi concludentă pentru statutul adverbial numai dacă adverbele pronominale temporale ar substitui exclusiv alte adverbe de timp. Caracterul lor pronominal se referă însă și la posibilitatea de substituție a unei funcții sintactice, indiferent de construcția ei sau de clasele de cuvinte prin care se exprimă.

---

[13] În secvența *pînă ce*, probabil unica de acest fel, *ce (= cînd)* este neîndoielnic un adverb și ca atare este impropriu a-i mai stabili cazul. (Același *ce* „adverbial", dar modal-cantitativ, îl avem și în *Ce frumos!*, **Ce** *mai cîntă!* etc.)

[14] Vezi [4], p. 78, nota 8.

[15] Vezi [8], vol. I, p. 78.

[16] Vezi [7], p. 79—82.

[17] Vezi [8], vol. II, p. 171; [18], p. 252; [19], p. 74.

[18] Vezi [18], p. 252.

[19] Vezi, pentru situații de acest tip, [6], p. 272. Despre statutul special al acestor substantive în raport cu sistemul cazual al limbii române, vezi [12], p. 94; [19], p. 27.

[20] Vezi [4], p. 78, nota 8.

[21] Vezi [9], p. 99.

Pentru a limita discuția la relativ-interogativul *cînd*, acesta, substituibil cu *seara, vara, luni/lunea* etc., este specific [22] pentru poziția sintactică *circumstanțial de timp* și, în consecință, este și un *substitut funcțional*, sintactic, nu doar morfologic. Posibilitatea înlocuirii acestor unități cu adverbul de timp indică doar că atît *cînd*, cît și *seara, toamna* etc. sînt circumstanțiale de timp.

B. Un al doilea argument adus pentru calitatea adverbială este „reducerea sau, pentru unele, imposibilitatea combinării cu adjectivul... (... *se călătorește* **noaptea** sau **toată noaptea, noaptea întreagă,** dar nu ***se călătorește* **noaptea lungă** sau ***noaptea mea**)" [23]. Prima parte a formulării (... reducerea ... combinării cu adjectivul...) nu slujește în principiu argumentului: dacă există totuși anumite adjective *(toată, întreagă)* ce apar subordonate prin acord față de aceste unități, calitatea de substantive a respectivelor cuvinte este neîndoielnică, întrucît nu există adjective acordate cu adverbe (de orice proveniență).

Observație. Modelul *toată ziua (ziua întreagă* etc.) nu se limitează doar la aceste substantive, ci se extinde la diferite alte unități de timp — *toată luna, tot anul, semestrul întreg* etc. (vezi, despre acestea, *infra* **2.1.2.**).

Reținem deci numai situațiile în care apar singure: *Venea pe la noi* **toamna,** *A sosit* **dimineața** etc. Nu considerăm că lipsa determinanților adjectivali poate modifica statutul morfologic al unui substantiv din următoarele (cel puțin) două motive:

1) Nu este obligatoriu ca un substantiv să-și poată actualiza în orice context toate valențele sau, în succesiune, pe fiecare/oricare dintre ele. Funcția sintactică, ansamblul de relații etc. sînt factori care pot influența spectrul de valențe al unui cuvînt, determinînd micșorarea sau sporirea numărului de valențe.

2) Existența în limbă a unor *relații condiționate* ca **realizare** [24] ne face să presupunem și reversul situației: **nerealizarea** *condiționată a unei (unor) anumite valențe.*

C. Tot în favoarea adverbului se consideră că pledează „posibilitatea combinării directe cu *pînă* pe care o au unele dintre unitățile cu valoare temporală ale seriei menționate *(noaptea, vara, joi* ș.a.) și care este proprie adverbelor de timp și de loc (... *se călătorește* **pînă seara** ~ **pînă tîrziu,** dar *se călătorește* **pînă spre seară** și nu ***se călătorește* **pînă seară**)" [25].

Această interpretare a distribuției cu *pînă* o întîmpinăm cu următoarele:

1) Părțile de vorbire cu care apare *pînă*, intermediat sau nu de o prepoziție, exprimă toate *timpul* sau *locul*, sintactic fiind circumstanțiale de loc sau de timp [26].

2) Toate se pot dispensa de *pînă*, păstrîndu-și cazul [27] — cele care au —, rămînînd ca funcții aceleași, dar pierzînd, evident, trăsătura „limită

[22] Vezi [9], p. 186.
[23] [14], p. 275, nota 5.
[24] Vezi, pentru conceptul de *relații condiționate*, inventarul și clasificarea lor, [6], p. 274—275.
[25] [14], p. 275, nota 5.
[26] Pentru atribut, vezi supra **0.**, *Observație.*
[27] Vezi [10], p. 347.

a extensiunii" [28] : *Voi sta la voi* **pînă la anul** *viitor* — *Voi sta la voi* **la anul** *viitor*, *L-am văzut* **pînă toamna** *tîrziu* — *L-am văzut* **toamna** *tîrziu*, **Pînă ieri** *a întrebat continuu de voi* — **Ieri** *a întrebat continuu de voi*.

3) Din cele de sub *2)* rezultă că *pînă* apare de fiecare dată *în fața unei funcții* **deja** *construite*. În speță, adverbele de timp realizează raportul fie prin juxtapunere, fie prin joncțiune, iar substantivele *vara*, *seara* etc. prin **flexiune** (Ac_1 însuși). Prin aceasta, *pînă* intră în combinație directă cu aceste unități nu pentru că ar fi adverbe, ci pentru că funcția lor este construită *cazual*, fără vreun amestec relațional din partea lui *pînă*. Acesta din urmă rămîne în toate situațiile *exterior valorilor relaționale* [29]. În consecință, *distribuția cu* **pînă** *nu infirmă, dar nici nu confirmă statutul substantival sau adverbial*.

D. Un ultim argument, sau mai exact spus *o consecință a interpretării adverbiale*, este retragerea calității de articole secvențelor *-a* și *-le* din structura acestor cuvinte și trecerea lor la **particule adverbiale**, alături de *-a* din *acuma*, *aicia* etc. și *-le* din *acile*, *altmintrele* etc. [30]

Cît privește *rolul* acestor particule, se face distincție între (a) unitățile care denumesc părțile zilei și anotimpurile, unde „*-a* și *-le* marchează adverbializarea substantivelor, subordonarea lor circumstanțială în locul prepoziției (*...a venit* **spre seară** ~ *a venit* **seara**)" [31] și (b) unitățile care denumesc zilele săptămînii, unde ele au rolul de a indica iterativitatea, în „opoziție cu formele fără acest amplificativ, care exprimă momentul (comp. *vine* **marțea** cu *vine* **marți**)" [32].

Comentariul nostru la **D.** îl rezumăm în următoarele observații:

1) Prin modul său de construcție, argumentul este doar în parte concludent : se ia ca *premisă statutul adverbial* al acestor unități, caz în care, odată acceptate ca adverbe, concluzia firească nu poate fi alta decît că aceste particule nu sînt articole, adverbele necunoscînd articularea.

Dacă se pornește însă, deopotrivă îndreptățit, de la cealaltă premisă — statutul substantival —, concluzia este și ea alta : *-a* și *-le* sînt articole, nu particule adverbiale, căci acestea îi sînt străine substantivului.

2) În situația de la (a) — părțile zilei și anotimpurile —, dacă acceptăm — și e firesc așa — că *-a* din *seara* „marchează... subordonarea... circumstanțială *în locul prepoziției* [s.n., G.N.]" [33], aceasta înseamnă că *-a* este *mijloc de subordonare*, adică un *element relațional* aglutinat temei, un *morfem*, iar odată cu acesta ieșim din sfera adverbului, care se subordonează ori prin juxtapunere, ori prin joncțiune, dar nu printr-un morfem.

Rolul secvențelor *spre* și *-a* din **spre** *seară* și *seara* este, în principiu, același ca al secvențelor *la* și *-lor* din *solzii* **la** *pești* și *solzii* **peștilor** [34] și conduce în egală măsură la aceeași concluzie în privința mijlocului de subordonare : *prepoziție (spre, la)*, respectiv *flexiune (-a, -lor)* — lipsa

---

[28] Vezi [10], p. 347.
[29] Ne raliem în acest sens părerii exprimate în [10], p. 348, că *pînă* nu este prepoziție.
[30] Vezi [14], p. 279; [12], p. 272.
[31] [14], p. 279.
[32] [14], p. 279.
[33] [14], p. 279.
[34] Vezi [7], p. 80.

unei desinențe cazuale fiind suplinită de *articol* [35] —, adică *seara* este analizabil morfematic (în *sear-* și *-a*), fiind deci *un cuvînt flexibil*.

3) Lipsa sau prezența unor determinanți nu pot motiva interpretarea diferită a aceluiași *-a* în *Toamna stau la țară* și *Toată toamna / toamna întreagă stau la țară* (particulă adverbială în primul caz, articol indiscutabil în cel de al doilea).

Prin analogie, cele constatate pentru situația (a) pot fi extinse și la unitățile din (b) [36]. (Chiar în ipoteza că s-ar accepta că în situația (a) aceste particule țin locul prepoziției, rămîne fără răspuns de ce nu-și mențin acest rol și în (b), pe lîngă marcarea iterativității).

4) Nici o comparație cu celelalte limbi romanice nu infirmă calitatea de articol (modelul structural fiind același — substantiv + articol definit). Prin specificul său — proclitic, neaglutinat temei și necoincident la nivelul expresiei cu particule adverbiale —, acesta nu poate fi, în nici un fel, asimilat particulelor adverbiale.

2. Cu determinanți

2.1. Cel de al doilea tip de acuzativ al timpului — Ac_1, evident —, recunoscut de regulă în gramatici [37], îl constituie cel pe care l-am putea numi **al duratei temporale**, materializat în substantive cu sens temporal însoțite de determinanți cantitativi *(A locuit la noi* t r e i **ani**, *A muncit pe brînci* t o a t ă **ziua**, *L-am așteptat în zadar* a t î t a **vreme**, *Stătea* **ceasuri** î n t r e g i *fără să scoată o vorbă)*.

Observație. Rar, și la nivelul expresiei doar, durata temporală se poate exprima și prin substantive fără determinanți: „a așteptat *ani*" [38]. E de remarcat însă că și aici conținutul substantivului se asociază obligatoriu cu unul al determinanților cantitativi *(ani* **mulți**, *ani* **la rînd** etc.).

2.1.1. Cele de sub **2.1.** reclamă unele observații și justificări (mai mult sau mai puțin) de detaliu.

1) Calitatea de substantive a secvențelor *ani*, *ziua*, *vreme* etc., prin faptul că au în subordine determinanți acordați cu ele, se dispensează de orice altă argumentare.

2) Cazul lor rămîne cert un Ac_1, chiar dacă ele nu permit substituția cu un pronume. Dacă româna ar avea *desinențe proprii* pentru acuzativ — fie la substantiv, fie la determinanții săi —, s-ar confirma și la nivelul expresiei această realitate gramaticală, așa cum se întîmplă, de exemplu, în germană: comp. rom. *Lucrează* t o a t ă **ziua**, *Rămîne* o **lună** *la părinții lui*, *Călătoria durează* o **zi** cu germ. *Er arbeitet* **den** *ganzen Tag*, *Er bleibt einen Monat bei seinen Eltern*, *Die Fahrt dauert einen Tag*.

---

[35] Vezi, pentru rolul de morfem cazual al articolului, [2], *passim*.

[36] Acest *-a* din *lunea*, *marțea* etc. nu este încadrat, dealtfel, la nici unul din cele trei tipuri de structuri (stabilite) după relația dintre tema adverbului și particulele adverbiale (vezi [14], p. 279).

[37] Vezi [3], p. 326; [8], vol. I, p. 78 și vol. II, p. 174; [18], p. 247; [19], p. 75.

[38] [12], p. 94. Vezi și [9], p. 190; [19], p. 27.

3) Funcţia de circumstanţial de timp o îndeplinesc *substantivele* **singure** [39], determinanţii cantitativi rămînînd exteriori funcţiei temporale. Această afirmaţie se bazează pe:

(a) contractarea relaţiei de subordonare faţă de verb doar de către substantiv, nu şi de către atributele (acordate) ale acestuia (adjective, numerale etc.);

(b) tratarea, în gramaticile româneşti, a atributului ca parte de propoziţie de sine stătătoare (alături de complement, predicat etc.), nu ca parte a unei alte părţi (de propoziţie);

(c) neincluderea unor asemenea structuri (determinanţi cantitativi + substantive cu sens temporal) printre locuţiuni şi nici printre părţile de propoziţie dezvoltate (sau complexe) [40];

(d) exprimarea duratei temporale doar de către substantivele cu sens temporal, fără a fi antrenaţi în aceasta şi determinanţii cantitativi, cărora le este străină această valoare, rolul lor fiind doar acela de a exprima *mărimea* acestei durate.

Adăugînd la acestea şi

(e) recunoaşterea unanimă în gramatici *a duratei ca una din valorile circumstanţialului de timp,*

rămînem la interpretarea acestor substantive ca circumstanţiale de timp [41] (exprimînd durata).

2.1.2. *Determinanţi cu sens cantitativ* (pe lîngă acuzativul duratei):

1) adjectivul (interogativ, relativ sau exclamativ) *cît;*

2) adjective nehotărîte cu sens cantitativ: *atîta, mult, puţin, destul, (in)suficient, tot, întreg* etc.;

3) numerale cardinale: *un, o, doi, două, trei* etc.

Observaţie. Subsumabile acestui din urmă model sînt structurile cu caracter *distributiv (cîte o zi, cîte două luni* etc.) şi numeralul adverbial *o dată.*

2.2. O ultimă situaţie în care se mai poate vorbi de un acuzativ al timpului (Ac) este cea a locuţiunilor adverbiale cu structura „numeral ordinal + substantivele *oară* sau *dată*" *(prima* **oară** / ~ **dată**, *a doua* **oară** / ~ **dată** etc.) [42]. Seria se încheie cu *ultima (ultima* **oară** / ~ **dată**).

3. Aparente acuzative$_1$

3.1. În situaţii ca **Anul** t r e c u t *am avut multe fructe,* substantivul *anul* a fost interpretat ca Ac_1 (neprepoziţional) [43].

În exemplul dat, semnificaţia şi funcţia sintactică rămînîndu-i aceleaşi, substantivul permite introducerea prepoziţiei *în:* **în** *anul* t r e c u t...

---

[39] În gramatici se subliniază de regulă substantivul împreună cu determinantul său (vezi [8], vol. II, p. 174; [11], p. 660; [9], p. 189; [18], p. 247).

[40] Vezi, pentru acestea, [8], vol. II, p. 82–86.

[41] Alt punct de vedere — interpretarea ca circumstanţiale cantitative — este susţinut în [9], p. 189–190, [15], p. 160.

[42] Vezi [11], p. 611, unde aceste structuri apar la circumstanţialul de timp.

[43] Vezi, pentru exemplu şi interpretare, [12], p. 97.

Cu același statut pot apărea, în aceleași condiții, aproape toate substantivele cu sens temporal [44], însoțite de diferiți determinanți cu sens necantitativ: **toamna** a c e a s t a / **în toamna** a c e a s t a, **luna** v i i t o a r e / **în luna** v i i t o a r e, **săptămîna** î n c u r s / **în săptămîna** î n c u r s, etc.

3.2. Cum variația „+ prepoziție *(în)* / — prepoziție *(în)*" rămîne strict la nivelul expresiei, ea neprelungindu-se prin (eventuale) consecințe în planul opus și solidar expresiei, cel al conținutului, și cum clasificarea cazurilor aici uzitată are în vedere o trăsătură de rangul esenței — *funcționalitatea* [45], tipul de caz trebuie să fie același în ambele structuri, adică fie un acuzativ$_1$, fie un acuzativ$_3$.

Observație. Alta este situația într-o limbă care are prepoziții cu regim bicazual (vezi, de exemplu, în germană: *in diesem Monat* (dativ$_3$), dar *diesen Monat* (acuzativ$_1$)).

3.3. Dacă un caz$_1$ exclude (în mod necesar) o prepoziție — aceasta i-ar acorda un grad „nul" [46] de funcționalitate —, cazul$_3$, dimpotrivă, poate avea prepoziția neexprimată, fie ea eliptică sau subînțeleasă. Citățm (din nou) în acest sens interpretarea ca acuzative$_3$ a substantivelor *ghem* și *covrig* din *se adună* **ghem** și *se face* **covrig** [47].

3.4. Pentru cele mai sus spuse, considerăm că acolo unde prepoziția, *în* pentru cazul de față, este posibilă, cazul este numai în aparență un Ac$_1$, el fiind de fapt **un Ac$_3$**.

4. Drept **concluzie**, anticipată dealtfel în titlul acestor considerații, reținem existența unui **acuzativ** (Ac$_1$) **al timpului** în limba română, categorie care, valoric, se subdivide în:

4.1. *acuzativ* **al iterației temporale (Toamna (noaptea, duminica)** *plouă mult)*,

4.2. *acuzativ* **al momentului temporal** *(A venit la noi* **toamna (noaptea, duminică))** și

4.3. *acuzativ* **al duratei temporale** *(A stat la noi două* **toamne (nopți, duminici, ceasuri, zile, săptămîni, luni** etc.)).

BIBLIOGRAFIE

1. Berceanu, B. Barbu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971.
2. Coteanu, Ion, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
3. Drașoveanu, D. D., *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
4. Idem, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—83.
5. Idem, *Sensul relațional și expresia lui în limba română*. Teză de doctorat, Cluj, 1974.

[44] Aceluiași tip structural i se încadrează și substantivul *primăvara* din **Primăvara** *următoare a plecat cu o trupă de teatru prin Moldova*, interpretat în [8], vol. II, p. 174, cu totul neașteptat, drept substantiv „cu rol de adverb".

[45] Vezi [4], p. 78—79.

[46] [4], p. 78.

[47] Vezi [4], p. 78, nota 8.

6. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—277.
7. Idem, *Un atribut acuzatival*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 79—82.
8. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Socialiste România, ed. a II-a, vol. I—II, Bucureşti, 1966.
9. GUŢU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, 1973.
10. HAZY, ŞTEFAN, *În legătură cu încadrarea cuvîntului* **pînă**, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 345—348.
11. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956.
12. IORDAN, IORGU, GUŢU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.
13. LASCU, NICOLAE, *Manual de limba latină pentru învăţămîntul superior*, [Bucureşti], 1968.
14. *Limba română contemporană*, vol. I, sub conducerea acad. Ion Coteanu, Bucureşti, 1974.
15. PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, Bucureşti, 1974.
16. ROSETTI, AL., *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [Bucureşti,] 1968.
17. SAVIN, EMILIA, ABAGER, BASILIUS, ROMAN, ALEXANDRU, *Gramatica practică a limbii germane*, ed. a II-a, Bucureşti, 1974.
18. ŞERBAN, VASILE, *Sintaxa limbii române (curs practic)*, ed. a II-a, Bucureşti, 1970.
19. ZDRENGHEA, MIRCEA, *Limba română contemporană — morfologia*, (curs litografiat), Cluj, 1970.

Februarie 1978

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CU PRIVIRE LA IOTACIZAREA VERBELOR ÎN GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

DE

RODICA ORZA

Fenomenul cunoscut sub numele de iotacizare [1], iotacism sau iodizare, întîlnit în română, provensală, în graiurile din nord-estul Franței, în aproape întreg domeniul retic și în Italia septentrională [2], reprezintă evoluția fonetică firească a consoanelor *t, d, n, r, l, s* [3] urmate de un *i̯* latin (adică de iota sau iod), degajat din *ĕ* și *ĭ* în hiat [4]. Ca atare, iotacizarea afectează verbele a căror desinență este în latină *-ĕo* și *-ĭo* la indicativ prezent, pers. 1 și *-ĕam, -ĕas, -ĕat* etc. sau *-ĭam, -ĭas, -ĭat* etc. la conjunctiv prezent, pers. 1—6, adică toate verbele de conjugarea a II-a și a IV-a, precum și verbele în *-ĭo* ale conjugării a III-a. În consecință, limba română cunoaște forme iotacizate la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a la indicativ prezent, pers. 1 (implicit și la conjunctiv prezent, pers. 1) și la conjunctiv prezent, pers. 3 și 6 [5]. Generalizarea timpurie a desinenței *-unt* în locul lui *-iunt*, în latina orientală, explică lipsa iotacizării la indicativ prezent, pers. 6.

Numeroase verbe românești reflectă conservarea iotului existent în latina clasică: *doleat* > *(să) doaie, maneo* > *mîi, teneo* > *ții, video* > *văz, audio* > *auz, morio* > *moriu, salio* > *sai, venio* > *vii*. Altele urmează formele latine populare în care iotul a fost introdus pe cale analogică: **cadeo* (cu noul infinitiv *cadĕre)* > *caz*, **credeo* (după *video)* > *crez*, **ponio* (după *venio)* > *pui* sau formele din care iotul a dispărut prin analogie cu verbe

[1] Majoritatea lingviștilor acceptă termenul „iotacizare". G. Ivănescu *(Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 302—303, nota 1) îl consideră impropriu și-l combate cu argumente convingătoare. Totuși, termenul fiind uzual pentru verbele cu tema în *ț, z, ș*, proveniți din *t, d, n, l, r* ca urmare a influenței unui iot latin, sau pentru verbele cu tema în *ț, z, ș* datorați analogiei cu prima categorie de verbe, îl vom utiliza în accepțiunea respectivă.

[2] Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, tome II, Paris, 1895, § 174, p. 240; Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, p. 281.

[3] În general, se admit ca iotacizate verbele în *t, d, n, l, r*. S. Pop, *op. cit.*, p. 302, remarcă existența unor urme de iotacizare la verbele în *-s*.

[4] În sistemul fonetic al latinei tîrzii, consoana iot devine un sunet foarte frecvent ca urmare a pronunțării semivocalice a lui *e* și *i* în hiat (cf. É. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. III, Paris, 1930, § 52 b, p. 45; E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 163). Teoria lui G. Weigand (Jb., III, 1896, p. 240) cu privire la apariția iotacizării persoanei 1 prin analogie cu pers. a 2-a este eronată și a fost combătută la timpul său de S. Pușcariu *(Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 69—70) și L. Morariu *(Morfologia verbului predicativ român*. Partea a II-a. *Flexiunea*. Fasc. 1. *Prezentul indicativ*, în „Codrul Cosminului", II, 1925, p. 307—308). Dealtfel, este greșit a considera persoana a 2-a iotacizată, „căci la pers. a 2-a n-a existat iot la nici o conjugare" (cf. I. Pătruț, *Recenzie la Gramatica limbii române*. Vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 120).

[5] Româna a conservat numai persoanele 3 și 6 ale conjunctivului prezent latin; persoanele 1, 2, 4, 5 sînt ale indicativului prezent precedate de conjuncția *să*.

de tipul lui *vendo* : **dormo* > *dorm*, **faco* > *fac*, *fervo* > *fierb*, *sorbo* > *sorb*, **taco* > *tac*, **torco* (de la **torquo*) > *torc* [6].

Alături de formele iotacizate prin evoluţie fonetică normală, româna cunoaşte şi verbe cu forme cvasiiotacizate, rezultate din imitarea celor dintîi, căci etimoanele acestor verbe : lat. *adūnō*, *a* + *mîne*, lat. *cino*, lat. *mino* nu justifică formele iotacizate : *adui*, *amîi*, *cii*, *mîi*.

Pornind de la faptul că în latina clasică verbele în *-ĕo* şi *-ĭo* aparţineau conjugărilor a II-a, a III-a şi a IV-a, în studiile consacrate iotacizării verbelor româneşti se face precizarea restrictivă că numai verbele aparţinînd acestor trei conjugări cunosc iotacizarea. Deşi face această precizare, Leca Morariu [7] admite totuşi şi pentru conjugarea I cîteva forme iotacizate : *taiŭ* ; *spaiŭ*, *spai*, *să spaie* ; *mîiŭ*, *mîi*, *să mîie* ; *laiŭ*, iar Alf Lombard [8] citează formele : *adui*, *amîi*, *înmîi*, *să ciie*. Ediţia din 1966 a *Gramaticii limbii române*, vol. I, editată de Academia R. S. România, indică pentru conjugarea I drept verbe care pot avea şi forme iotacizate *amîna* şi *mîna*.

Sever Pop [9] este singurul lingvist care acordă un spaţiu mai larg verbelor iotacizate de conjugarea I şi inserează în studiul său, *La iotacisation dans les verbes roumains*, un număr însemnat de asemenea verbe. Este vorba de verbele în *-ĭo* şi *-ĕo* apărute în latina tîrzie şi formate de la substantive sau adjective, mai rar şi de la verbe **attitiāre* (de la *titio*, *-ōnis*), **invitiare* (de la *vitium*, *-ī*), *incalciāre* (de la *calx*, *calcis*), *merīdiō*, *-ās* (de la *merīdiēs*, *-ei*), **expendiolo* (de la *pendeō*, *-ēre*), *cuneō*, *-ās* (de la *-cuneus*, *-ī* ; pentru verbul românesc se presupune un derivat cu *in-* : **incuneō*), **molliāre* (de la *mollis*, *-e*, cu un feminin *mollia*), *subtiliāre* (de la *subtilis*, *-e*), *tāliō -āre* (de la *talea*, *-ae*), **ingrassiāre* (de la *grassus* < *crassus*, *a*, *-um*), *bāsiāre* (de la *bāsium*, *-ī*), **pinsiāre* (devenit **pissiāre* de la *pīnsō* (*pīsō*), *-ere*) etc. [10].

Asemenea verbe, la fel ca toate celelalte terminate în *-ĭo* sau *ĕo*, au evoluat în română la forme iotacizate : *aţîţ*, *învăţ*, *încalţ*, *miriz* (sau *merez*), *spînzur*, *încui*, *moi* (*înmoi*), *subţii*, *tai*, *îngraş*, *piş*.

Spre deosebire de verbele iotacizate ale conjugării a II-a, a III-a şi a IV-a, acestea îşi menţin tema neschimbată de-a lungul întregii lor flexiuni, deoarece iotacizarea intervine la toate formele verbale, exceptînd doar pers. 2 a indicativului prezent, la care alterarea consoanei se datoreşte desinenţei *-īs*.

---

[6] Cf. É. Bourciez, *op. cit.*, § 84, 84 a), 84 b), p. 77—78 ; W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, § 174, p. 240—241 ; S. Pop, *op. cit.*, p. 282.

[7] *Op. cit.*, p. 306, 308.

[8] *Le verbe roumain*, tome I, Lund, 1955, p. 270, 273.

[9] *Op. cit.*, p. 281—315.

[10] Pentru etimologii, vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1967, s. v. *tītio*, *-ōnis* ; *vitium*, *-ī* ; *calx*, *calcis* ; *merīdiēs*, *-ēi* ; *pendeō*, *-ēre* ; *cuneus*, *-i* ; *mollis*, *-e* ; *subtilis*, *-e* ; *tālea*, *-ae* ; *crassus*, *-a*, *-um* ; *bāsium*, *-ī* ; *pīnsō* (*pīsō*), *-ere*. Lista verbelor care au la indicativ şi conjunctiv prezent pers. 1, respectiv 3, 6, *-ţ*, provenit din lat. *t* sau *c* urmaţi de iot şi o vocală posterioară neaccentuată, poate fi completată cu : *acăţa* < lat. **accaptiare*, *ameninţa* < lat. **ammĭnanciare*, *cruţa* < lat. **curtĭare*, *desculţa* < lat. *disculcĭare*, *îngheţa* < lat. **glacĭare*, *sughiţa* < lat. *subgluttĭare* (cf. A. Lombard, *op. cit.*, tome I, p. 337).

M. Sala consideră că asemenea verbe au cunoscut în româna comună un stadiu cu **-č* : **əncálču*, **əngl'éču*, **sugl'iču*. Formele cu **-č* fiind aberante şi opunîndu-se celor cu *-ţ* ale paradigmei (*əncalţi*, *əncalţə*, *əncălţăm*, *əncălţaţi*, *əncalţe*) au fost înlocuite, sub presiunea sistemului cu formele în *-ţ* : **əncálţu*, **əngl'eţu*, **sugl'iţu* (cf. *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 74—75).

Pentru motivarea formelor românești se impune reconstituirea unei paradigme de felul celei care urmează: *talio; *talis; taliat; *taliamus; *taliatis; *taliant* etc.

Verbele cvasiiotacizate de la conjugarea I, care cunosc și forme neiotacizate: *amîn — amîi, mîn — mîi, cin — cii*, se comportă însă la fel ca cele de la conjugările a II-a, a III-a și a IV-a.

Formele iotacizate, odinioară generale în toate dialectele limbii române [11], au fost înlocuite ulterior cu forme deiotacizate [12]. Tendința de refacere a dentalelor, prin analogie cu acele forme ale paradigmei care păstrează consoana originară intactă sau cu formele similare ale altor verbe, este determinată de nevoia de a evita omonimia cu pers. 2, mai cu seamă în regiunile în care a avut loc afonizarea sau dispariția desinențelor *-u* la pers. 1 și *-i* la pers. 2. Totuși, formele iotacizate se conservă pînă azi în unele graiuri dacoromâne [13].

Atlasul lingvistic român [14] consemnează forme iotacizate în arii care diferă după consoana în cauză. Astfel, verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu tema în *-t, -d* prezintă forme iotacizate la indicativ și conjunctiv prezent, pers. 1 și conjunctiv prezent, pers. 3, 6 în estul Olteniei, în Muntenia propriu-zisă, într-o parte a Dobrogei, în sudul Transilvaniei și în regiunea Munților Apuseni, care formează o insulă separată de restul teritoriului iotacizant. Aria formelor iotacizate ale verbelor în *-t* este ceva mai mare decît a celor în *-d* cuprinzînd și sud-estul Moldovei: *trimeț (tremeaț)*[15], *înghiț, să înghiță*[16], *mințt*[17], *simț, să simță*[18], *văz, să(nu) vază*[19], *rîz, sărîză*[20], *(mă) tunz*[21], *vînz, să vînză*[22], *auz, să auză*[23], *orz*[24].

---

[11] Cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 313; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 274 și urm.; I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 166.

[12] G. Ivănescu apreciază că fenomenul s-a produs independent în fiecare dialect și chiar subdialect în legătură cu anumite stări lingvistice create prin evoluția fonetică normală a acestor dialecte. În funcție de acestea, autorul plasează momentul apariției verbelor în *-t* și *-d* îndată după afonizarea lui *-u* final de la pers. 1 pe o mare parte a teritoriului dacoromân, precum și după velarizarea vocalelor *i, î, e* și *ă* precedate de *ț, dz* sau *z*, adică „cu puțin înainte de întemeirea Principatelor române", iar a verbelor în *-n* după căderea lui *-u* final de la pers. 1, adică „înainte de secolul al XV-lea" (cf. *op. cit.*, p. 284—288, 293).

[13] În dialectele sud-dunărene abia mai există urme ale iotacizării la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a. La verbele de conj. I situația e similară cu cea din dacoromână.

[14] Sigle: ALR I/1 = *Atlasul lingvistic român* I, vol. I, Cluj, 1938; ALR I/2 = *Atlasul lingvistic român* I, vol. II, Sibiu—Leipzig, 1942; ALR II/1 = *Atlasul lingvistic român* II, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940; ALRN I/1 = *Micul atlas lingvistic român* I, vol. I, Cluj, 1938; ALRM I/2 = *Micul atlas lingvistic român* I, vol. II, Sibiu—Leipzig, 1942; ALRM II/1 = *Micul atlas lingvistic român* II, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940; ALR II/VII = *Atlasul lingvistic român* II, serie nouă, vol. VII; MN = material necartografiat.

[15] *Trimeț* este o formă iotacizată prin analogie cu *scoț* < lat. *excutio* (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 545). ALR II/VII, 1922 *Trimit; trimiți.*

[16] ALR I/1, 83 *Înghit; să înghiță;* ALRM I/1, 126 *Eu înghit.*

[17] ALR I, MN [1520] *Eu mințesc.*

[18] ALR I/1, 104 *Simț;* ALRM I/1, 142 *Eu simț;* ALR II/VII, 1953, *Simț; simți,* 2064 *Să simtă* [3].

[19] ALRM I/1, 111 *Eu văd;* ALRM I/1, 112 *Să nu vadă;* ALR II/VII, 1911 *Văd; vezi* 2053, *Să vadă* [3].

[20] ALRM I/1, 119 *Eu rid;* ALRM I/1, 120 *El începe să ridă.*

[21] ALRM I/1, 133 *Mă tund.*

[22] ALR II/VII, 1926 *Vînd; vinzi,* 2057 *Să vîndă* [3].

[23] ALRM I/1, 114 *Eu aud;* ALR II/VII, 1950 *Aud; auzi,* 2063 *Să audă* [3].

[24] ALR I, MN [1280] *Eu urzesc* [1—6]; ALR II, MN [5896] *Urzesc* [1—4].

Dacă forma *tunz* are aceeaşi arie ca şi celelalte verbe cu *-d > -z*, nu acelaşi lucru se poate spune despre *uciz* [25], formă atestată doar în cîteva localităţi din Transilvania şi nordul Munteniei. Ambele verbe, *a tunde* şi *a ucide*, aparţin conjugării a III-a, au tema în *-d*, şi, alături de formele *tund — tunz*, *ucid — uciz*, cunosc şi forma analogică în *-g : tung*, *ucig* [26], dar, în timp ce *tunz* se datoreşte unui iot existent în latina clasică *(tondēo, -ēre*, trecut apoi la conj. a III-a), *uciz* este iotacizat prin analogie, fapt care explică aria mult mai restrînsă a acestei forme [27].

Atlasul lingvistic român relevă păstrarea unei forme arhaice *orz* < lat. *ordio* (pentru *ordior)* [28], înregistrată numai în patru localităţi: într-o localitate din Munţii Apuseni (ALR I, pct.100, Mogoş, jud. Alba), în două localităţi situate între Alba Iulia şi Sibiu (ALR I, pct. 129, Aciliu, jud Sibiu, pct. 131, Răhău, jud. Alba) şi într-o localitate dintre Sibiu şi Făgăraş (ALR II, pct. 172, Arpaşu-de-Jos, jud. Sibiu).

Pe o arie mult mai întinsă, cuprinzînd nord-vestul Olteniei, Banatul (cu excepţia cîtorva puncte nordice), localitatea Feneş, jud. Alba din sud-vestul Transilvaniei şi cîteva localităţi din jud. Hunedoara, ALR I şi II consemnează forma *ord* (indicativ prezent, pers. 1) şi, pe o arie ceva mai restrînsă decît precedenta, forma *să oardă* (conjunctiv prezent, pers. 3) [29], cu dentala refăcută. În tot restul ţării se înregistrează însă forma sufixată *urzesc, să urzească*. Dealtfel sînt numeroase verbele de conjugarea a IV-a care continuă forma latină cu sufixul *-esc* şi nu cea în *-ĕo* sau *-īo : prînzesc* < **prandesco* şi nu *prandeo* [30], *îmblînzesc* < **im* + *blandesco* şi nu *blandio, tuşesc* < **tussesco* şi nu *tussiō* [31].

Anchetele mai recente ale NALR—Transilvania şi NALR—Banat confirmă păstrarea pînă în zilele noastre a formelor *orz* şi *ord*, dar cu un oarecare retuş al ariilor (cf. chestiunea [1255] *urzesc* pers. 1—6). Din cele cinci localităţi anchetate atît de ALR, cît şi de NALR—Transilvania, numai în una singură se mai înregistrează *orz :* Răhău, sat al oraşului Sebeş, jud. Alba (ALR I, pct. 131, NALR—Transilvania, pct. 396), în trei localităţi se înregistrează *urzesc* şi în una *ord* şi *urzesc* (Feneş, jud. Alba, ALR II, pct. 102, NALR — Transilvania, pct. 369). Dar NALR — Transilvania mai înregistrează *orz* în alte patru localităţi din jud. Sibiu şi *ord* în alte 17 localităţi din părţile Hunedoarei (toate sînt localităţi neanchetate de ALR). În comparaţie cu ALR, aria se restrînge în partea nordică, dar se lărgeşte spre vest.

Din cele 14 localităţi comune celor două atlase ALR şi NALR—Banat, NALR—Banat înregistrează *ord* numai în 11 localităţi, dar, reţeaua fiind mai deasă decît la ALR, mai înregistrează aceeaşi formă încă în alte

---

[25] ALR I/2, 291 *Eu ucid;* ALRM I/2, 408 *Eu.ucid;* ALR II/VII, 1924 *Ucid; ucizi.*

[26] S. Puşcariu *(Limba română,* vol. II, Bucureşti, 1959, p. 348) explică forma *tung* prin analogie cu verbe ca *ung* cu participiul *uns,* de unde s-a ajuns la *tung* şi *ucig,* care au participiul *tuns, ucis;* cf. şi L. Morariu, *op. cit.,* p. 307, 317; Al. Rosetti, *op. cit.,* p. 544.

[27] S. Pop, *op. cit.,* p. 287, 290.

[28] A. Ernout—A. Meillet, *op. cit.,* s.v. *ōrdior.*

[29] ALR II/II, 466 *Să urzească.*

[30] Forma nesufixată se păstrează în aromână atît în varianta iotacizată : *prîndzu,* cît şi în cea deiotacizată *prîndu* (cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân,* Bucureşti, 1932, p. 444).

[31] A. Ernout—A. Meillet, *op. cit.,* s.v. *tussio, -is; prandeō, -ēs, -dī; blandus, -a, -um.* Vezi şi Rodica Orza, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 38 şi urm.

30 de localităţi. În raport cu ALR, aici aria formei *ord* înregistrează o expansiune în partea nord-vestică a Banatului.

La conjugarea I, tendinţa de refacere a dentalei apare ca o excepţie, căci majoritatea verbelor cunosc numai forma iotacizată *agăţ (acăţ), să agaţe (să acaţe)* [32], *mă încalţ, să se încalţe* [33], *mă descalţ* [34], *ameninţ* [35].

La verbul *sughiţa* [36], datorită oscilaţiei sale între conjugarea I şi conjugarea a IV-a [37], precum şi modelului oferit de *înghiţi*, se semnalează şi forme deiotacizate. Astfel, ALR I consemnează *sughit* în nord-vestul Olteniei şi în sud-vestul Banatului. Sporadic se înregistrează şi în sudul şi estul Munteniei, precum şi în nordul şi sudul Moldovei (în total 4 localităţi).

Conjunctivul *să sughită* cunoaşte o arie chiar mai întinsă atît în Oltenia cît şi în Banat, cîteva atestări disparate în Muntenia şi vestul Transilvaniei şi mici arii în nordul şi centrul Transivaniei (judeţele Bistriţa-Năsăud şi Mureş), precum şi în nordul Moldovei (în apropiere de Cîmpulung).

Aria formelor iotacizate ale verbelor cu tema în *-n* este mult mai largă decît a celor cu tema în *-t* şi *-d*. Astfel, la indicativ prezent, pers. 1, formele *ţii* sau *ţiu* [38], *spui* sau *spuu* [39], *rămîi*, *rămui* sau *rămîu* [40] cuprind aproape toată Oltenia, Muntenia, Dobrogea (exceptînd partea nordică), Moldova centrală şi partea limitrofă cu Transilvania, Transilvania, jumătatea nordică a Crişanei, Ţara Oaşului. Această arie separă două regiuni inovatoare, unde sînt atestate formele cu dentala refăcută *ţin, spun, rămîn, vin:* 1. vestul Olteniei, Banatul şi zonele înconjurătoare (judeţele Hunedoara şi Arad); 2. partea nordică a Maramureşului, o porţiune din nordul Transilvaniei (jud. Bistriţa-Năsăud), Bucovina şi nordul Moldovei.

La conjunctiv prezent, pers. 3, formele cu dentala refăcută *să ţină* [41], *să spună* [42], *să rămînă* [43], *să vină* [44] se întîlnesc numai în Banat şi zonele învecinate.

Verbul *a mînea* < lat. *manēre* este atestat în graiurile din nordul Transilvaniei, Maramureş şi Bucovina, precum şi în cele din sudul Moldovei, nordul Munteniei şi vestul Olteniei. Forma iotacizată *mîi* (indicativ prezent, pers. 1) este predominantă, forma cu dentala refăcută, *mîn* [45], apare

---

[32] ALR I, MN [2040] *Eu agăţ; el să agaţe;* ALR II/VII, 1868 *Agăţ; agăţi*, 2042 *Să agaţe* [3].

[33] Cîteva verbe de conjugarea I cu tema în *-c* au avut aceeaşi evoluţie ca şi cele cu tema în *-t: încalţ, descalţ, ameninţ;* ALR I, MN [1855] *Eu mă încalţ; el să se încalţe.*

[34] ALR I, MN [1856] *Eu mă descalţ.*

[35] ALR II/VII, 1870 *Ameninţ; ameninţi.*

[36] ALR I/1, 84 *Sughiţ;* ALRM I/1, 128 *Eu sughiţ;* ALRM I/1, 129 *Să sughiţe.*

[37] Al. Graur consideră verbul *sughiţ* de conjugarea a IV-a, precizînd că *sughit* este de la *sughiţi*, care „de fapt constituie forma primitivă *(sughiţa* e de la *sughiţi*, ca *curăţa* de la *curăţi)*" (cf. *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 208, 212).

[38] ALR I/1, 106 *Ţin;* ALRM I/1, 143 *Eu ţin;* ALR II/VII, 1942 *Ţin; ţii.*

[39] ALR I/1, 107 *Spun* 1, 2, 3, 4, 6; ALRM I/1, 145 *Eu spun;* ALR II/VII, 1941 *Spun; spui; spune.*

[40] ALR II/VII, 1938 *Rămîn; rămîi.*

[41] ALR II/VII, 2061 *Să ţină* [3].

[42] ALR II/VII, 2060 *Să spună* [3].

[43] ALR II/VII, 2059 *Să rămînă* [3].

[44] ALR II/VII, 2065 *Să vină* [3].

[45] ALR I, MN [434] *Eu mîn peste noapte la....* La verbul *a mîna* < lat. *minăre*, ALR nu dă posibilitatea precizării ariilor cu formele iotacizate, deoarece majoritatea atestărilor sînt la indicativ prezent pers. 3 sau la infinitiv (cf. ALR II, MN [5484] *A mîna caii).*

în Oltenia (punctele 840, 850, 860), în nordul Munteniei (punctele 764, 770), în Bucovina (punctele 363, 370, 375), disparat, în nordul Transilvaniei (punctele 259, 270, 361), în Maramureș (pct. 348), Crișana (pct. 335) și Moldova (pct. 550).

Verbele de conj. I cu tema în *-n > -i̯* sînt reprezentate în ALR prin *încuia* și *descuia*. Forma iotacizată este generală, dar se semnalează două arii care prezintă stadii diferite ale iotacizării. Astfel, în Banat se conturează o arie cu formele *încuí* [46], *descuí* [47] (punctele 2, 27, 29, 36, 47, 76). În restul țării *încui̯*, *descui̯* formează aria cea mai întinsă, iar în Maramureș (punctele 353, 362) se înregistrează *încuu̯*, *descuu̯*.

Formele iotacizate ale verbelor cu tema în *-l > i̯ : sai̯*, *săi̯* și *sau̯ (< salio)*, *să (și) sai̯e (< saliat)* [47] și *să (și) mă doai̯e (< dolĕat)*, înregistrate în ALR [49], au circulație în graiurile din sud-estul Olteniei, Muntenia (cu excepția părții estice), jumătatea sudică a Moldovei, centrul și nordul Transilvaniei, nordul Crișanei și Țara Oașului. În celelalte graiuri apar formele analogice *sar*, *săr*, după formele în care *-l- > r : salit > sare*, *salire > sări* sau *să (și) mă doară* după *(mă) doare* [55] *< dolit*.

Voi̯ (< voleo), în varianta *oi*, are circulație generală ca auxiliar al viitorului [51].

La conjugarea I se înregistrează exclusiv forme iotacizate: *moi̯*, *înmoi̯*, *mou̯* [52], *tai̯*, *tau̯ (țeau̯)* [53], *subții̯* [54].

Consoana *r*, fiind o vibrantă, este mai rezistentă la iotacizare [55], de aceea, verbe ca *mor < morio*, *par < pario*, *(a)copăr < cooperio* reflectă acțiunea iotului prin muierea consoanei în forme ca *mor*^{i}, *mori̯u*, *mori̯u* [56], *par*^{i}, *pari̯u* [57], *acoper*^{i}, *acoperi̯u* [58].

În cazul verbului *a muri*, ALR I circumscrie două arii cu *r* palatal: 1. o parte din Oltenia, Muntenia estică, sudul și estul Transilvaniei, Crișana și Țara Oașului; 2. sudul și vestul Moldovei cu prelungire în nordul Transilvaniei. În restul teritoriului dacoromân apar forme cu *r* durificat, *mor* fiind considerată o formă relativ recentă [59].

Aria lui *acoper*^{i} *(acoperi̯u)* este mai restrînsă deoarece în Oltenia nu se înregistrează formele iotacizate.

---

[46] ALR II/1, MN [3805], p. 119 *Încui (ușa)*; ALRM II/1, 287 Sunetul *i̯* în cuvîntul *încuiu*.
[47] ALR II/1, MN [3806], p. 120 *Descui (ușa)*.
[48] Al. Rosetti *(op. cit.*, p. 545) și G. Ivănescu *(op. cit.*, p. 298) consideră pe *saiu (< salio)* formă etimologică. L. Morariu *(op. cit.*, p. 306, 339) vorbește de iotacizarea verbelor cu „tulpină licvidă": *-r < l* latin și dă ca exemplu *salio*. Ca atare, el presupune faza *l > r* și apoi iotacizarea lui *-r : saiu*.
[49] ALR I, MN [1339] *Eu sar gardul*; ALR II/1, 69 *Sar* [1]; *sai* [2]; *sare* [3]; *sai!* [imperativ]; *să sară* [subj. 3]; ALRM I/1, 198 *Să mă doară*; ALR II/VII, 2054 *Să mă doară* [3].
[50] ALR II/VII, 1917 *Mă doare*.
[51] ALR II/VII, 2021 *Voi cînta*.
[52] ALR II, MN [4626] *Moi* [1—4].
[53] ALR I, MN [2029] *Tai* [1—6]; ALR II/VII, 1878 *Tai* [1, 2].
[54] ALR II, MN, [3469] *Subțiez*. Majoritatea atestărilor sînt cele cu sufixul *-ez*.
[55] Cf. O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 23.
[56] ALR I/2, 285 *Eu mor*; ALRM I/2, 395 *Eu mor*.
[57] ALR II/VII, 1915 *Par; pari*.
[58] ALR II/VII, 1960 *Acopăr; acoperi*.
[59] S. Pop, *op. cit.*, p. 303.

Verbele *pier* (< *pereo*) și *cer* (< *quereo*) își datorează formele iotacizate : *pieĭ*, *ceĭ* analogiei cu verbul *sar* (*saĭ*) [60]. Această analogie nu s-a produs la verbul *a muri* din cauza verbului *muia*, cu care o virtuală formă iotacizată a lui *muri* ar fi devenit sinonimă : *mollio* > *moi(u)*, *morio* > **moi(u)* [61].

Formele *pieĭ* și *să pieĭe* [62], *ceĭ* și *să ceĭe* (*ceaĭe*) [63] se găsesc în partea centrală a teritoriului dacoromân pe o arie care pornește din Maramureș, trece prin vestul Transilvaniei și coboară în Oltenia de est și Muntenia de vest. Conjunctivul mai apare și în sud-estul Moldovei. Aria formelor *pieu* (punctele 200, 227, 325) și *ceu* (punctele 200, 227, 584, 614, 675, 790, 870, 872, 886, 890, 896) este mai redusă.

Formele actuale ale verbului *speria*, la indicativ prezent, pers. 1, atît cele cu tema în *-r* : *spar*, *spar*ĭ, *sper*, cît și cele cu tema în *-ĭ* sau *-u* : *speĭ*, *spaĭ*, *spau* [64], ar presupune un etimon cu tema în *-r*, ulterior iotacizat. În realitate este vorba de *expaveo* evoluat la *spaiu* care, prin analogie cu dubletele *cer* — *ceĭ*, *par* — *paĭ*, *pier* — *pieĭ*, *sar* — *saĭ*, a dobîndit și varianta cu *-r* : *spar* [65].

Oscilația verbului între conjugările a II-a și I, manifestată prin sincretismul pers. 1 cu pers. 6, caracteristic conjugării a II-a : *eu spar* (*spaĭ*) — *ei spar* (în punctele cartografice 166, 170, 215, 217, 218, 268, 269, 343, 347, 354, 357, 359, 361), prezența desinențelor persoanelor 4 și 5 ale conjugării I : *spăriem ; spăriați* (166, 170, 269, 343, 354, 357) sau existența în unele graiuri (341, 345, 348, 350, 351) a unei întregi paradigme de conjugarea I, dar cu forme hibride, constituite atît din tema în *-r*, cît și din tema iotacizată : *spar* (*spaĭ*) ; *spaĭ* ; *sparie*, *spăriem*, *spăriați*, *sparie*, demonstrează faptul că verbul nu și-a găsit în toate graiurile paradigma cea mai convenabilă. În marea majoritate a graiurilor dacoromâne, verbul s-a încadrat însă în conjugarea I printre verbele de tipul : *apropia*, *peria*, cu infinitivul în *-ia* și cu forme omogene în întreaga paradigmă, chiar dacă, regional, se constituie două arii în funcție de consoana tematică a indicativului prezent, pers. 1 : *-ĭ* : *mă spăriĭ* (*sparĭĭ*, *asparĭĭ*, *sparîĭ*, *sperĭĭ*, *spăruĭ*), *spăriu* (*sparĭu*) în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân ; *-u* : *spariu* (*sperĭu*), *spăriu* (*sparĭu* care presupune o formă *spari*ĭ*u*) în arii restrînse în Transilvania (94, 250, 259, 289, 575), în Crișana (279, 310, 316, 333, 335, 337) și în nordul Munteniei (795) [66].

---

[60] S. Pușcariu (*Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 333), Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 545), G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 299), L. Morariu (*op. cit.*, p. 317) indică pentru *cei* etimonul **quaerĭo*, cu *ĭ* introdus.

[61] Cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 105 ; S. Pop, *op. cit*, p. 303.

[62] ALR I/2, 286 *Eu pier ; tu pieri ; el piere ;* ALRM I/2, 397 *Eu pier ;* ALR II/VII, 1962 *Pier ; pieri ; piere*, 2067 *Să piară* [3].

[63] ALR II/VII, 1945 *Cer ; ceri*, 2062 *Să ceară* [3].

[64] Formele cu *-u* ale verbelor iotacizate : *rămiu*, *fiu*, *viu*, *încuu*, *spuu*, *sau*, *mou*, *ceu*, *pieu*, *spau* sînt explicate prin analogie cu verbele *să fiu*, *scriu* sau *dau*, *stau* (cf. L. Morariu, *op. cit.*, p. 317 ; Alf Lombard, *op. cit.*, tome I, p. 407 ; tome II, p. 942, 1052) sau sînt explicate fonetic : prin delabializare : *iu* > *ĭ*, iar apoi prin velarizare : *ĭ* > *u*, evoluție sprijinită de o cauză morfologică : analogia cu formele în *-u* : *dau*, *stau* etc. (cf. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 36—37).

[65] Cf. Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 140—141.

[66] ALR I/1, 99 *Mă sperîu ;* ALRM I/1, 138 *Mă sperîu ;* ALR I, MN [2035] *Mă sperii* [1—6] ; ALR II/VII, 1876 *Sperii* [1, 2].

Pentru verbele cu tema în *s* > *ş* prin iotacizare, exemplele sînt foarte puţine. S. Pop [67] citează după REW cîteva urme de iotacizare a verbelor în *-s* : ar. *baş* < *basio* şi dr. *îngraş* < **ingrassio* [68].

Alături de *îngraş*, *să îngraşe* [69], ALR aduce încă un exemplu : *piş* < *pissio* [70].

Iotacizarea lui *-s* are loc numai la verbe de conj. I şi se menţine în întreaga paradigmă. Refacerea dentalei nu este obişnuită la aceste verbe. Totuşi, ALR II înregistrează cîteva forme cu dentala refăcută : *ŋgrăs̱u̯* (indicativ prezent, pers. 1) şi *şi-ŋgrᵉes̱e* (conjunctiv prezent, pers. 3) în Bocşa, jud. Sălaj (pct. 279) şi *ŋgrás̱ă* (indicativ prezent, pers. 3) şi *să ŋgre̯és̱ă* (conjunctiv prezent, pers. 3) în Negreşti, jud. Satu Mare (pct. 346). În aceste cazuri pare să fie vorba de un fenomen individual determinat probabil de modelul lui *las; lasă; să lese (lesă)*.

★

Pe plan morfologic, atît formele iotacizate, cît şi cele deiotacizate exprimă o valoare unică. Cu toate acestea, iotacizarea afectează morfologia graiurilor prin anularea opoziţiei consonantice a persoanelor 1 şi 2 ale indicativului prezent. În ariile care menţin desinenţa *-u̯* a pers. 1, distincţia între cele două persoane se operează prin această desinenţă. Ariile lingvistice care au pierdut desinenţa *-u̯* prezintă următoarele situaţii : 1. persoanele 1 şi 2 se disting prin desinenţa *-i̯* a pers. 2 la verbele în *-ţ* şi *-z* în ariile în care aceste consoane pot avea şi timbru palatal şi, ca atare, tolerează desinenţa *-i̯* : *eu simţ — tu simţⁱ* (182, 192; 886; 728, 784, 928), *eu trimiţ — tu trimiţⁱ* (157, 192; 886; 762, 784, 899, 928; 987), *eu auz — tu auzⁱ* (157, 182, 192; 886, 762, 784, 899, 928); 2. persoanele 1 şi 2 sînt omomorfe în ariile în care *-ţ* şi *-z* au numai timbru velar şi, ca atare, nu tolerează desinenţa *-i̯* : *simţ* [1, 2] (791; 157, 228, 574; 531); *auz* [1, 2] (798). Se sustrag acestui omomorfism verbele care au alternanţa vocalică a temei : *eu văz — tu vez;* 3. persoanele 1 şi 2 sînt întotodeauna omomorfe la verbele cu tema în *-n* > *-i̯*, *-l* > *-i̯*, *-r* > *-i̯* : *rămîi̯* [1, 2] (346; 102, 157, 182, 192, 219, 228, 260; 531, 551, 605; 812, 886; 791, 784, 899, 928; 987), *ţii̯* [1, 2] (219, 228, 235; 531, 537, 551; aria este mai redusă decît în cazul lui *rămîi̯* deoarece în graiurile din Muntenia, Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei, pers. 1 are tema în *-u̯* : *ţiu̯*), *sai̯* [1, 2] (346; 157, 192, 219, 228, 235; 531, 551; 812, 872, 876; 791, 784, 928), *tai̯* [1, 2] (Banatul, zonele învecinate din Crişana şi Transilvania, Oltenia, Muntenia în cea mai mare parte, Moldova şi Bucovina, jumătatea estică a Transilvaniei); 4. persoanele 1 şi 2 sînt omomorfe în ariile în care *ş* este fie numai dur : *îngraş* [1, 2] (2, 27, 36, 76; 105, 833, 219, 235, 260, 574; 353, 362; 365, 386, 414, 514, 520, 531, 537, 551, 574, 605, 728, 791, 928, 899), fie numai palatal : *îngraş̣* [1, 2] (812, 836, 848, 876; 784; 182, 192; 987). Se sustrag acestui omomorfism graiurile din punctele 334, 228 şi 574 (informatorul III)

---

[67] *Op. cit.*, p. 313.

[68] Al. Graur consideră că *îngrăşa* este un „derivat manifest de la *gras*" (cf. *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 8).

[69] ALR II/VII, 1873 *Îngraş; îngraşi*, 2044 *Să îngraşe* [3].

[70] ALR I/1, 97 *Mă piş*.

prin alternanța vocalică *ă/e : eu îngrăș — tu îngreș* și din 386 prin alternanța *ă/a : eu îngrăș — tu îngraș.*

★

Formele iotacizate, deși etimologice, au fost înlocuite în unele graiuri cu formele deiotacizate. În cele mai multe graiuri dacoromâne ele persistă însă fie la indicativ prezent, pers. 1, fie și (sau numai) la conjunctiv prezent, pers. 3, 6.

Nevoia de a realiza o opoziție bine marcată între persoanele 1 și 2 ale indicativului prezent justifică aria mai restrînsă a formelor iotacizate la indicativ prezent, pers. 1, decît la conjunctiv prezent, pers. 3, 6.

Singura regiune din țară care a înlocuit integral formele iotacizate la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a este Banatul și zonele învecinate : sudul Crișanei, Hațegul și estul Olteniei. La verbele de conjugarea I, la care forma iotacizată este unica păstrată în limbă, forma iotacizată apare și în această arie *(acăț, tai, îngraș)*; la verbele în *-n* > *-i̯*, Banatul (exclusiv zonele învecinate) conservă stadiul de tranziție *-ń : încuń, descuń.*

Parte din graiurile care conservă formele iotacizate dispun de mijloace suplimentare de marcare a opoziției între persoanele 1 și 2 ale indicativului prezent : desinența *-u̯* la pers. 1 și alternanța vocalică a temei : *ă/e, ă/a*, fapt care reduce considerabil aria în care cele două persoane sînt omomorfe.

RÉSUMÉ

À propos de la iotacisation des verbes roumains, l'auteur passe en revue les classes des verbes qui ont connu la iotacisation : des verbes appartenant à la IIe, IIIe et IVe conjugaison, et même à la Ire, des verbes ayant en latin une des consonnes thématiques *t, d, n, r, l* ou *s* et la désinence *-ĕo* ou *-īo.*

En ce qui concerne l'expansion géographique des formes iotacisées et déiotacisées, on remarque le maintien des formes iotacisées dans la plupart des parlers roumains, pendant que les autres les ont remplacé par des formes déiotacisées. Au Banat et dans les régions limitrophes sont employées seulement les formes déiotacisées de la IIe, IIIe et IVe conjugaison, ces régions y étant inovatrices. À la Ier conjugaison sont employées, comme ailleurs, les formes iotacisées dont celles des verbes en *-n* reflètent le stade *-ń : încuń, descuń.*

Octombrie 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

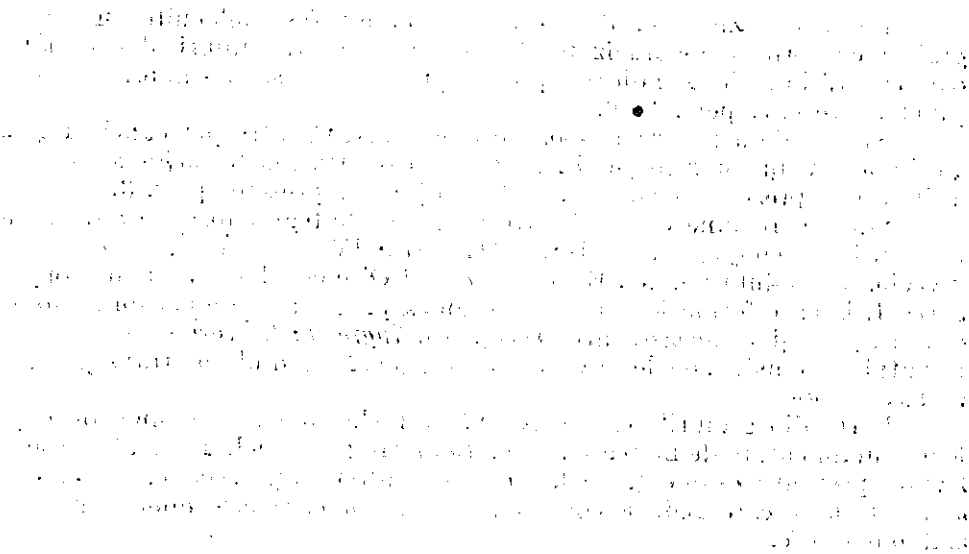

ÎN LEGĂTURĂ CU TEORIA EXPANSIUNII A LUI A. MARTINET (II) *

DE

VIOREL HODIȘ

Concluzia primei părți a acestei cercetări era că termenul e x p a n s i u n e este aplicabil cu real folos nu atît relației de subordonare, cît construcțiilor de tip coordonativ, care ilustrează sintactic relația logico-matematică de echivalență.

Din această perspectivă, ne propunem în cele ce urmează să demonstrăm că — alături de coordonare — relația apozitivă este o fenomenalizare a expansiunii, o nouă ipostază a acesteia.

Pornim de la definiția autorului ce ne preocupă:

1. „Numim *expansiune* orice element adăugat unui enunț, care nu modifică raporturile reciproce și funcțiile elementelor preexistente [s.a.]" [1].

Examinînd cele două tipuri de relații pe care A. Martinet le are în vedere vom constata lesne că elementele adăugate vor satisface cerința definiției. Astfel, de la *mergi* vom obține prin subordonare *mergi repede*, de la *el vinde mobile* obținem prin coordonare *el vinde și cumpără mobile;* nici expansiunea prin subordonare *(repede)*, nici cea prin coordonare *(cumpără)* „nu modifică raporturile [...] și funcțiile elementelor preexistente": *mergi* și *vinde* rămîn în continuare predicate, *mobile* — obiect direct.

Această exigență este satisfăcută din plin și de către o unitate sintactică supusă expansiunii prin relația apozitivă, neglijată de A. Martinet. De la „*se-naltă slabul...*" pînă la „*se-naltă slabul, omul...*" (Arghezi) [2] noul element (apoziția *omul)* nu aduce vreo modificare elementelor vechi, nici raporturilor mutuale dintre acestea, *se-naltă* și *slabul* rămînînd în continuare în relația în care se găseau: predicat — subiect.

Cîteva precizări se impun:

a) La subordonare problema nemodificării funcțiilor preexistente este de la sine înțeleasă, cîtă vreme în această relație avem de-a face cu o i e r a r h i e în care fiecare membru, fiind în subordinea regentului său, își primește funcția sintactică doar de la acesta, nedepinzînd de nimeni

---

* Prezentată inițial sub forma unei comunicări la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, partea I a acestui studiu a apărut în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 101—108. Partea de față a constituit obiectul unei comunicări la Sesiunea științifică a Facultății de filologie din Cluj-Napoca, mai 1977.

[1] Vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 168.

[2] Vezi T. Arghezi, *Versuri*, [București], 1959, p. 402.

și de nimic din afară. Cum afirmam cu alte prilejuri [3], în subordonare elementele relației își actualizează valori eterogene, m o r f o l o g i c ă (regentul) și s i n t a c t i c ă (subordonatul), iar sensul determinării este — spre deosebire de toate celelalte relații — unic și ireversibil, de la subordonat către regent, și niciodată și invers. Expansiunea (elementul subordonat adăugat) de acest tip n-are cum afecta funcția sintactică a regentului (elementul preexistent) pentru simplul motiv că funcția acestuia este hotărîtă de un supraordonat, deci de la un rang superior. Dar este tot atît de clar că noul element *(repede)* este afectat de cel preexistent, regentul, primind o anume funcție sintactică hotărîtă, cum spuneam, de valoarea morfologică a regentului preexistent.

b) Cît privește expansiunea prin coordonare se impune să distingem între diferitele ranguri de unități sintactice. În *el vinde și cumpără mobile* vom distinge în primul rînd rangul unității sintactice care suportă operațiunea de expansiune *(vinde și cumpără)*, interpus rangului imediat superior, cuprinzînd termenul regent (subiectul *(el)*) [4], și celui imediat inferior, al termenului subordonat *(mobile)*:

rangul I	el
II	vinde — și — cumpără
III	mobile

Dacă, așa cum cere definiția lui A. Martinet, elementul-expansiune nu aduce modificări elementului situat la rangul său, sau celui din rangul imediat superior, precum nici raporturilor reciproce dintre acestea, nu același lucru se poate pretinde întotdeauna elementului din rangul imediat inferior, respectiv raporturilor acestuia cu regentul său. Astfel, în exemplul nostru, dacă înainte de operația de expansiune *mobile* aparținea primei propoziții (cu predicatul *vinde)*, după efectuarea expansiunii acest termen se încadrează ca obiect direct al celei de-a doua propoziții, *cumpără mobile*. Și aceasta chiar și subînțelegînd că — logic și semantic — *mobile* ar fi obiectul ambelor propoziții. Factorul relațional, deci sintactic, precumpănește [5]. Prin urmare, ceva din raporturile sintactice reciproce ale elementelor preexistente s-a „modificat". Cu această precizare, definiția rămîne în ansamblu valabilă.

c) Aceeași observație (de sub b) se impune ca necesară, cum se va vedea mai departe, și în ceea ce privește expansiunea prin apozare.

2. Confruntăm în continuare definiția specială a expansiunii prin coordonare cu relația apozitivă.

---

[3] Vezi V. Hodiș, *Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 308 (în continuare: *Natura sintactică (I))*; idem, *În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (I)*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 105—107 (în continuare: *Teoria expansiunii (I))*.

[4] Sîntem de părerea, încetățenită deja (vezi D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175—182), că — în relația predicativă — subiectul este termenul regent, iar predicatul — în baza acordului acestuia cu subiectul, și nu invers — cel subordonat.

[5] Logicul și semanticul trebuie să cedeze — după opinia noastră — locul întîi sintacticului în sintaxă.

„Avem a face cu expansiunea prin *coordonare* cînd funcția elementului adăugat este identică cu aceea a unui element preexistent în același cadru [...]" [6].

După cum un termen coordonat cu „partenerul" său — odată cu „inaugurarea" noii relații de coordonare — repetă funcția acestui „partener" [7]: *vinde mobile* (c.d.) *și stofe* (c.d.), la fel termenul-apoziție, care constituie expansiunea „partenerului" preexistent — odată cu „inaugurarea" noii relații apozitive — îi repetă acestuia funcția: *vinde stofe* (c.d.) ⇒ *vinde stofe* (c.d.), *adică textile* (c.d.). Construcțiile prin coordonare și prin apozare sînt în esență, din punctul de vedere al structurii sintactice, particularizări ale aceluiași mecanism de expansiune.

Deosebirea dintre aceste ipostaze ale expansiunii, cea fundamentală (din care decurg mai multe altele, despre care am scris cu alte prilejuri [8]), constă în faptul că — în timp ce expansiunea prin coordonare face „pași" înainte în ceea ce privește acumularea de referenți distincți (obiecte din lumea extralingvală) — expansiunea apozitivă „bate pasul pe loc" acumulînd, în desemnarea unuia și aceluiași referent, doar termeni lingvistici, pe care-i numim din acest motiv *coreferenți*, considerați în contextul dat echivalenți semantic și sintactic [9].

Din moment ce expansiunea prin apozare nu aduce, ca cea prin coordonare, un referent nou, înseamnă oare că termenul apozat „bate pasul pe loc" și în ceea ce privește conținutul funcțional? Există asemenea opinii [10]. Nu putem să le confirmăm decît ignorînd realitățile morfo-sintactice. Gramatical, apoziția este construită identic termenului preexistent, repetînd indicii de subordonare (desinențe cazuale, prepoziții etc. — la cazurile oblice) sau de nonsubordonare (la nominativ, vocativ) ai „partenerului" — cauză care ne obligă să vedem și o consecință: repetarea funcției, „expansiunea" acesteia [11]. Ca în setul de exemple următor:

se vînd stofe (nominativ — subiect), *adică textile* (nominativ — subiect);

vînzarea stofelor (genitiv — atribut), *adică a textilelor* (genitiv — atribut);

raion rezervat stofelor (dativ — obiect indirect), *adică textilelor* (dativ — obiect indirect);

vinde stofe (acuzativ — obiect direct), *adică textile* (acuzativ — obiect direct).

Putem afirma, utilizînd un termen de lingvistică matematică și transformațională, că cei doi termeni (pot fi chiar mai mulți) ai relației

---

[6] Vezi A. Martinet, *op. cit.*, p. 169.

[7] Vezi V. Hodiș, *Dintr-un viitor lexicon de terminologie sintactică: f u n c ț i a*, în StUBB, XXI, 1976, p. 37—38.

[8] Vezi V. Hodiș, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 51—52 (în continuare: *Echivalența semantico-sintactică (I)*); idem, *Natura sintactică a relației apozitive. II. Diferențe specifice ale coordonării față de apozare*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 91—94 (în continuare: *Natura sintactică (II)*).

[9] Idem, *Natura sintactică (II)*, p. 92 (pentru termenul *coreferenți*).

[10] Vezi Viorica Florea, *Cu privire la apoziție*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 184. Concluzia autoarei este că „raportul dintre apoziție (apozitivă) și determinatul său nu e nici de subordonare, nici de coordonare, e un raport de reluare, un raport n e g r a m a t i c a l [s.n., V.H.]".

[11] Vezi V. Hodiș, *Teoria expansiunii (I)*, p. 104—105.

apozitive, ca și ai celei de coordonare, sînt construiți recursiv [12]. Considerăm că acest caracter recursiv al expansiunii nu poate fi ignorat; apoziția, ca și termenul coordonat, nu repetă steril dezinențele cazuale sau prepozițiile „partenerului" de relație. Din existența *obiectivă* a unor factori morfologici — cauză (existența unui t e r m e n r e g e n t și a unor i n d i c i d e s u b o r d o n a r e: desinențe cazuale, prepoziții, conjuncții subordonatoare, alteori acord), credem că nu putem trage decît concluzia e x i s t e n ț e i o b i e c t i v e a consecinței: f u n c ț i a. Funcția sintactică „repetată" prin expansiune are o existență obiectivă. Altmintrelea facem concesii nemeritate — credem — semantismului, cumpănirii valorilor sintactice în funcție de sensurile (referențiale — coreferențiale), infinitezimal gradate uneori, ale termenilor implicați.

Dar apoziția, cum este îndeobște cunoscut, poate să nu repete desinența cazuală, prepoziția etc. Dorim să precizăm că și acolo unde avem astfel de expansiuni apozitive, care dau i m p r e s i a izolării și ruperii de structura sintactică a textului, ca în:

vînzarea textileLOR, *stofe*... etc.,

chiar și acolo avem de-a face cu o expansiune prin apozare, iar „încadrarea" apoziției în funcția termenului preexistent se explică prin r e d u n d a n ț a totală a respectivilor indici de gramaticalitate, ca și în coordonare, dealtfel:

scrie *CU stiloul, pixul* etc. (coordonare);
scrie *CU un instrument* modern, *pixul* (apozare).

Înseamnă, oare, că — pentru simplul motiv al nerepetării prepoziției *CU* — expansiunea *pixul* este, în ambele mesaje, un element „rupt" din structura morfo-sintactică a textului, este un „noncasus" [13], sau vreun alt fel de nominativ lipsit de investitură sintactică? Nu ni se pare convingător.

Dimpotrivă, avem certitudinea că — fiind construit recursiv, adică pe același „tipar", prin reaplicarea aceleiași reguli — caracterul previzibil este atît de evident, entropia [14] respectivului indice de gramaticalitate este atît de redusă, încît — total redundant [15] fiind — el nu se mai repetă, pur și simplu, fără ca prin aceasta să sufere s t r u c t u r a d e r e z i s t e n ț ă morfo-sintactică a textului. Valențele „acuzativ" și „instrumental" sînt, deci, „prezente" prin nerepetarea, cauzată de redundanță, a prepoziției instrumentale *(CU)*.

„Este în momentul de față foarte vie tendința de a nu repeta o prepoziție atunci cînd introduce două complemente coordonate între ele" afirmă acad. Al. Graur [16], afirmație întrutotul valabilă — considerăm noi — și pentru expansiunea prin apozare.

Prin aceasta afirmăm implicit că în lipsa indicilor de gramaticalitate prezența f u n c ț i u n i i sintactice se explică prin redundanță. Invers, a b s e n ț a acestei funcțiuni sintactice — cum susțin unii specialiști [17] —

---

[12] *Ibidem*, p. 102.
[13] Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 144.
[14] Vezi *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 163 și urm. (în continuare: *Lingvistică structurală*).
[15] *Ibidem*, p. 167 și urm.
[16] Vezi Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 219.
[17] Vezi Viorica Florea, *art. cit.*, p. 185.

în prezența indicilor de gramaticalitate repetați este, după părerea noastră, o imposibilitate. Explicațiile date pînă în prezent acestei opinii ni se par neconcludente.

Una dintre aceste explicații merită o atenție specială. Este vorba de așa-numita „poziție parantetică" [18], adică de faptul că expansiunea prin apozare (apoziția și — bineînțeles — propoziția apozitivă corespunzătoare, neglijată de noi conștient, din motive de spațiu) este încadrată între semne ale juxtapunerii (perechea de virgule, parantezele orizontale sau rotunde etc.).

Într-adevăr, aceasta constituie o altă diferență specifică [19] a apozării față de coordonare, care se realizează de obicei prin joncțiune și uneori — cînd termenii expansiunii sînt mai numeroși decît doi — prin juxtapunere și joncțiune, calea așa-numită „mixtă", conjuncția coordonatoare apărînd doar între ultimul și penultimul termen. De menționat că nici aici conjuncția nu apare obligatoriu, ci facultativ, cum dealtfel facultativă este și apariția adverbelor explicativ-apozitive, tendința spre parataxă a acestor tipuri de relații (expansiuni) fiind foarte pronunțată [20]:

Părinții acestei fete *înalte* (și) *frumoase*...
Părinții acestei fete *înalte*, *frumoase* (și) *inteligente*...

Numai la o privire stăruitoare se poate vedea că lucrurile nu stau întocmai așa cu expansiunea prin apozare:

Părinții acestei fete *obraznice*, (adică) *rele*, ...
Părinții acestei fete *obraznice*, *rele*, (adică) *certărețe*, ...

Diferența specifică, existentă, se materializează în prezența/absența pauzei posterioare elementului sintactic ce constituie expansiunea, pauză ce se învederează doar atunci cînd lanțul expansiunii este inserat în text, altfel spus, cînd textul continuă și după încheierea procesului de multiplicare prin expansiune. Vom constata, astfel, că această pauză este — în general — absentă în expansiunea prin coordonare, dar prezentă în cea prin apozare; termenul adăugat prin apozare este cuprins între două pauze (cu însemnele corespunzătoare: perechea de virgule, paranteze etc.), pe cînd cel coordonat este — în lipsa conectivului — separat de antecedentul său printr-o simplă pauză, cea anterioară. Ceea ce sperăm că se poate vedea din exemplificările următoare:

— în expansiunea prin coordonare:

Părinții acestei fete *înalte*, *frumoase* sosiră.
Părinții acestei fete *înalte*, *frumoase*, *inteligente* sosiră.

— în expansiunea prin apozare:

Părinții acestei fete *obraznice*, (adică) *rele*, sosiră.
Părinții acestei fete *obraznice*, (adică) *rele*, *certărețe*, sosiră.

Aceasta este situația în general, cum afirmam mai sus, pentru că abateri sînt înregistrabile în ambele sensuri. Astfel, putem întîlni coordonări în „poziție parantetică", ca în exemplele:

„Stă lungit ziua, și *noaptea*, pe covor și citește" (G. Călinescu).

---

[18] Vezi D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 332, nota 36.

[19] Vezi V. Hodiș, *Natura sintactică (II)*, p. 91—92.

[20] Idem, *Echivalența semantico-sintactică (I)*, p. 51, nota 22; I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21—26.

„Etosul creației (**și** *al cercetării)* derivă din [...]" (I. Vlad).

„Cea mai curentă — **și** *mai penibilă* — confuzie este aceea a « școlii formaliste » cu așa-numitul formalism [...]" (S. Iosifescu).

Invers, întîlnim, chiar destul de frecvent, apoziții în care expansiunea (apoziția propriu-zisă) nu apare în „poziția parantetică" fie prin absența pauzei anterioare:

„A venit fiul său *adică Ion*" [s.a.] (Valeria Guțu Romalo),

a celei posterioare:

„A susține că brevilocvența, adică *expresia*-schiță s-a născut prin scurtare din expresia-desen este [...] greșit [...]" (S. Pușcariu),

fie prin absența ambelor pauze:

„Omul cela ce stă aproape de D-dzău cu inima și cu gîndul [...] *acela* să chiamă șerbu lui D-dzău [...]" (Varlaam) [21].

Avînd în vedere încă un fapt, și anume că izolarea unei unități sintactice, respectiv „poziția parantetică", se întîlnește — destul de frecvent — și în relația de subordonare, fenomenul fiind deci propriu tuturor relațiilor sintactice, ne-am putea considera îndreptățiți să credem că avem de-a face nu atît cu un procedeu gramatical specializat, cît cu unul a f e c t i v - e m f a t i c [22]. Iată un set de exemple conținînd subordonări în numita „poziție parantetică", suprapusă mijloacelor certe de realizare a subordonării:

„Maturitatea politică a creatorului de azi, din *România*, precum și opțiunile lui n-au lăsat nimănui nici un dubiu" (R. Guga),

„Am găsit de cuviință să te poftesc (**la** *praznic)* și pe dumneata" [23],

„Ritmul este succesiunea regulată a unor grupe de silabe, numite: *picioare* [...]" (E. Sperantia).

Astfel încît nu mai surprinde afirmația unui lingvist de talia lui G. Ivănescu:

„[...] cîteodată și complementele autentice sînt separate prin perechea de virgule" [24]. Acest „cîteodată" nouă ne pare a acoperi situațiile în care locutorul sau scriitorul vrea să atragă atenția asupra componentei afective (emfaza), precum și asupra altor intenții ale limbajului.

Nepropunîndu-ne un studiu stilistic, credem că este necesar să ne oprim aici cu aceste considerații.

3. Încheiem cu un scurt comentariu asupra ultimului fragment din definiția dată de A. Martinet:

„[...] funcția elementului adăugat este identică cu aceea a elementului preexistent în același cadru, astfel încît am regăsi s t r u c t u r a [sintactică, n.n., V.H.] e n u n ț u l u i p r i m i t i v dacă am suprima elementul preexistent [...] și dacă nu am lăsa să subziste decît elementul adăugat" [25].

---

[21] Vezi Varlaam, *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. Byck, București, [1966], p. 16. Procedeul neizolării, mai specific limbii vechi — poate din nestatuarea, încă, a punctuației —, este folosit și azi. Exemplu: „[...] evocarea activității *sau* mai bine zis *inactivității* Ligii Națiunilor pînă în 1940 [...]" (Al. Piru). Precizăm că aici *sau* are, după părerea noastră, valoare apozitivă, termenii „legați" fiind coreferenți. Este vorba de o specie de apoziție, pe care am putea s-o numim „de corectare".

[22] Vezi V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974, p. 153.

[23] Vezi T. Blajovici [ș.a.], *Culegere de texte pentru dictări*, București, 1976, p. 222.

[24] Vezi G. Ivănescu, *Sintaxa limbii române* [curs universitar xerografiat], Iași, 1948, p. 106.

[25] Vezi A. Martinet, *op. cit.*, p. 169.

În expansiunea prin coordonare structura sintactică a propoziției primitive poate fi regăsită după operația de suprimare, astfel :

El vinde stofe [subiect — predicat — obiect direct],
El vinde stofe și mobile [subiect — predicat — obiect direct]
El vinde mobile [subiect — predicat — obiect direct].

Nu altfel stau lucrurile cînd este vorba de expansiunea prin apozare :

El vinde stofe [subiect — predicat — obiect direct],
El vinde stofe, adică textile [subiect — predicat — obiect direct],
El vinde textile [subiect — predicat — obiect direct],

ceea ce demonstrează — pe cît de simplu, pe atît de elocvent — credem noi — că termenii ce constituie expansiunea, în ambele sale fenomenalizări, *mobile* (în coordonare) și *textile* (în apozare), sînt investiți cu funcția sintactică corespunzătoare, aceea a „partenerului" lor (obiect direct). Altmintrelea, prin suprimarea operată, n-ar mai fi posibilă „regăsirea" structurii enunțului primitiv, structură și funcție s i n t a c t i c e, desigur.

„Suprimarea" cu care operează teoria expansiunii a lui A. Martinet nu este altceva decît metoda comutării cu zero, de care se servesc noile orientări lingvistice în verificarea unor valențe ale textului, mai ales în validarea tipurilor de relații [26].

Putem conchide, astfel, că relația apozitivă este, alături de cea de coordonare, o altă ipostază a expansiunii [27].

RÉSUMÉ

L'auteur applique la théorie d'expansion aux constructions appositives, ignorées par A. Martinet, le fondateur de la théorie.

La conclusion envisage l'idée que — au contraire d'autres auteurs — la relation apositive est, à côté de la coordination, une autre hypostase de l'expansion.

Iunie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[26] Vezi *Lingvistică structurală*, p. 23—37.

[27] Tentația confruntării relației apozitive cu teoria expansiunii i-a încercat și pe alți cercetători. Amintim, în acest sens, lucrarea *Types de constructions appositives en français*, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1973 — teză de doctorat —, apărută sub auspiciile Polska Akademia Nauk, Komitet Jezykoznawstwa.

Autorul polon, însă, — mergînd pe linia tradițională — vede apoziția ca o fenomenalizare a expansiunii prin subordonare, una din tezele fundamentale opuse punctului de vedere al autorului acestui articol.

CÎTEVA DISOCIERI ȘI INTERFERENȚE TEORETICE ÎN STATUTUL CUVÎNTULUI — SEMN LINGVISTIC

DE

RODICA MARIAN-POPESCU

1. Observația lui Tullio de Mauro, conform căreia „dacă la nivelul argumentelor abstracte formalismul a fost înfrînt, la nivelul efectivei culturi lingvistice, el este, în schimb, învingător" [1], implică, revendicativ, depășirea deschiderii teoretice și validarea ei în cercetări de semantică generală și istorică. Cîmpul argumentelor noii orientări (reluare sau reafirmare a unor elemente neglijate de structuralism) este bogat reprezentat prin studii antropologice, semiotice, poetice, fenomenologice etc. Descrierea obiectivă a valorilor are în lingvistica structurală scopul de a demasca credința, încă modernă, după care în limbaj există și zone de mister [2], pe cînd antistructuraliștii acuză „obiectivismul semiologic contemporan" de lipsa unui umanism plenar, de ancorare în scepticism [3]. Pozițiile teoretice care se înfruntă aici sînt bazate, în esență, pe de o parte pe susținerea primatului semnului lingvistic, ca unitate a sistemului limbii, și pe de alta, pe prioritatea simbolului, înțeles ca unitate a limbii, ceea ce implică prioritatea sensului figurat față de cel conceptual. Semnul este legat de teoria arbitrarului, iar simbolul de motivare, atribute care ne întorc, printr-un larg periplu, la vechea polemică antică dintre concepția legăturii naturale a numelui cu obiectul („physei") și cea a legăturii convenționale („thesei"). Termenul „arbitrar", cu o binecunoscută carieră modernă, a fost folosit cu același sens, de exemplu, între 1750 și 1850, de către 20 de autori [4], în timp ce motivarea avea mari adepți în Herder, Humboldt etc.

Încercarea de sistematizare pe care ne-o propunem va pune în discuție natura semnului lingvistic, relația semn-simbol, semn-referent, precum și unele aspecte ale actului semnificării, care decurg din analiza acestora. Expunerea va implica principiul totalității verticale (de care se vorbește în poetică) [5], integrînd complementaritățile teoretice pe plan sincronic, dar și diacronic. Asociațiile vor viza tocmai acele aspecte și poziții teoretice ce se pot regăsi în curente și epoci diferite și care conduc spre o sinteză care să permită recunoașterea și delimitarea unui conținut specific în limbă (problemă fundamentală și pentru semantica lingvistică). Totodată aceste

---

[1] Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, București, 1978, p. 143.

[2] Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 58.

[3] Gilbert Durant, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 1977, p. 529—530.

[4] Cf. Stephen Ullman, *A Survey of Semiotics*, în „Times", nr. 5 (12 oct.), 1973, p. 3.

[5] Principiu exprimat în poetică de formaliștii ruși și aprofundat de T. S. Eliot.

disocieri sînt necesare ca preliminarii de analiză pentru statutul cuvîntului semn sau simbol poetic.

2. *Statutul cuvîntului — semn lingvistic.* Structuralismul absolutizat în filozofie [6] atribuie sistemului limbii puteri determinante şi active în structurarea lumii, ceea ce seamănă, credem, în mod curios cu credinţa ritualismului vedic indian investind cuvîntul cu forţe miraculoase ce ordonează lumea obiectiv şi subiectiv [7]. Unii lingvişti actuali, autori ai analizei automate a discursului [8], condamnă iluzia formalistă postchomskyană ca reproducînd-o pe cea idealistă (adică iluzia subiectului de a fi la originea sensului), de pe poziţiile unui obiectivism pur, nu întotdeauna convingător.

În ce priveşte statutul acordat cuvîntului, lingvistica idealistă şi cea structurală au profunde deosebiri de vederi. Fetişizat de teoreticienii romantici, cuvîntul, act spiritual-creator, era considerat drept singura realitate a limbii [9] (vezi Humboldt, Croce etc.), iar limba = totalitatea cuvintelor. Lingvistica modernă acordă rareori cuvîntului prioritate absolută şi obiectivă [10], primatul fiind revendicat de frază, sub influenţa psihologiei gestaltiste, care se opune reducerii întregului la suma părţilor (vezi teoria frazei la Fr. Kainz). De la investitura de esenţă, cuvîntul ajunge în postura de decupaj. Structuralismul va readuce în discuţie cuvîntul, independent de frază, dar dependent de sistem, de norma preexistentă, deoarece sensul total este preluat acum de sistem. Cuvîntul va fi deci o unitate a limbii, nu a vorbirii (în termenii lui Saussure). Dincolo de excesele divergente, categoria cuvîntului se impune ca o limită a gîndirii, ca un element central în mecanismul limbii, traversînd „insurmontabilele" dificultăţi ale definirii lui.

Statutul cuvîntului-semn lingvistic este legat de calitatea lui ca unitate a unui sistem, entitate relativă şi opozitivă, componentă a unei structuri. E. Benveniste [11] dezvoltă teoretic acest statut, precizînd locul privilegiat, central, al cuvîntului în sistem, loc impus de dubla sa natură, ideală şi formală. Cuvîntul apare ca o *unitate autonomă*, unitate semnificantă liberă, susceptibilă de a forma o frază şi de a fi format din foneme. Semnul lingvistic, în statutul său semiotic, se defineşte prin raportare la cuvînt, unitate semnificativă fundamentală, deşi H. Frei acordă şi frazei calitatea de semn [12].

---

[6] O reacţie împotriva acestuia întîlnim şi la Ion Coteanu, *Semantica şi funcţia reflexivă a limbii*, în PLG, VII, 1977, p. 15—21.

[7] Cf. Sergiu Al. George, *Limbă şi gîndire în cultura indiană*, Bucureşti, 1976, p. 42. Am folosit această trimitere, luînd-o în considerare din punctul de vedere al culegerii şi informaţiei realizate, textele indiene fiind greu accesibile. Despre importanţa acordată cuvîntului în miturile cosmogonice, privit ca puterea primordială şi ordonatoare, vezi şi Ernst Cassirer, *Language and myth*, New York, 1953, p. 45.

[8] Michel Pecheaux, C. Fuchs, A. Grésillou, P. Henry, *Analyse du discours. Langue et idéologie*, în „Langages", martie 1975, nr. 37, p. 3—80.

[9] Vezi o analiză a cuvîntului în romantism la Galvano della Volpe, *Critica gustului*, Bucureşti, 1975, p. 83—88.

[10] B. Collinder : „Postulăm existenţa în sine a cuvîntului ca realitate psihică şi fizică" — apud Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, Bucureşti, 1946, p. 23. Vezi şi Georges Matoré, *La méthode en lexicologie. Domaine français*, Paris, 1953, p. 19—23.

[11] Emile Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119—131.

[12] Apud Paul Miclău, *Semiotica lingvistică*, Timişoara, 1977, p. 38.

3. *Semn — simbol; arbitrar — motivat.* O discuție teoretică oricît de concisă nu poate ocoli dubla raportare a cuvîntului, pe de o parte la calitatea sa de semn într-un sistem de semne (vezi și caracterul fonologic al suportului fonic[13]) și pe de alta la caracterul său de simbol în relație cu gîndirea. Însăși comunicarea nu s-ar putea realiza fără ceea ce E. Cassirer numea funcția de reprezentare simbolică a limbii, care redă lingvistic gîndirea. Cuvîntul este determinat de forma simbolică a gîndirii, avînd un rol activ în cunoaștere[14]. Cuvîntul fiind însă o imprimare a logosului, realitatea, obiectul rămîn, epistemologic, inaccesibile limbii, care are însă posibilitatea imaginației și creației. K. Bühler numea „funcțiune de simbol" pe cea care, în procesul comunicării, reflectă invarianta sau conceptul. Cuvîntul este indispensabil legat de noțiune, deși aceasta-i devine uneori un „pat al lui Procust" (ca în sistemul totalitar al lui Wartburg și Hallig), deoarece cunoașterea cuprinsă de cuvînt nu rămîne numai la aspectul ei logic, obiectiv, ci și la aspectul subiectiv și afectiv, ambele forme fiind imperative ontologice. Mult invocatele limite și virtuți ale cuvîntului[15] implică relația lui cu realitatea, cu interioritatea, dar și cu creația. Funcțiile cuvîntului nu trebuie confundate cu funcționarea[16] (Saussure făcea distincția). În explicarea funcționării limbii ca sistem de sisteme, semnul este indispensabil.

Într-o accepție modernă, limba este totodată efect și condiție pentru gîndirea logică[17], dar postulatul dependenței reciproce dintre gîndire și cuvînt a fost o descoperire romantică, intuitiv definită de Humboldt. Reevaluată de Saussure, această idee pătrunzătoare a fost condusă spre extreme în care limba devine modelatoare a conștiinței umane (Weisberger). Logica semnului din vechea cultură indiană era de un tip deosebit față de logica conceptului, *semnul* ca și *forma* ținînd de logica *realului*. Analizînd elementele acestei teorii, avem a face cu o concepție asemănătoare cu veracitatea ontologică a limbajului, afirmată de analiștii fenomenologi sau existențialiști[18], mai mult decît cu o preconizată orientare semantică, axată pe o logică a cuvintelor[19], orientare cu care semnul indian a fost asociat. Caracterele structurale proprii *semnului lingvistic*, necorporalitate (sistem de diferențe), biplanitate (strict funcțional) și arbitrar (în raport cu semnificatul), fac din acesta un semn *sui generis*, fiind totodată fundamente teoretice pentru unele sisteme de interpretare generate. Primele două conduc la conceperea limbii ca releu, scopul limbii fiind esențializat la redarea gîndirii, ceea ce va duce la mentalism sau la o semantică (poetică) „a cuantumului de gîndire și adevăr exprimat"[20], iar pe de

---

[13] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 40.

[14] Ernst Cassirer, *Le langage et la construction du monde des objects*, în *Psychologie du langage*, Paris, 1933, p. 12—28.

[15] Vezi, de exemplu, critica făcută cuvîntului de romanticii germani și de Bergson, Proust, Gide, Eluard, pentru limitele lui în a reda esența lucrurilor și a individualității, la care răspund exegezele laudative ale lui Baudelaire, Valéry, Mallarmé, Kleist.

[16] Întorcîndu-se la materialitatea specifică limbii, autorii AAD (Michel Pecheaux ș.a., *op. cit.*, p. 6—25) reiau ideea de funcție în sens saussurian, opunînd-o funcționării limbii.

[17] Vezi și Georges Matoré, *op. cit.*, p. 17—22.

[18] Vezi Serge Doubrovsky, *De ce nouă critică?*, București, 1977, p. 139.

[19] P. Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1972, p. 109.

[20] Galvano della Volpe, *op. cit.*, p. 96.

altă parte, prin absolutizarea arbitrarului, la o conștiință a „irealității" limbii [21]. În accepția sa lingvistică (cea impusă de Saussure), *semnul* este coordonat și limitat în dialectica sa de *arbitrar*. Alături de preexistența sistemului, arbitrarul devine în structuralism principiu care dă coerență metodei. În acest cadru, aserțiunea acceptată devine: subiectul nu vorbește limba, este vorbit de ea (principiu extrapolat și în poetică [22]); limba devine astfel subiect în sens ontologic. Pe această coordonată se înscrie demersul autorilor analizei automate a discursului, care încearcă să propună o teorie nonsubiectivă a constituirii subiectului în discurs, context care exclude ideea însăși de analiză semantică. Teoriile chomskyene sînt amendate, de aceiași autori, pentru recursul lor inevitabil la o semantică universală, implicînd o hermeneutică [23] spontană specifică efectului subiectiv și care provine din imixtiunea în sistemul teoretic saussurian a două elemente străine de natura acestuia: subiectul și raportul său cu lumea.

Față de excluderea subiectivității prin absolutizarea arbitrarului, reacția pozițiilor antiformaliste cuprinde și poziția lui E. Benveniste [24], care instituie statutul subiectivității ca o condiție a limbajului, proprietate ce asigură limbii funcția de comunicare. Repudiata subiectivitate creatoare (vezi și rolul activ al cuvîntului lui Humboldt) este reinstituită ca element formativ din perspectiva studiilor antropologice [25], demers ce implică prioritatea *simbolului motivat* și plin de conținut, față de semnul gol și convențional (semnul este, aici derivat din simbol, într-o filiație inversă față de Saussure, la care simbolul este o subclasă a semnului). Simbolul este legat prin conținut de mit, acesta fiind primul în toate sensurile, deci simbolul este procesul inițial, primar, fapt demonstrat și de studiile psihologice, ca și de analiza procesului de formare a imaginii, respectiv a gîndirii, și acceptat adesea de lingviști [26].

Concluziile acestei teorii antropologice sînt întărite de serioase cercetări moderne, precum și de analiza semnului la vechii indieni. Gîndirea indiană a urmat un proces al obiectivării în cunoaștere, drum cronologic paralel cu evoluția reală a acesteia. Invers decît în antichitatea europeană, speculația a pornit din textul sacru, din exegeza actului ritual, a cărui natură simbolică explicită a devenit „model" pentru analiza lingvistică [27] (Panini a anticipat principiul structuralist al definirii formei prin funcție, așa cum s-a remarcat, totuși sugestiile acestei gramatici nu sînt încă epuizate pentru lingvistica actuală). Corespondența rit-limbă s-a stabilit pe funcții simbolice comune, prin care se realiza transferul magic sau semantic. Teoria europeană a cuvîntului-simbol al gîndirii, asimilabilă formal cu natura simbolică a procesului metaforic indian, este, credem,

---

[21] Roland Barthes, *Essais critiques*, Paris, 1964, p. 264.

[22] Jacques Lacan, *Ecrits*, Paris, 1966, p. 9—15.

[23] Michel Pecheaux ș.a., *op. cit.*, p. 9—18; *hermeneutică* este folosit aici cu sensul din logica și epistemologia actuală: disciplină a înțelegerii și interpretării informației științifice.

[24] Emile Benveniste, *De la subjectivité dans le langage*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119—131.

[25] Gilbert Durand, *op. cit.*, p. 527—535.

[26] J. Delacroix, E. Cassirer, Merleau-Ponty, J. Vendryes (cuvintele sînt simboluri cu care operăm asupra ideilor noastre, așa cum operăm cu cifrele asupra numerelor), mai recent E. Lerch, Adam Schaff, Tzvetan Todorov etc. acceptă, în genere, primatul *simbolului* față de *semn*.

[27] Cf. Sergiu Al. George, *op. cit.*, p. 43.

esențial diferită de acesta, prin conținut, deoarece se referă la o gîndire reflectată, iar gîndirea, în însăși conceperea ei europeană, este impregnată de logică. Științele limbii, în stadiul lor actual, resimt încă amprenta decisivă a primatului „logos"-ului, pe cînd gîndirea indiană a realizat un raționament semiotic specific, plasînd analiza „structurilor logice" după analiza limbajului în general.

Încă din 1923, C. K. Ogden și I. A. Richards făceau o distincție clară între semne și simboluri [28]. Simbolurile erau o clasă aparte de semne, folosite de oameni pentru a comunica sau ca instrumente ale gîndirii, definiție ce ne apare convergentă cu o bună parte din teoriile altor lingviști. Motivarea este pusă tot mai des în acord cu sistemul limbii [29], fiind determinată de coeziunea și eficacitatea acestuia, iar statutul semnului este nuanțat în relație cu simbolul (atunci cînd trimite la alt semn, el devine simbol verbal [30]). În studiul amintit [31], Ullmann face interesante precizări în legătură cu motivarea, susținînd că, sub raport lingvistic, motivarea face parte integrantă din ceea ce Chomsky a numit competență, aspectul creator al folosirii limbii, și se manifestă prin capacitatea de a inventa, sau cel puțin de a înțelege, un număr nelimitat de elemente lexicale. Într-o epocă de asalt neologistic, acest aspect al competenței are o importanță vitală.

4. Semn-referent; natura și caracterul semnului lingvistic. Spre deosebire de statutul semnului din semiotica de tip saussurian, care exclude referentul concret, semioza indiană funcționează pe baza unui semnificat concret, regula semnului neadmițînd ruperea de referent, de „obiectul material". Remarcăm revenirea, peste milenii, la o poziție conceptual comparabilă, în care identificarea semnificației cu obiectul perceptibil senzorial (teoria lui G. Frege, în care sensul este obiectiv, ca și gîndirea) readuce în discuția teoretică raportul ontologic dintre limbaj și realitate. Sistemul filozofic al lui M. Heidegger, cu tot iraționalismul său, are meritul reliefării zonei ontologice: limba „condiționează" lucrurile și „determină" oamenii, cuvîntul însuși fiind numit „locuința existenței" [32]. Psihologia gestaltistă argumentase și ea o percepție sincretică a realității structurate, din care se detașează unele aspecte mai pregnante ce vor fi denumite. Funcția reflexivă a limbii [33] se regăsește, afirmat, în limba interioară a lui Humboldt, explicînd dimensiunea imaginării unor lumi nereale. Denominarea și funcția reflexivă ne apar convergente cu viziunea lui G. Durand, în care din matricea semiotică se desfășoară două modele fundamentale: „realul" și „imaginarul".

Sintaxa lui Panini, construită pe relații ontologice, este incompatibilă cu structurile de adîncime chomskiene, care reia schema logicii artistotelice [34]. Conceptul structurii de adîncime (comparat cu cel al „formei interne" la Humboldt, asociat la rîndu-i cu semantica structuralistă [35])

[28] Cf. Stephen Ullmann, *art. cit.*, p. 3.
[29] Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 21.
[30] Idem, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1975, p. 23.
[31] Stephen Ullmann, *art. cit.*, p. 3.
[32] M. Heidegger, apud *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 253.
[33] Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 18.
[34] Cf. Al. George Sergiu, *op. cit.*, p. 43.
[35] Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 185.

repune în circulație universaliile logice, în timp ce G. Durand fundamentează niște universalii simbolice, care se apropie de conținutul sistemului semiotic al limbii la indieni, ce se sustrage logicii, fără a fi alogic.

Analiza referențială, introdusă de celebrul triunghi al lui C. K. Ogden și I. A. Richards [36], pornește de la descrierea semnului în termenii unei relații ternare. Termenul numit *referent* reprezintă obiectul denumirii, dar nu reflectă realitatea obiectivă a acestuia, epistemologic, lucrul, realul rămînînd inaccesibile ca și la Cassirer. Metoda lor analitică servește la o mai bună înțelegere a „arbitrarului" [37], și deschide calea analizei referențiale. „Natura triadică" a semnului este o teză esențială și în prima teorie semiotică cu mari consecințe în limbă, cea a lui Ch. S. Peirce, teză nuanțată și dezvoltată de Ch. W. Morris [38]. Analiza semnului natural la indieni poate fi apropiată de această analiză semiotică, pe cînd reprezentarea lui într-un triunghi este surprinzător analogă cu cea a lui Ogden și Richards [39].

Revoluția produsă de Saussure nu rezidă în impunerea contrariilor sau în prevalarea teoretică a unuia din termeni, ci în analiza naturii specifice a semnului lingvistic, analiză acceptată ca strict lingvistică. „Semnul scapă mereu, *într-o măsură oarecare*, voinței individuale sau sociale, iar acesta este caracterul său esențial [...] care *nu se manifestă decît în limbă*, la nivelul sistemului" [40]. În general, conceptul de semn bilateral este inseparabil de sistemul saussurian, adecvat implicit și conceperii semnului în termeni relaționali. Natura specifică este determinată de unitatea a două elemente interioare conștiinței, constrîngînd la uniunea de nedespărțit a elementelor, pentru că semnul nu poate fi gîndit fără a fi spus, nici spus fără a fi gîndit, fenomen verificabil și în vorbirea interioară de care vorbește Lotman. Din punct de vedere lingvistic (saussurian) teoria tradițională a semnului ce „ține locul a ceva" nu este acceptabilă, necesară fiind tocmai uniunea expresie și conținut, formarea unui tot. Semnul saussurian își include propria semnificație, ca element constituent [41], iar obiectul este exclus din el. Prin prisma analizei referențiale, semnului saussurian îi este reproșată [42] condiția sa închisă în sine, care-l duce la situația de a nu semnifica nimic, ceea ce ar părea să fie incompatibil cu funcția sa de semn al unui sistem. Teoriile moderne semiotice acceptă însă și o funcție internă a semnului, pe lîngă o alta, externă, care-l vizează ca semn unilateral.

Sistemul de analiză a semnului elaborat de L. Hjelmslev [43] este consecvent imanent și se apropie poate cel mai mult de accepția semnului din celelalte științe. Semnul este definit prin funcții interne și externe (relații cu alte semne), iar limba este analizată numai ca formă, în tradiția

---

[36] C. K. Ogden and J. A. Richards, *The Meaning of Meaning*, London, 1953, p. 9—14.

[37] Paul Miclău, *op. cit.*, 1977, p. 21.

[38] Charles W. Morris, *Foundation of the Theory of Signs*, The University of Chicago Press, 1938, p. 6—22.

[39] Vezi și Al. George Sergiu, *op. cit.*, p. 52—80.

[40] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1975, p. 34. Sublinierile ne aparțin.

[41] Paul Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970, p. 8.

[42] E. Vasiliu, *Semn, sens, referință*, în PLG, VII, 1977, p. 105—107.

[43] Louis Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1963, p. 77, 79, 102, 103—104.

lui Saussure. Hjelmslev ajunge însă la o poziţie extremă „antisubstanţialistă". Semnul lui Hjelmslev va fi reprezentat grafic de aşa-numitul trapez al lui Klaus Heger, trapez repus în discuţie de Kurt Baldinger [44], împreună cu „triunghiul lui Ullmann", combinaţie din care se elaborează o teorie ce ar corespunde mai bine dublei naturi a semnului lingvistic (definit în termenii lui Hjelmslev). „Substanţa" saussuriană, considerată nonlingvistică [45], conduce la Hjelmslev spre arbitrarul sensului lingvistic, sens realizat în limbă prin principiul formei, iar descrierea lui revine antropologiei sociale. Introducînd în analiza semnului verbal aspectul psihologic al teoriei comunicării, K. Bühler fundamenta principiul pertinenţei abstracte a semnului lingvistic, cea care face posibilă funcţia sa de *semn în general*. Hjelmslev teoretizează şi el valabilitatea generală a semnului lingvistic, considerînd-o determinată de principiul pertinenţei exclusive a funcţiilor semnului. E. Benveniste [46] aduce, la rîndu-i, unele precizări în analiza semnului, nemodificîndu-i însă caracterul dual, ajungînd la concluzia că arbitrară nu este relaţia dintre cele două feţe, ci numai relaţia dintre obiect şi semnificant, care duce spre motivarea obiectivă a desemnării. Obiectul rămînînd însă în afara definiţiei semnului verbal, ca o entitate nelingvistică, analiza lui Benveniste este de tip saussurian, ca şi cele ale lui Coseriu şi Greimas.

Absolutizînd sistemul, concepţia structuralistă imanentistă a făcut din semn (foaia cu două feţe) o natură impenetrabilă şi indiferentă, care nu defineşte exclusiv nici un cîmp de semnificaţii, adică nici realitatea obiectivă, nici pe cea subiectivă. Dar, cu toate că sensul era definit prin sistem, opozitiv, însuşi părintele structuralismului apela la semnificaţia cuvîntului, aşa cum s-a observat [47], pentru a-şi determina unităţile sistemului. Semnul lingvistic incluzînd însă semnificaţia, în unitatea laturilor sale, ea nu mai era analizabilă în afara semnului. Categoria semnificaţiei va fi neglijată de aproape toţi continuatorii lui Saussure, în acelaşi context cu eludarea din ştiinţa limbii a conţinutului şi a substanţei. Reacţia semioticii actuale (la care subscriem) faţă de această excludere este simptomatică pentru insistenţa cu care tinde spre descrierea sistemelor de semnificaţie, şi nu a celor de semne preconizate de Saussure, dar mai ales pentru că vede în scopul cercetării unui sistem de semne însăşi stabilirea conţinutului său [48]. Studiul conţinutului şi al semnificaţiei este cu atît mai necesar în ştiinţa limbii, şi ea un sistem de semne. Pledoaria lui Tullio de Mauro pentru o semantică generală şi istorică are în vedere aceleaşi imperative ale ştiinţei moderne a limbii, care a depăşit şi a incorporat rezultatele metodologice structuraliste.

Necesitatea stabilirii conţinutului, a „cîmpului semnificat", îşi găseşte argument în compararea cuvîntului-simbol la indieni şi la Cassirer, de exemplu. Funcţia simbolică fiind identică, ar urma ca cele două concepte să fie identice. Dar pe de o parte, semioza indiană era legată de un referent concret, pe cînd cuvîntul lui Cassirer era de natură spirituală, iar

[44] Kurt Baldinger, *Teoria semantica. Hacia una semantica moderna*. Madrid, 1970.
[45] Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 99.
[46] Emil Benveniste, *Nature du signe linguistique*, în *op. cit.*, p. 49—55.
[47] Tullio de Mauro, *op. cit.*, p. 139—142.
[48] I. Lotman, *Problema semnificaţiilor în sistemele modelatoare secunde*, în *Poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1972, p. 345—355.

pe de alta, însăşi gîndirea reflectată avea un conţinut diferit. Dacă pentru descrierea semnului metoda referenţială ni se pare mai potrivită (caracterul ternar) şi deschisă la accesul abstracţiei semnului spre semnificat (sens), judecînd funcţionarea limbii (diferită de funcţiile ei) ca un sistem de semnificaţii, semnul lingvistic poate fi interpretat, ca oricare alt semn, adică unilateral [49]. Semnele verbale trebuie studiate în relaţie cu universul discursului, ceea ce impune, de asemenea, stabilirea „condiţiilor de adevăr" cuprinse în limbă, deci, a conţinutului ei.

Spunînd că „limbajul nu este mai convenţional decît natural", neavînd un obiect propriu, un cîmp semnificat care să-i revină exclusiv [50], antica dispută pare conciliată, dar studiul limbii nu poate rămîne la acest imanentism, căci determinarea conţinutului specific al limbii revine cu necesitate lingvisticii.

Octombrie 1978

Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[49] E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 115.
[50] Maurice Dayan, *Sémiotique et langage*, în „Semiotica", 1972, nr. 2, p. 154.

ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, 254 p.

În ultimii ani se constată o orientare tot mai susţinută spre abordarea, de obicei din perspectivă interdisciplinară, a diferitelor terminologii populare, în vederea evidenţierii mijloacelor lexico-semantice de care dispun graiurile pentru a denumi aspecte ale realităţii.

Lucrarea Zamfirei Mihail, apărută sub egida Institutului de studii sud-est europene, se înscrie acestei tendinţe, ea reprezentînd sinteza studiilor, constante şi îndelungate, întreprinse de autoare asupra portului popular românesc.

Cartea are un capitol introductiv, în care se precizează obiectul şi obiectivele cercetării, izvoarele şi metodele folosite. Remarcăm problemele teoretice intervenite în discuţie, dintre care amintim relaţia obiect-termen, noţiune-sens, aculturaţie şi împrumut, corespondenţe între terminologia etnografică şi cea lingvistică. Impresionează bogăţia şi varietatea surselor din care s-a excerptat materialul lexical, alese astfel încît să permită stabilirea stratificării în spaţiu şi în timp a termenilor folosiţi „în vorbire" : răspunsurile la anchetele dialectale directe şi indirecte, la care autoarea a contribuit direct, marile corpusuri de documente scrise în românește sau în alte limbi, arhiva DLR, glosare regionale, monografii dialectale, precum şi lucrări etnografice, ultimele folosite cu spirit critic. Anexele de la sfîrşitul cărţii, cuprinzînd întrebările din chestionarele ALR I şi ALR II şi localităţile anchetate, sînt utile celor interesaţi de oricare dintre domeniile terminologiei populare. O menţiune specială merită cele 38 de hărţi, în primul rînd pentru inedităl cartografierii răspîndirii unor termeni în secolul al XIX-lea şi, în al doilea rînd, pentru că permit cunoaşterea autentică a distribuţiei geografice a cuvintelor, în plan sincronic, şi compararea ansamblurilor terminologice corespunzătoare unei noţiuni la etape diferite, în plan diacronic.

Aceeaşi documentare temeinică s-a făcut, după cum reiese din numeroasele note care completează lista izvoarelor şi a lucrărilor de referinţă, şi pentru realiile şi termenii corespunzători din limbile celorlalte popoare cu care a fost confruntat materialul românesc.

Materialul lexical analizat în capitolul de bază al cărţii este structurat nu după tipurile de costum din fiecare zonă etnografică, ci după piesele componente, deoarece numai la acest nivel se pot surprinde modificările intervenite în portul popular românesc şi se poate explica procesul denominaţiei sale. În cadrul ansamblurilor onomasiologice, fiecare termen a fost analizat din punctul de vedere al originii, al vechimii sale şi al ariei de circulaţie, corelîndu-se datele lingvistice cu fapte de istorie a civilizaţiei, în special de etnografie, toate privite în contextul larg, cultural şi lingvistic, sud-est european.

Păreri cu caracter de concluzii sînt exprimate la sfîrşitul fiecărei secţiuni, ca şi într-un capitol aparte, remarcabil prin observaţii generalizatoare, care vizează structura etimologică a terminologiei portului popular românesc, aria de răspîndire a termenilor şi relaţiile semantice specifice acestui compartiment lexical.

Lucrarea pe care o discutăm este o certă realizare a lingvisticii româneşti. Valoarea ei rezidă, după părerea noastră, mai întîi în însuşi obiectul supus analizei şi apoi în metoda de lucru.

Specificul terminologiei portului popular este determinat şi de faptul că portul constituie un element caracterizant al unei naţiuni, avînd rol important în cadrul vieţii culturale şi sociale a acesteia. „Portul popular românesc reprezintă sinteza pe care poporul român a realizat-o de-a lungul secolelor între funcţional şi artistic, într-o manieră care îl diferenţiază între celelalte popoare, deşi influenţele reciproce n-au lipsit niciodată" (p. 9). În consecinţă, ansamblul terminologic corespunzător are cîteva însuşiri relevante în ce priveşte componenţa. Obiectele fundamentale, absolut necesare, sînt denumite prin elemente vechi, autohtone sau moştenite din latină, cu răspîndire generală, în timp ce piesele supuse schimbărilor, în special hainele de sărbătoare, sînt denumite prin elemente de origini diferite, cu răspîndire pe arii mai mici, în apropierea limbilor din care au fost împrumutate. Astfel, această terminologie reprezintă şi ca o dovadă a permanenţei românilor pe aceste meleaguri şi a legăturilor neîntrerupte între provinciile româneşti.

În ce priveşte metoda de cercetare, se poate observa că autoarea a avut în vedere relaţia cuvîntului cu designatul obiectiv, căci trăsăturile etnografice ale pieselor de port se reflectă în sensul denominantului, iar stratificarea realiilor este determinantă pentru stratificarea terminologiei. Datele etnografice şi istorico-sociale sînt indispensabile în cercetarea de faţă, şi autoarea posedă cunoştinţele şi puterea de interpretare necesare. În planul limbii, cuvintele sînt analizate în interdependenţa lor, elementele fiecărui „microsistem de denominaţie" fiind prezentate în succesiunea lor cronologică şi caracterizate adesea, fiecare în parte, prin raportare la întreg lanţul sinonimic. Se realizează astfel un studiu în primul rînd onomasiologic, completat cu o interpretare semasiologică, mai ales pentru explicarea relaţiilor semantice care au stat la baza formării terminologiei populare a portului. Nu constituie obiectiv al cercetării analiza tuturor semnificaţiilor unui cuvînt, nici chiar a acelora care au devenit elemente ale limbii comune, denumind piese ale portului orăşenesc.

Evidenţiem în continuare alte cîteva aspecte meritorii ale cărţii. Autoarea acordă o atenţie deosebită problemei originii cuvintelor, informîndu-se cu grijă asupra părerilor exprimate într-o serie de lucrări româneşti şi străine. Se bazează pe principiile etimologiei directe şi-şi formează opinia, originală sau similară altor lingvişti, prin cercetarea aprofundată a tuturor elementelor definitorii ale unui cuvînt. Argumentele invocate pentru susţinerea unui etimon vizează aria de răspîndire atît a termenului românesc *(cioareci, ciupag, şal)*, cît şi a corespondentului străin *(suman, berneveci, glugă)*, datarea *(pălărie, glugă, cioareci)*, sensul *(rochie, păstură, zadie)*, prezenţa în aromână *(bundă)* etc. Pe baza acestora se precizează originea pînă acum necunoscută a unor cuvinte *(burdic, murea)*, se propun alte etimologii pentru unii termeni *(bituşă, castnică, dimii, zăvelcă, cortel, ilic, căput)*, se aduc noi date menite a servi la descifrarea originii, deocamdată nesigure *(bundă, catrinţă, zeghe, pomeselnic)*; totodată se completează cunoştinţele despre cuvintele pe care alte limbi le-au luat din limba română *(glugă, brîu)*. Adesea, analiza conduce la etimologie multiplă, în special dacă termenii sînt priviţi la nivelul întregii limbi *(cizmă, năd ragi, şubă, cuşmă, dulamă)*. Aceste contribuţii impun cartea atenţiei şi acelora care vor elabora lucrări tratînd probleme de etimologie şi care vor putea judeca valabilitatea afirmaţiilor privind originea cuvintelor.

Comparînd materialul lexical din acest volum cu cel inclus în cele mai extinse lucrări lexicografice (DA, DLR), constatăm semnalarea aici, pentru prima dată, a unor cuvinte, nu puţine la număr *(giurac, jolnică, pirţaică, vălitoare, buştar)*, a unor sensuri (la majoritatea cuvintelor), a unor variante (vezi *pantalon, mantie, castncă)*, a primei atestări, uneori chiar cu două sute de ani mai veche decît cea cunoscută pînă acum *(năd ragi, cioareci, cojoc, papuci)*, precum şi corectarea definiţiilor la o serie de cuvinte *(burnuz, ocolitoare, păclie, castncă)*.

Autoarea a lăsat, în general, deoparte datele pe care dicţionarele ni le oferă cu privire la termenii analizaţi — sensuri, atestări, variante etc. —, ceea ce ne face să ne gîndim dacă nu e necesar ca în asemenea lucrări de sinteză să fie incluse şi aceste date, pentru informarea mai completă a cititorului. Ne-am întărit de asemenea convingerea că numeroasele surse de material dialectal apărute în ultimul timp trebuie avute în vedere la elaborarea viitoarelor noastre lucrări lexicografice.

A adăuga la unii termeni completări privind aria (pieptar *înfundat*, prin jud. Sibiu, pantaloni *prici*, com. Boarta — jud. Sibiu, cuvîntul folosit numai ca adjectiv) sau sensul (pl. *foi, crătinţe* „costum naţional f.", com. Boarta; sensul acesta, ca şi cel de „tăblie" pentru *foaie*, poate fi derivat din „bucată dreptunghiulară de...", nu din „fustă", care, în localitatea menţionată, nu se cunoaşte), a regreta neluarea în considerare a expresiilor pentru aprecierea importanţei şi vechimii termenului *(cămaşă)*, a reproşa lipsa notării consecvente a accentului ni se par observaţii nesemnificative în faţa acestei lucrări de certă valoare ştiinţifică.

Octombrie 1978

Elena Comşulea
Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. Racoviţă, 21

ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978, 333 p.

Reluarea demersului ştiinţific asupra definirii românei în context romanic, prin acest al doilea volum, reprezintă nu numai o continuare a preocupărilor autorului în acest domeniu, ci şi o deschidere către noi modalităţi de investigare a problemei.

Aşa după cum se subliniază şi în *Cuvînt introductiv*, volumul de faţă încearcă să supună „unui examen complex, în cadrul relaţiilor dintre limbă — societate — cultură [...], fenomenele constitutive caracteristice romanităţii româneşti : statutul sociocultural colocvial al latinei transplantate (neprelucrate de şcoli şi de cultură) în regiunile dunărene, contactul cu latina Bizanţului, continuitatea unei *language loyalty* dar şi dezvoltarea [...] fidelităţii t î r z i i faţă de cultura latină [...]" (p. 5).

Cartea are trei secţiuni (I. *Romanitatea românească*, II. *Occidentalizarea romanică a limbii şi culturii româneşti moderne*, III. *Sintaxa romanică în perspectivă românească*), dar după problematică şi modul de abordare are, de fapt, două părţi.

În prima parte (cuprinzînd primele două secţiuni) sînt tratate probleme legate de romanitatea de limbă şi cultură, orientarea spre Occidentul romanic a limbii şi culturii noastre, cultura latinistă în Transilvania etc.

Partea a doua, tratînd probleme de sintaxă în context romanic, precum : *Determinarea în română şi italiană, Pronominalizarea românească şi romanică, Completivizarea romanică* etc., aduce într-un cadru romanic comparativ unele mecanisme sintactice ale limbii române şi, spre deosebire de prima parte, se adresează unui auditoriu mai restrîns, deprins cu perspectiva generativă şi contrastivă a faptelor de limbă.

Examinarea datelor istorice şi lingvistice ale prezenţei şi conservării latinităţii în acest spaţiu carpato-dunărean, în care, efectiv, administraţia romană a durat mai puţin ca în celelalte provincii romane, a statutului familial, colocvial al latinei din Dacia, îşi afirmă comunitatea de opinie cu mai vechile luări de poziţie ale literaturii noastre de specialitate în acest domeniu (I.-A. Candrea, S. Puşcariu, O. Densusianu, N. Iorga etc.).

Cartea vehiculează ca un bun cîştigat ideea că influenţa latină s-a făcut simţită în Dacia înainte de cucerire şi, privată de posibilitatea contactului neîntrerupt cu romanitatea occidentală, latina danubiană a menţinut totuşi strînse legături cu Bizanţul latin, pînă în secolele VI—VII, în a cărui filolatinitate s-a recunoscut. Cu toate acestea caracterul latinei devenite limba română era unul „rustic", lexicul latin moştenit fiind expresia unor grupuri lingvistice conservatoare, „care, pentru a-şi păstra identitatea, uzau de un cod lingvistic «restrîns» [...] într-un repertoriu cultural elementar" (p. 16), singurul filon de cultură fiind legat de creştinism, care s-a răspîndit în Dacia îndeosebi după secolul al III-lea.

Aceste circumstanţe socioculturale au marcat de fapt „ruperea" (p. 16) latinei ce avea să devină română de latina Occidentului şi au oferit, mai repede decît pentru celelalte limbi romanice, cadrul de a se constitui într-un idiom independent.

În aceste împrejurări s-a produs contactul cu celelalte limbi, nelatine, din sud-estul Europei. Era limba română constituită în momentul contactului cu slava? Autorul consideră că această problemă nu mai poate fi pusă, astăzi, în astfel de termeni. În fiecare moment al existenţei sale o limbă este în acelaşi timp „formată" şi „în formare" (p. 18). Important pentru limba română este că structura ei, în urma contactelor cu elemente alogene, a rămas mereu latină, ba chiar, proliferînd structura sa latină asupra elementelor alogene receptate, şi-a întărit latinitatea.

Sub aspectul interferenţelor culturale, însă, întreruperea contactelor cu latina Occidentului a plasat româna într-un proces de asimilare culturală bizantino-slav, care a creat pentru o perioadă îndelungată modele dominante în detrimentul celor original latine. Acest fapt nu a atins însă decît grupuri sociale restrînse, pături socioculturale superioare.

Un spaţiu important este consacrat în lucrare regăsirii filonului latin, la început prin legături mediate de alte culturi (polonă, rusă, neogreacă, germană, turcă). Acest proces a început la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Transilvania şi s-a derulat diferit, dar paralel, în cele trei regiuni româneşti, sfîrşind prin „integrarea limbii şi culturii româneşti moderne în Europa latino-romanică a Occidentului" (p. 55).

Spiritul apusean pătrunde în Transilvania odată cu evenimentele politice, religioase, culturale, premergătoare Şcolii Ardelene. Procesul care are loc în Transilvania este strîns legat de spiritualitatea creată în jurul „dominiumului Blajului" (p. 58).

Răspîndirea ideilor luminismului european, care pentru românii transilvăneni însemnau mijlocul de a căpăta „o identitate culturală specifică naţiunii sale" (p. 62), punerea în circulaţie în limba română a cunoştinţelor ştiinţifice, a culturii occidentale, a limbii latine, reprezentau tot atîtea filoane care au dus la crearea unei culturi de masă în Transilvania.

Spre deosebire de Moldova şi Muntenia, unde regăsirea şi receptarea Occidentului latino-romanic se face printr-un filtru „ortodox pravoslavnic" (p. 71), avînd ca destinatar doar cercuri restrînse, în Transilvania caracteristica principală a acestui proces este socializarea. Aici „se puneau bazele unei c u l t u r i n a ţ i o n a l e a poporului român care-şi găsea în Occidentul latin confirmarea istoriei sale" (p. 68).

Dacă redescoperirea latinităţii şi orientarea culturii noastre spre Occident revin Transilvaniei, deschiderea către romanitate se realizează mai ales în şi prin Muntenia, astfel că, la mijlocul secolului al XIX-lea, cele trei provincii româneşti sînt sincronice în procesul ireversibil care a stat la baza limbii şi culturii noastre moderne.

Perspectiva socioculturală pe care ne-a propus-o cartea ni se pare productivă şi plină de sugestii. Urmărirea în strînsă legătură a faptelor de limbă cu cele de cultură a oferit o perspectivă mai largă, mai adecvată a domeniului abordat, fapt care recomandă lucrarea ca pe o reuşită cu o largă audienţă.

Octombrie 1978

A. Goţia
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAŞOVEANU, LIVIA VASILUŢĂ, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978, 479 p.

Complexitatea fenomenelor de limbă, interesul specialiştilor şi al publicului larg pentru acestea, precum şi posibilităţile rapide şi precise de informare oferite de lucrările lexicografice, privind cele mai variate domenii de activitate, constituie sursa unei activităţi prodigioase în acest sens şi, de ce n-am spune-o, foarte pretenţioasă, solicitînd cunoştinţe temeinice de limbă, un volum de muncă deosebit şi un timp relativ îndelungat de elaborare.

Produs al unei astfel de activităţi, *Dicţionarul analogic şi de sinonime* ocupă un loc aparte în istoria dicţionarelor unilingve româneşti, începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi pînă azi, dicţionare care înregistrează lexeme cu valoare sinonimică şi analogiile. Definit nu numai prin ascendentul firesc oferit de timp şi tradiţie, dicţionarul se distinge şi prin prisma elementelor noi de ordin lexicografic care-l individualizează. Modificări şi înnoiri notabile a suferit în timp şi limba — obiectul acestor investigaţii —, element deloc neglijabil, atît din perspectiva prelucrării materialului faptic, cît şi din aceea a posibilelor judecăţi de valoare ulterioare.

Apelîndu-se la criteriul semantic în sistematizarea şi gruparea lexemelor, autorii au fost conştienţi în egală măsură de meritele şi riscurile unei astfel de întreprinderi (p. 5), concepţia de ansamblu fiind subordonată unei funcţionalităţi multiple.

Aria tematică, succint exprimată în titulatura celor trei domenii : *Omul*, *Natura* şi *Societatea*, surprinde, prin termenii daţi, varietatea impresionantă ca natură şi număr a elementelor care alcătuiesc lumea înconjurătoare, universul uman, fără a fi epuizate toate posibilităţile lexematice şi analitice existente în limba română. Cele 612 de grupări analogice însumează peste 27 000 de cuvinte, faţă de 17 000, cît înregistrează *Dicţionarul analogic* al lui Şt. Florescu din 1938 (şi jumătate faţă de *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX) din 1975).

Corelîndu-se termenii sinonimici cu cei analogici din vocabularul activ (asupra accepţiunii s-ar mai putea discuta, avînd în vedere categoriile de cuvinte incluse) şi aparţinînd unor sisteme funcţionale diferite, au fost cuprinse în egală măsură substantivele, adjectivele, verbele şi adverbele, formele diminutivale, compusele, locuţiunile şi expresiile, constituindu-se un tablou lexical unitar şi veridic, necesar informării imediate. Sînt surprinse, în acelaşi timp, indirect, o serie de aspecte interesînd planul lexical : bogăţia şi varietatea vocabularului, raporturile dintre sens — categorie gramaticală şi familia cuvîntului, relaţia lexem-mijloace analitice etc. Se oferă, astfel, cercetării lexicologice româneşti o sursă preţioasă nu numai de material lingvistic propriu-zis, ci şi de idei, sugerate, adesea, cu generozitate de formula preconizată în ilustrarea grupărilor analogice. Aranjamentul sintetic şi atotcuprinzător al materialului lexical subordonat acestora urmează o schemă constantă, unitară şi suficient de mobilă pentru a putea cuprinde diversitatea materialului investigat, în final operîndu-se corelări binevenite între grupurile analogice tangente.

Consultarea rapidă şi eficace a dicţionarului este susţinută nu numai de ordonarea alfabetică a articolelor redacţionale, ci şi de indicele grupurilor analogice care o precedă şi de substanţialul indice de cuvinte care o urmează şi care însumează, cu trimiterile de rigoare, întregul bagaj lexical prelucrat.

Rigurozităţile izvorîte din tehnica redacţională adoptată, dincolo de calităţile majore indiscutabile conferite lucrării, au generat şi o seamă de situaţii a căror soluţionare poate părea uneori echivocă sau chiar mai puţin mulţumitoare pentru fenomenul respectiv. În afara unor neconcordanţe sau inconsecvenţe semnalabile la nivele diferite (de pildă, la *Păsările* —

429 — se dă şi *pasărea-muscă* „colibri", care în inventar (p. 406) lipseşte; la *Acoperământ pe cap* — 1 — se trimite şi la grupul analogic *obiecte de îmbrăcăminte*, care de fapt nu există), considerăm că anumite nedumeriri privind tehnica de selecţie şi de interpretare s-ar putea evita în bună măsură prin lărgirea corespunzătoare a principiilor teoretice şi metodologice expuse în prefaţă.

Conceptele reprezentate prin grupările analogice apar într-o gamă foarte diferită de generalizare, cu consecinţe firesti asupra termenilor aferenţi, atît sub raport cifric cît şi în ceea ce priveşte oportunitatea includerii unor termeni într-unul sau altul din grupări. Există, de pildă, *Doctor* (şi nu *Cadru medical*), dar apare *Instituţii sanitare* (şi nu *Spital*). Dificultăţile sporesc cînd conceptele vizează şi aspectualitatea unor acţiuni. La *Aeronavă* (12), de pildă, se dă *amartiza — amartizare* (neînregistrat deocamdată în nici un dicţionar — vezi MDENC, DEX, DN_3, inclusiv *Dicţionarul de astronomie şi astronautică* — dar virtual posibil), repetate la *Coborîre* (107) şi *Sosire* (535), în timp ce *aseleniza — aselenizare* sau *aluniza — alunizare* nu apar deloc la (12), deşi impuneau un regim asemănător cu *amartiza*.

Un sondaj asupra inventarului lexical, atît de bogat, dealtfel, ne dezvăluie, de exemplu, o serie sinonimică pentru *Cap* (74), dar nu şi pentru *Gură* (cf. *bot, cioc, plisc, clonţ* etc.), menţionările din dicţionar a unora interesînd alte grupări. Animalele, plantele sau păsările sînt nuanţat disociate, dar lipsesc păsările de vînat, cum ar fi: *ierunca, fazanul, dropia* sau *prepeliţa;* lipsesc, de asemenea, termenii privitori la mijloace tehnice de transmitere la distanţă: *televizor, telefoto, telefon, telegraf, telex (radio* şi *televizor* apar doar pentru a indica „măsuţa" destinată acestora, iar *telefon* şi *telegraf*, pentru *fir de telefon (telegraf));* menţionăm aici şi faptul că există soluţii tehno-redacţionale unitare pentru elementele de compunere (vezi *ante-, anti-, simili-, post-*), dar nu şi pentru *radio-* sau *tele-*, care nu sînt menţionate deloc.

Polisemantismul şi determinarea seriilor sinonimice şi analogice ridică suficiente dificultăţi, ceea ce, credem, explică, în parte, lipsa unor termeni sau rezolvarea neuniformă a unor situaţii identice. În timp ce se pune pe acelaşi plan *cronică* şi *cronograf* (vezi 181), nu apare sinonimul *hronic* (înv.); de asemenea, la *Carte* (77) se dă *uvraj* (înv.) sau *op* (livresc), dar nu se dă şi *operat* (latinism — vezi DEX); pentru *buletin* (181) „legitimaţie" se dă separat *buletin de identitate*, deşi exista tehnica de la *foaie (dotală)*, în timp ce la *Jurnalistică* (323) nu se menţionează sub nici o formă primul sens al cuvîntului, după cum atestă şi DEX „publicaţie periodică...", pentru seria *jurnal, gazetă* ş.a.m.d.; la *Teatru* (562), unde este *piesă (de teatru)*, nu găsim nici *repertoriu* şi nici *regie* — aceasta fiind consemnată doar la verb „a semna regia (unui film)" — (93) şi ca „tutungerie" — (341). Situaţii asemănătoare observăm şi la categoria adjectivului sau a adverbului: la *Teatru* (562) se dau adjectivele *dramatic, scenic, teatral* şi chiar *de teatru*, dar nu şi *regizoral* (vezi DEX); la *Convorbire* (126) apar substantivele *deliberare* şi *deliberaţie*, dar nu sînt consemnate adjectivele *deliberant* sau *deliberativ;* la *Acţiune* (4) dacă se dă *străduinic* (înv. şi reg.) s-ar impune şi prezenţa lui *ostenitor* (înv. şi pop.) ş.a.m.d.

Ţinînd seama de unele particularităţi morfologice, cu repercusiuni în planul semic (derivarea cu sufixe specifice, construcţii de tipul *de* + ..., *în mod* + ... etc.) şi pentru a evita repetarea unor termeni în dauna prezenţei altora, era necesară, credem, o soluţionare metodologică de principiu şi expusă ca atare. Afirmaţia se susţine şi în ceea ce priveşte unele particularităţi privind termenii figuraţi şi locuţiunile şi expresiile, cu valori polisemantice, dat fiind că aceste categorii reprezintă un potenţial lexematic însemnat la nivelul domeniilor consemnate.

Dicţionarul analogic şi de sinonime, lucrare de incontestabilă valoare, constituie o întregire simţitoare a mijloacelor de informare lingvistică oferite publicului larg şi totodată o realizare lexicografică românească de ţinută, un omagiu adus limbii române.

Octombrie 1978

Doina Negomireanu
Centrul de ştiinţe sociale
Universitatea din Craiova

DUMITRU IRIMIA, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iaşi, Editura Junimea, 1976, 306 p.

Binevenită şi de real folos pentru toţi cei interesaţi de fenomenul lingvistic românesc, lucrarea lui Dumitru Irimia sintetizează opiniile de pînă acum asupra verbului românesc, reţinînd pe cele conforme punctului său de vedere sau avansînd păreri proprii. Autorul se plasează pe poziţiile unor metode moderne de cercetare, fără însă să subestimeze metodele clasice.

Lucrarea situează verbul, element fundamental în procesul de comunicare, într-o perspectivă monografică, „[...] aducînd la un loc cele două ipostaze esenţiale sub care se prezintă,

ca unitate lexico-gramaticală, supusă flexiunii, şi ca nucleu al propoziţiei, unitate de bază a comunicării" (p. 5).

E definit verbul, arătîndu-se că el exprimă mai ales *acţiuni, stări, fenomene, existenţa*, toate văzute şi comunicate *dinamic*, sub formă de *proces*. Definind şi substantivul, autorul evidenţiază specificul acestor două unităţi lexico-gramaticale, opoziţia dintre ele la nivel semantic constituindu-se şi manifestîndu-se în perspectiva de concepere şi de exprimare a realităţii. Autorul subliniază faptul că trăsăturile specifice, definitorii, ale verbului apar deplin în evidenţă la nivelurile structurii gramaticale, verbul selectînd dintre categoriile gramaticale tocmai pe acelea care au sau care dezvoltă un caracter dinamic, cum este timpul sau modul. Dinamismul caracterizează verbul şi la nivel sintactic, funcţia de predicat, prin excelenţă verbală, însemnînd actualizare, fiind de fapt „[...] un proces de «trezire» a unor elemente lingvistice din starea de «inerţie» proprie «depozitului» lexical, care este *inventarul* oricărei limbi" (p. 9).

În economia lucrării, capitolul consacrat morfologiei verbului ocupă locul cel mai important. Vorbind de structura morfologică a verbului autorul remarcă cu justeţe că „pentru ca un sens lexical să devină, din *potenţial, real*, trebuie ca rădăcina să intre în relaţii de solidaritate cu *flectivul*, la rîndul său purtător al unor predispoziţii (potenţe) semantic-gramaticale [...]" (p. 13).

În stabilirea diferitelor clase de verbe, D. Irimia are în vedere atît notele comune, cît şi pe cele diferenţiative din comportamentul verbelor considerate individual, în diverse situaţii morfologice şi sintactice. După comportamentul lor în timpul flexiunii, verbele sînt împărţite mai întîi în două mari clase: regulate şi neregulate, primele păstrînd, în linii generale, neschimbată rădăcina în toată paradigma. Arătînd că „[...] se impune ca fundamental, pentru o clasificare morfologică a verbelor regulate, criteriul temei verbale, al schimbării temelor verbale" (p. 31), autorul distinge cinci grupe, cinci tipuri de flexiune verbală. Unele din cele cinci tipuri se subîmpart în cîte două clase.

Cu fineţe sînt analizate categoriile gramaticale ale verbului (modul, timpul, numărul, persoana şi diateza), precum şi valorile particulare temporale, modale, uneori aspectuale ale unor timpuri verbale, împrejurările în care acestea apar. Sînt minuţios prezentate structurile morfologice ale tuturor timpurilor şi modurilor.

În capitolul de sintaxă a verbului se tratează mai întîi problema verbelor nepredicative (cele copulative şi cele semiauxiliare), autorul insistînd asupra laturii semantice care condiţionează apartenenţa lor la aceste clase. Din perspectiva relaţiilor sintactice în care intră verbul, sînt discutate apoi verbele personale şi impersonale, cele tranzitive şi intrazitive. Autorul consideră verbe tranzitive şi pe cele care intră în relaţie cu un complement indirect sau sociativ (ca de exemplu *a corespunde, a aparţine, a-i plăcea*), pe acestea numindu-le tranzitive indirecte. Intranzitive sînt socotite doar verbele care nu admit un complement-obiect, care „[...] nu admit o relaţie sintactică cu un astfel de complement, pentru că *nu le este necesar* din punct de vedere semantic" (p. 162). Realizîndu-se sintactic, categoria gramaticală a diatezei este tratată în acest capitol. În afară de diatezele activă, pasivă şi reflexivă, autorul distinge diateza reciprocă, în cazul acestor două din urmă insistîndu-se asupra diferenţelor dintre ele. Sînt destul de multe verbe pronominale însoţite de pronume reflextiv (ca *a se întîmpla, a se uita, a se trezi, a se hotărî* etc.), care nu sînt la diateza reflexivă. În observaţiile asupra diatezei verbale, D. Irimia face pertinente şi fine disocieri între verbe, privind acceptarea acestei categorii gramaticale. Sînt considerate ca fiind exterioare categoriei gramaticale a diatezei verbele tranzitive indirecte, cele intranzitive şi cele impersonale, ele fiind încadrate, îndeobşte, la diateza activă.

Pe linia unor cercetări mai noi de gramatică românească, autorul admite că predicatul verbal poate fi, din punctul de vedere al alcătuirii sale, simplu, compus şi complex, arătînd pentru fiecare în parte structura, rolul elementelor componente, intercondiţionările dintre ele în realizarea predicaţiei.

Lucrarea se încheie cu utile anexe cuprinzînd conjugarea verbelor regulate şi a celor neregulate, cu un bogat indice al comportării verbelor româneşti, din punct de vedere fonetic, morfologic şi sintactic, precum şi cu o bibliografie a lucrărilor folosite de autor.

Prin cele cîteva observaţii şi sugestii de amănunt pe care le vom face nu intenţionăm cîtuşi de puţin să diminuăm valoarea lucrării. Mai întîi cîteva abateri ortografice, unele, foarte posibil, greşeli de tipar: *i* din *cînţi, lucrezi, coborî* etc. e numit *ultrascurt* (p. 40), dar şi *ultra scurt* (p. 42); *mai, şi, tot* etc. sînt numite *adverbe regim* (p. 98, 115, 117 etc.) şi *adverbe-regim* (p. 110, 135); *nemaiputîndu-i* e ortografiat *ne mai putîndu-i* (p. 137). Sîntem de părere că omonimia *eu vreau—ei vreau* nu apare doar în limba vorbită (p. 41). Vorbind de accentuarea formelor la paradigma prezentului indicativ, autorul ar fi putut aminti, măcar într-o notă, eventual pentru a le combate, accentuări ca *făcéţi, vindéţi* etc., cu atît mai mult cu cît ele pot fi auzite adesea chiar în emisiuni de radio sau televiziune. În *Anexe*, la conjugarea verbelor neregulate, ar fi fost bine să se dea paradigma completă a lui *a fi* la indicativ prezent (adică şi formele *ts, -s, ti, e* etc.) şi la conjunctiv prezent, precum şi persoana a III-a a prezentului conjunctiv al tuturor verbelor

neregulate, mai ales că, aşa cum preconizează însuşi autorul, lucrarea se vrea, în special prin această parte, un instrument util şi străinilor care studiază limba română.

Privitor la *Indice* avem de făcut cîteva observaţii. Astfel, *legăna* (p. 256) şi *vătăma* (p. 259) sînt date că se conjugă ca *boteza*, respectiv *căpăta* (dar eu *botez — eu leagăn*; *tu vatămi — tu capeţi*). Unele verbe date în *Indice* că se conjugă cu sufixul *-ez*, respectiv *-esc* la prezentul indicativului şi conjunctivului, sînt flexionate adesea şi fără sufix: *defalca, îngenunchea, îngreuna, întina, mlădia; dăinui, drăcui, huidui, tămădui, se tîngui* etc., iar *meliţa* se conjugă foarte rar cu sufix. Alte verbe, trecute în *Indice* în clasa celor ce se conjugă fără sufixele de mai sus, sînt folosite şi cu sufix: *dibui, învîrti, se lăfăi, mîntui, molfăi, moţăi, stărui* etc. Deşi autorul atrage atenţia că „se au în vedere întrebuinţările cele mai frecvente, specifice în primul rînd limbii literare" (p. 244), credem că era bine să se dea pentru aceste verbe, în notă, şi cealaltă variantă de conjugare, aşa cum s-a făcut în cazul altor verbe, pentru că adesea e greu de spus care din aceste forme sînt întrebuinţate mai frecvent. În sfîrşit, la p. 297, primul rînd (TIPUL IV DE FLEXIUNE) a fost omis, iar în josul paginii în loc de TIPUL IV DE FLEXIUNE trebuia TIPUL V...

Repetăm, aceste greşeli (şi altele, evident de tipar, pe care nu le semnalăm) nu scad meritele lucrării lui D. Irimia, făcîndu-ne să aşteptăm cu interes alte contribuţii ale autorului privind structura limbii române.

Octombrie 1978

Viorel Bidian
Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

DIMITRIE CANTEMIR, *Istoria ieroglifică*. Ediţie îngrijită, note şi glosar de Ion Verdeş şi P. P. Panaitescu. Prefaţă şi tabel cronologic de Alexandru Duţu, vol. I—II, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, 346 + 360 p.

Dimitrie Cantemir, interpretat de... Antologie, prefaţă, cronologie şi bibliografie de Suzana Carmen Dumitrescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, 270 p.

Printr-o coincidenţă fericită, la două edituri bucureştene au apărut două lucrări ce au în comun un nume ilustru, Dimitrie Cantemir: o ediţie a *Istoriei ieroglifice*, alcătuită la Editura Minerva (1978), şi *Dimitrie Cantemir*, apărut în binecunoscuta colecţie „Biblioteca critică" a Editurii Eminescu (1977).

1. *Istoria ieroglifică* a mai văzut lumina tiparului în 1965 (ed. P. P. Panaitescu şi I. Verdeş) şi în 1973 (prefaţă de V. Cândea, text stabilit şi glosar de Stela Toma, studiu introductiv, note, bibliografie şi indici de N. Stoicescu). În raport cu acestea, ediţia de faţă, apărută în 1978 în «Biblioteca pentru toţi» (lector Carmen Dumitrescu), este prima care pune *Istoria ieroglifică* la îndemîna unor cercuri largi de cititori, ceea ce, după cum pe drept cuvînt remarcă Al. Duţu în prefaţă, „ar fi fost de neconceput în prima parte a secolului nostru". Ediţia de faţă, care are la bază ediţia din 1965, a fost supusă unui serios control de către I. Verdeş, profund cunoscător al operei lui D. Cantemir. Editorul a revizuit textul, a elaborat un număr sporit de preţioase note explicative — care conferă o înaltă ţinută intelectuală ediţiei — şi a întocmit un minuţios glosar.

Ediţia a fost întregită printr-o bine documentată prefaţă şi un substanţial tabel cronologic, ambele datorate lui Al. Duţu.

De un mare interes din punct de vedere lingvistic este glosarul, extrem de bogat, pe măsura lexicului atît de variat, arhaic, popular şi neologic, vehiculat de Cantemir în *Istoria ieroglifică*; într-adevăr, glosarul se întinde pe mai bine de 125 de pagini, ceea ce este foarte mult, odată ce textul are cca 550 de pagini, dintre care 2/3 aparţin comentariilor din amintitele note de subsol. Editorul a făcut un efort deosebit în special în descifrarea semnificaţiei cuvintelor şi a expresiilor cu sens filozofic, pentru care a cercetat corespondenţele în terminologia aristotelică, în circulaţie în filozofia vremii în estul Europei. Aceasta cu atît mai mult cu cît D. Cantemir a fost nevoit să scoată din nimic un vocabular filozofic (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 41).

În glosar sînt cuprinse mai ales cuvintele arhaice sau regionale, cărora I. Verdeş le dă corespondentul din limba comună de azi, de ex.: *hulub* „porumbel", *oblici* „a afla, a descoperi", *sămăluire* „asemănare", *topsica* „a otrăvi", *pesti* „a întîrzia", *toci* „a ascuţi", *tipar* „formă", *tarbă* „plantă medicinală" etc. De asemenea, editorul acordă o atenţie deosebită fonetismelor

specifice, de ex. *dzuă* pentru *ziuă*, *Dumnedzău* pentru *Dumnezeu*, *nuăr* pentru *nor*, *bişug* pentru *belşug*, *candilă* pentru *candelă* etc., dar, după părerea noastră, ar fi trebuit specificat că este vorba despre fonetisme, spre a le distinge de celelalte, care sînt cuvinte diferite. Remarcăm însă că alte forme regionale lipsesc din glosar, de ex. *pasiri* (p. 172), *îmbla* (p. 163) etc. Foarte lăudabilă este iniţiativa editorului de a fi adăugat, atunci cînd a fost cazul, expresii sau turnuri speciale, de pildă : *a-şi trage duhul* „a-şi trage aerul", *bunătăţile obiceinice* „virtuţile morale, bunele moravuri", *dzua izbîndzii* „ziua răfuelii, a răzbunării", *izvodul norocului* „cartea vieţii", *puterile firii* „forţele naturii", *dor dulce* „dorinţă înfocată", *cuvînt prosi* „zicală, proverb", *binele de obşte* „binele general".

Se poate afirma că, în general, glosarul a fost alcătuit cu multă grijă şi că îşi atinge scopul principal, acela de a contribui la o largă difuzare a romanului lui D. Cantemir.

Din perspectivă lexicografică se impun şi cîteva observaţii critice, pe care le prezentăm succint în vederea unei eventuale reeditări a acestui excelent text :

— Cuvintele scrise cu caractere greceşti în original nu-şi au locul în glosar, ci în notele de subsol, unde ar fi trebuit explicat ce înseamnă (vezi p. 258, 307). Este neîndoielnic că cititorul *Istoriei*, necunoscînd limba greacă, nu va şti *unde* să caute cuvintele greceşti în glosar.

— Cînd un termen polisemantic cunoaşte în textul lui D. Cantemir şi accepţia actuală, credem că mai indicat ar fi fost să se folosească un sinonim al lui, nu chiar termenul respectiv (aşa se procedează, de ex., la *anomalie, antidot, asprime, aspru, austru, bold, cataractă, cină* etc.). Dar, la cuvinte monosemantice, a se nota ca „explicaţie" acelaşi cuvînt ca cel din titlu este de-a dreptul de neconceput ; totuşi aşa se procedează, de ex., la *cabala* sau *planetă*.

— Cu aceasta ajungem la un alt punct critic al glosarului : se explică unii termeni de largă răspîndire. Considerăm astfel că unele cuvinte din glosar ar fi putut lipsi, fiind bine cunoscute de orice vorbitor al limbii române şi neavînd semnificaţii suplimentare ; în această categorie intră, de ex., *cămătă, tăgădui, noimă, tămăduire, pacoste, palat, blînd ;* în schimb se poate observa absenţa din glosar a unor cuvinte rare, ca *îmbumbăca, înăcăji*, sau a unor sensuri deosebite, ca la *tei* (p. 173).

— Tehnica lexicografică curentă cere ca cuvîntul-titlu să fie singur şi nu însoţit de alte cuvinte cu care formează o anumită unitate. Astfel, nu se obişnuieşte ca *butucul morţii, clătitele fireşti, dor dulce, duhul cel mai de pe urmă, ducere în grabă, dzua izbînzii* etc. să constituie titluri ; după regula generală, secvenţele citate ar fi trebuit să figureze la unul dintre cuvintele din construcţia respectivă, conform criteriilor pe care şi le impune autorul, cu atît mai mult cu cît, de ex., sub *duh* apar unele expresii, iar sub *duhul cel mai de pe urmă* altele !

— În glosare, ca şi în dicţionare, substantivele apar la sg., cu excepţia substantivelor pluralia tantum. În glosarul *Istoriei ieroglifice* însă apar ca titlu la plural şi substantive care cunosc singularul, de ex. *categorii, duhuri* (bărbăteşti).

— În fine, de dorit ar fi fost, mai ales pentru buna înţelegere a cuvintelor polisemantice (cele mai numeroase !), să se fi indicat pagina unde se întîlnesc în text.

Mai presus de aceste observaţii, care vizează ameliorarea glosarului, atît în sensul accesibilităţii lui marilor mase, cît şi în sensul exigenţelor lexicografice, întreaga ediţie, care poartă pecetea erudiţiei lui I. Verdeş, este extrem de valoroasă, pentru că înlesneşte familiarizarea unui public larg cu una dintre capodoperele literaturii române din trecut.

2. *Dimitrie Cantemir interpretat de...* este o antologie alcătuită de Suzana Carmen Dumitrescu. Trebuie precizat că aceasta este lucrarea de debut a editoarei, îndeaproape ghidată de gustul sigur al rafinatei poete, de data aceasta în postură de lectoră a cărţii, Aurelia Batali.

Este bine cunoscut că opera lui Dimitrie Cantemir a fost supusă la numeroase — uneori contradictorii — interpretări, şi în trecut, dar mai ales în vremea din urmă, în special în anul 1973, cînd s-au împlinit 300 de ani de la naşterea lui D. Cantemir, aşa că nu a fost o sarcină prea uşoară a selecta, cu gust, textele cele mai potrivite din exegeza cantemiriană. Meritul editoarei este că a reuşit, într-un număr limitat de coli, impuse de exigenţele colecţiei « Biblioteca critică », să cuprindă cîteva dintre cele mai semnificative pagini despre Dimitrie Cantemir.

Înarmată cu o bună ştiinţă a „arhitecturii" unei asemenea lucrări, Suzana Carmen Dumitrescu, după ce pune pe cititori în contact direct cu două fragmente grăitoare din opera lui D. Cantemir (din *Istoria ieroglifică* şi *Descrierea Moldovei*), a clasificat opiniile despre opera lui Cantemir în două mari secţiuni. În *Portrete contemporane în posteritate* a recompus figura marelui scriitor din crochiuri datorate lui Nicolae Costin, Radu Popescu, I. Neculce, M. Kogălniceanu, N. Iorga, P. P. Panaitescu, L. Blaga, Mihnea Gheorghiu, Ion Dodu Bălan. Capitolul următor, cel mai vast, este dedicat lui D. Cantemir ca *personalitate a culturii româneşti*. Aici editoarea a grupat o serie de contribuţii ale unor specialişti cunoscuţi — precum G. Călinescu, Perpessicius, Al. Piru, C. C. Giurescu, V. Cândea, P. Vaida etc. — care evidenţiază cîteva dintre laturile de seamă ale principelui moldav : dimensiunea istoricului, dimensiunea literatului, dimensiunea universală, expresia lingvistică, arta poetică. Ne reţin atenţia în special ultimele două capitole

amintite, care se ocupă, cu alte cuvinte, de l i m b a şi s t i l u l lui Dimitrie Cantemir. Astfel, în capitolul *expresia lingvistică* sînt inserate fragmente din două articole ale academicienilor Al. Rosetti şi Iorgu Iordan, primul cuprinzînd observaţii despre limba lui D. Cantemir în *Istoria ieroglifică*, cel de-al doilea despre limba lui D. Cantemir în cele trei opere ale sale scrise în româneşte. În *Arta poetică* sînt urmărite aspecte speciale ale stilului lui D. Cantemir : retorica (Şerban Cioculescu), metafora (D. Bălăieţ), structurile sinonimice binare (Al. Niculescu). Toate aceste articole propun perspective interesante din care se pot studia, în continuare, diverse faţete ale operei cantemiriene. Ca o notă bună pentru editoare observăm cu satisfacţie că aceasta a verificat citatele din D. Cantemir, date în antologia sa după cele mai bune ediţii ale operei lui Dimitrie Cantemir, de ex. *Istoria ieroglifică* după ed. Stela Toma (Bucureşti, 1973), *Divanul* după ed. V. Cândea (Bucureşti, 1974) etc.

De acord cu trierea articolelor incluse în volum, considerăm că poate şi-ar fi găsit locul la capitolul *limbă* încă două : *Limba lui Dimitrie Cantemir* de E. Petrovici (în LR, II, 1953, nr. 6, p. 5 ş.u.) şi (evident în traducerea în limba română) Stela Toma, *Über den Wortschatz in Cantemirs Roman „Istoria ieroglifică"*, în „Dacoromania", 2, 1975, p. 288 ş.u., aşa după cum în capitolul *stil* s-ar fi putut extrage o parte din valorosul studiu *Stilul lui Dimitrie Cantemir* de Dragoş Protopopescu, publicat în „Analele Academiei Române", 1915.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie, în general bine pusă la punct. Desigur că aceasta, potrivit profilului colecţiei, este selectivă ; ne întrebăm însă de ce unele articole care apar citate în subsolul articolelor integrate în volum apar în bibliografie, şi altele nu (de ex. V. Cândea, *Dimitrie Cantemir şi începuturile chestiunii orientale*, citat la p. 175, nota 3 ; Şerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în „Tribuna", II, 1958, nr. 35/82, p. 1 şi 7, citat la p. 250 ; L. Démeny, *Continuitate şi erudiţie în* **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, în „Magazin istoric", 7, 1973, nr. 9 (78), p. 38 ş. u., citat la p. 178, nota 6 etc.).

Dintre scrierile despre Dimitrie Cantemir credem că s-ar fi cuvenit să fie amintit volumul care reuneşte lucrările consacrate lui Dimitrie Cantemir cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la naştere, în 1973, la colocviul ştiinţific din Berlin. Volumul *Ein bedeutender Gelehrter an der Schwelle zur Frühaufklärung : Dimitrie Cantemir (1673—1725)*, Akademie-Verlag, Berlin, 1973, cuprinde atît contribuţii româneşti (datorate lui Şerban Cioculescu, M. Diaconescu), cît şi contribuţii străine (W. Bahner — autor şi al unui alt articol despre Cantemir, publicat în „Beiträge zur romanischen Philologie", 1968, p. 49—72 —, J. Irmscher, E. Werner, W. Markov, H. Grasshoff, P. Hoffmann).

În fine, poate nu ar fi trebuit uitat nici capitolul consacrat lui Dimitrie Cantemir de către L. Şăineanu, în *Istoria filologiei române*, Bucureşti, 1892, p. 59—73.

Înainte de a sfîrşi, semnalăm că s-au strecurat două erori : G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare* este un volum, deci trebuia încadrat la secţiunea A, în schimb A. Armbruster, *Dimitrie Cantemir şi romanitatea românilor* este un articol, deci trebuia trecut în secţiunea B.

Volumul mai conţine o concentrată *Prefaţă* şi un bine întocmit *Tabel cronologic*. În întregime, se poate constata că această carte a fost alcătuită nu numai cu seriozitate, dar şi cu pasiune, dovadă a unui frumos început de drum în domeniul filologiei româneşti.

Martie 1978

Florica Dimitrescu
Universitatea din Bucureşti
Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, str. E. Quinet, 7

Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferenţelor lingvistic-dialectale şi paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin 9—13.X.1974), Pančevo—Zrenjanin, Libertatea, Societatea de limba română din P.S.A. Voivodina, 1977, 559 p.

Consemnam într-o cronică a revistei noastre organizarea, la Zrenjanin (Iugoslavia), în octombrie 1974, a celui de-al III-lea simpozion iugoslavo-român, la care au participat, cu comunicări, cadre didactice şi cercetători din cele două ţări vecine şi prietene (vezi CL, XX, 1975, nr. 1, p. 113). În mai 1978 a ieşit de sub tipar, sub îngrijirea unui comitet de redacţie, condus de prof. dr. Radu Flora, volumul cu comunicările prezentate.

La începutul volumului sînt cuprinse cuvîntările de deschidere, ale organizatorilor (în numele comitetului de organizare; din partea Adunării Provinciei Socialiste Autonome Voivodina; în numele Adunării oraşului-gazdă) şi ale oaspeţilor. Urmează apoi cele 51 de comunicări (puţine dintre ele au fost trimise, nu şi prezentate la simpozion), în limba sîrbocroată sau română, urmate de un rezumat în cealaltă dintre aceste două limbi şi de un altul într-o limbă de largă circulaţie (franceză, germană, engleză, rusă, italiană), precum şi de discuţiile purtate.

Majoritatea materialelor cuprinse în volum se înscriu între coordonatele indicate de tematica simpozionului (vezi titlul volumului), puţine doar urmăresc şi alte probleme. O prezentare a studiilor şi nici măcar o înşirare a titlurilor lor nu este posibilă aici, din lipsă de spaţiu.

Calitatea materialelor cuprinse în volum (apărut, ca şi cele două ale simpozioanelor anterioare, în foarte bune condiţii tehnice) îndreptăţesc afirmaţia că aceste simpozioane — care au devenit tradiţionale (al V-lea a avut loc la Bucureşti, în octombrie 1976, vezi CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 123; al VI-lea este programat la Belgrad, în martie 1979) — reprezintă, într-adevăr, mici congrese iugoslavo-române.

Noiembrie 1978 *I. Pătruţ*

E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), *Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen* (Materialien der namenkundlichen Arbeitstagung „Name, Geschichte, kulturelles Erbe", Karl-Marx-Universität, Leipzig, 23—24.10.1974; Linguistische Studien, Reihe A, 30), Berlin, 1976, 200 p.

În 23 şi 24 octombrie 1974, din iniţiativa colectivului de onomastică de la secţia de lingvistică teoretică şi aplicată a Universităţii „Karl Marx" din Leipzig şi a Comisiei de lingvistică a Academiei Saxone de ştiinţe din Leipzig, a avut loc o consfătuire cu tema „Nume, istorie, moştenire culturală", la care au participat, în afară de specialişti din R.D.G., lingvişti din U.R.S.S., R. S. Cehoslovacă, R. P. Polonă, R. P. Ungară, Belgia, Suedia şi Elveţia.

Din cele 30 de referate şi comunicări (axate pe următoarele cercuri de probleme: 1. Teoria generală a onomasticii, sistemul şi structura numelor (germ. Namenschatz) sub aspectul relaţiei dintre limbă şi societate; 2. Probleme ale interferenţei (lingvistice) în lumina onomasticii; 3. Nume proprii şi istorie; 4. Numele proprii în operele literare), 19 sînt publicate în volumul de faţă.

În comunicarea *Contactele lingvistice în lumina onomasticii* (p. 9—21), Ernst Eichler (Leipzig) arată că, după două decenii de la apariţia cărţii (devenită deja clasică) a lui Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, a sosit timpul ca şi numele de locuri, care constituie „prisme ideale în care s-a condensat istoria de secole a comunităţilor lingvistice şi teritoriale" (p. 9), să fie cercetate în această direcţie. Materialul toponimic avut în vedere de autor cuprinde teritoriul dintre Marea Baltică în nord şi Munţii Metalici în sud, aşadar, în esenţă, teritoriul actual al R.D.G., teritoriu pe care se găsesc numeroase nume de locuri de origine slavă (în regiunea de nord se vorbea cîndva polaba, iar în sud vechea sorabă). Ne aflăm, prin urmare, într-o zonă de contact slavo-german. Pornind de la teoria generală a interferenţelor lingvistice, autorul relevă importanţa onomasticii pentru studiul limbilor în contact, oprindu-se în special asupra a două probleme: 1. descrierea lingvistică a contactului dintre limbi în toponimie şi 2. clasificarea numelor perechi (germ. Namenpaare). Sînt evidenţiate trei aspecte în descrierea multiplului proces de integrare care a avut loc la preluarea toponimiei slave în germană şi a celei germane în slavă: aspectul lingvistic (la nivel fonologic, gramatical şi lexical-semantic, sociologic şi areal (geografic)). În privinţa numelor perechi, E. Eichler propune următoarea clasificare: a. nume perechi legate fonetic; b. nume perechi legate semantic şi c. nume independente.

O problemă asemănătoare tratează Stefan Sonderregger (Zürich) în *Interferenţe lingvistico-onomastice şi probleme ale graniţelor lingvistice în Alpi* (p. 166—173). De data aceasta ne aflăm în domeniul romano-germanic, mai exact în Alpii elveţieni, în zona de contact a germanei cu trei limbi romanice: franceza, italiana şi retoromana. Reţinem şi din această lucrare că cercetarea interferenţelor trebuie să se refere la întregul sistem lingvistic (fonetică, formarea cuvintelor, gramatică, lexic), că valorificarea diacronică a interferenţelor reprezintă un mijloc esenţial pentru cercetarea istoriei aşezărilor omeneşti.

Scriind *Despre problema numelor proprii din punctul de vedere al teoriei semanticii* (p. 22—37), Gerhard Wotjak (Leipzig) arată că acestea se deosebesc de unităţile lexicale *(nomina*

appellativa) înainte de toate în domeniul semantic : ele servesc, ca şi alte elemente deictice ale limbii (de exemplu pronumele demonstrative), la singularizare, la individualizare, opunîndu-se funcţiei de generalizare, de abstractizare, pe care o au cuvintele obişnuite. În loc să denumească clase de obiecte, cum e cazul cu lexemele, numele proprii, prin definiţie, individualizează şi singularizează exemplare concrete, elemente ale unor clase de obiecte (în sens general). Autorul cercetează posibilităţile de întrebuinţare a unor trăsături ca animat, uman, abstract, concret, local etc. la numele proprii.

Lucrarea lui Hans Walther (Leipzig), *Despre bazele istoriei culturii tezaurului de nume germane* (p. 38—47), relevă relaţiile strînse care se stabilesc între evoluţia culturii pe de o parte şi limbă, respectiv nume (germ. Namenschatz), pe de altă parte, încercînd o fundamentare sociolingvistică a onomasticii.

Luîndu-şi exemplele din engleză şi germană, Rosemarie Gläser (Leipzig) se ocupă de *Numele proprii ca factor constitutiv al vocabularelor de specialitate* (p. 40—59), arătînd că numele proprii (nume de familie, de oraşe, de regiuni, de ţări) devin elemente constitutive ale terminologiei folosite în ştiinţă, în tehnică, în comerţ, în publicistică şi în presă. Numele proprii apar mai ales cu funcţie de atribut (cf. rom. *gîndac-de-Colorado, legea lui Ohm* etc.).

A. V. Superanskaja (Moscova) discută *Legătura dintre numele proprii şi viaţa societăţii* (p. 60—71), pe baza unui material lingvistic rus. Ea stabileşte o serie de deosebiri referitoare la formarea numelor proprii prin derivare „naturală" şi „artistică" (estetică). I. A. Vorob'eva (Barnaul) scrie despre *Cercetarea sistematică a toponimiei şi a istoriei* (p. 72—82), iar Iu. A. Karpenko (Odesa) despre *Toponime de diferite origini şi graniţele unui sistem toponimic* (p. 83—93). V. D. Beleńkaja (Moscova) se ocupă de *Aspecte sociolingvistice ale toponimiei de limbă engleză* (p. 94—101). Cu ajutorul metodei contrastive, autoarea compară toponimia de origine engleză din Marea Britanie, S.U.A. şi Australia, ajungînd la concluzia că majoritatea numelor de locuri din insulă azi nu mai sînt înţelese, spre deosebire de cele din S.U.A. şi de pe continentul australian. Se relevă apoi că deosebirile dintre numele de locuri din Marea Britanie şi Australia nu sînt atît de mari ca cele dintre Marea Britanie şi S.U.A., fenomenul găsindu-şi explicaţia în cauze de ordin sociolingvistic.

De aspectele mai noi ale toponimiei din R.D.G., cauzate de noile condiţii sociale (colectivizarea agriculturii), se ocupă Karlheinz Hengst (Zwickau), *Neologisme în toponimia R.D.G. Numele uniunilor cooperatiste* (p. 102—109), şi Horst Naumann (Zwickau), *Despre evoluţia microtoponimiei în agricultura socialistă a R.D.G.* (p. 110—116). Gerhard Schlimpert (Berlin) discută despre unele *Aspecte sociologice ale antroponimelor slave în izvoarele medievale* (p. 117—122), atrăgînd atenţia asupra faptului că una din sarcinile onomasticii este şi cercetarea unor probleme ca apariţia, dezvoltarea, întrebuinţarea şi dispariţia numelor proprii în funcţie de condiţiile istorice şi sociale. Autorul analizează numele întregi (Vollname), prescurtate (Kurzname) şi supranumele (Beiname) slavilor în secolele VI—XII/XIII, pornind de la structura socială a acestei comunităţi etnice. De obicei, numele întregi sînt purtate de nobili, ele avînd şi un caracter oficial, iar numele prescurtate şi supranumele sînt atribuite claselor de jos.

Tratînd opoziţia nume propriu — apelativ, Rudolf Šramek (Brno), *Trăsătura onimică* (p. 123—128), este de părere că discutarea fenomenelor care formează sistemul onimic trebuie să se bazeze neapărat pe studiul trăsăturilor onimice inerente, aşadar trebuie căutate şi găsite astfel de semne, fenomene şi momente caracteristice care rezultă din onimia însăşi, care sînt specifice numai ei, care nu se regăsesc în domeniul apelativelor. Fiecare nume propriu, arată R. Šramek, trebuie să fie înzestrat cu un complex minimal de trăsături obligatorii, prin care el este utilizat în actul comunicării. Complexului de trăsături minimale îi aparţin atît elemente generale ale trăsăturii onimice (ca identificarea, individualizarea, eventual localizarea), cît şi diferite grade de abstractizare ale trăsăturii specifice (clase sau tipuri de nume, nume individuale, izolate). Cînd se are în vedere limba ca sistem, hotărîtoare este privirea „de sus în jos", adică relaţia dintre general şi particular. Cînd se are în vedere limba ca act al vorbirii, criteriul decisiv este, dimpotrivă, privirea „de jos în sus", adică principiul concret/abstract. Concluzionînd, autorul stabileşte că în orice limbă există *nomina appellativa* şi *nomina propria*, că se găsesc două feluri de trăsături onimice : generale şi specifice, că cele specifice sînt de diferite grade de abstractizare. Orice nume propriu, arată R. Šramek, este identificabil în cadrul onimiei dacă apare cu toate trăsăturile specifice. Unele din trăsăturile specifice pot fi pentru noi, azi, necunoscute sau neclare. Trăsăturile onimice trebuie tratate ca semn distinctiv al relaţiei dintre general şi particular, dintre abstract şi concret. Elementele izolate ale onimiei sînt întotdeauna purtătoare ale sistemului, descoperirea valorilor sistematice depinzînd de gradul de abstractizare a trăsăturii onimice.

Aducînd în discuţie unele *Aspecte sociale ale antroponimelor* (p. 129—134), Vincent Blanár (Bratislava) subliniază caracterul dinamic, condiţionat sociologic al sistemului antroponimic, sistem ce reflectă schimbările survenite în familie. Fetele şi flăcăii se căsătoresc, copiii devin părinţi, părinţii, bunici etc. Numele femeii căsătorite şi al copiilor se dau de obicei după cel

al capului de familie. Ţinînd seama de funcţionarea sistemului antroponimic, pot fi stabilite trei clase de denotaţii : persoane masculine căsătorite, persoane feminine căsătorite şi copii necăsătoriţi. În sistemul antroponimic de două nume, persoanele înrudite prin sînge se deosebesc prin prenume, iar coincidenţa numelor de familie dovedeşte apartenenţa la acelaşi nucleu familial (xA, yA, zA). Prin nume de familie diferite şi prenume identice sînt denumite, în principiu, persoane neînrudite (xA, xB, xA_1). Aceste legităţi generale au o formă specifică în sistemul antroponimic oficial şi una complicată, „învăluită", în sistemul antroponimic „viu", neoficial.

De mare interes teoretic şi practic este lucrarea lui Mieczysław Karaś (Cracovia), *Prenume, nume de familie, supranume = nume de persoane?* (p. 135—152), care, pe baza unui material al sistemului antroponimic polonez, descrie trecerea de la sistemul cu un singur nume la sistemul cu două sau cu mai multe nume. Autorul tratează relaţiile dintre prenume, nume de familie şi supranume, cercetînd opoziţiile dintre aceste trei grupe. M. Karaś încearcă o nouă clasificare a sistemului antroponimic (şi, mai larg, a numelor proprii), propunînd drept criteriu caracterul închis, respectiv deschis, al numelor, adică posibilitatea lor de a deriva noi forme la nivel lexical, respectiv morfologic. Avînd în vedere acest criteriu, la nivel lexical, autorul deosebeşte : I. nume închise (prenume + nume de familie) şi II. nume deschise (supranume). În principiu, prenumele şi numele de familie sînt limitate, reprezintă o sumă închisă ; supranumele, în schimb, pot fi formate spontan, numărul lor fiind nelimitat. Avînd în vedere criteriul morfologic, se pot distinge, de asemenea, două grupe : I. nume închise (nume de familie + supranume) şi II. nume deschise (prenume). În cazul prenumelor acţionează des derivarea, obţinîndu-se diminutive şi hipocoristice. „Hipocoristicele" provenite de la nume de familie au caracter de porecle (Spitzname). Combinarea celor două criterii duce la următorul rezultat :

1. nume închise lexical şi morfologic (nume de familie) ;
2. nume deschise lexical şi morfologic ∅ (?) ;
3. nume : lexical închise, morfologic deschise (prenume) ;
4. nume : lexical deschise, morfologic închise (supranume).

Reiese că numele de familie constituie cea mai stabilă grupă. Pe locul al doilea în ierarhia stabilităţii se situează prenumele (ele sînt lexical închise), la polul opus aflîndu-se supranumele, în special în raport cu prenumele. Pentru grupa 2 (nume deschise lexical şi morfologic) nu există material ilustrativ. Aici ar putea fi incluse o parte din porecle, anume supranumele, care pot fi moştenite şi, prin aceasta, stabile. Adesea supranumele trec în categoria numelor de familie, îndeplinind funcţia acestora. (În unele comunităţi, numele de familie pur şi simplu nu sînt folosite.) În privinţa toponimelor, M. Karaś arată că acestea se plasează, în schema propusă, în grupa a doua, deoarece numele de locuri se caracterizează ca o mulţime lexicală şi morfologică deschisă. Ele se pot identifica cu numele de familie, fiind asemănătoare cu acestea din punct de vedere lexical şi morfologic. În final se propune următoarea clasificare : 1. Prenume ; 2. Nume de familie + nume de locuri ; 3. Supranume ; 4. Nume comune (apelative). În sfîrşit, întregul tezaur lexical al unei limbi poate fi împărţit în două grupe principale : A. Nume proprii ; B. Nume comune (apelative). Deosebirea dintre cele două grupe nu trebuie făcută numai la nivel semantic, ci şi formal. Categoria care le desparte este numărul. Această categorie poate, ce-i drept, să apară uneori şi în domeniul numelor proprii, dar ea are numai o funcţie stilistică. Formele de plural la numele proprii sînt fenomene de excepţie şi tocmai pe acest fapt se bazează teza despre funcţia de delimitare a numelor proprii de apelative.

După ce face un scurt istoric al toponimiei flamande, în *Evoluţia şi stadiul cercetărilor de toponimie din Flandra* (p. 153—156), Henri Draye (Louvain) discută probleme metodologice privind culegerea, depozitarea, înmagazinarea şi analiza materialului onomastic.

Două lucrări sînt dedicate numelor de persoană din operele literare : V. Rüke-Dravina (Stockholm), *Numele de persoane în literatura beletristică din punct de vedere sociologic* (p. 174—181), şi Karl Gutschmidt, *Numele proprii în opera clasicului bulgar Ivan Vazov* (p. 182—196).

Volumul se încheie cu lucrarea lui Kazimierz Rymut (Cracovia), *Nume de aşezări poloneze provenite de la servi. (Semantică şi geografie)* (p. 197—200). Analiza semantică a acestor nume, ca şi distribuţia lor geografică, dovedesc că ele aparţin stratului vechi de locuri poloneze.

Prin varietatea tematică, prin înalta ţinută ştiinţifică, volumul de faţă reprezintă o contribuţie de seamă în domeniul onomasticii teoretice. El se alătură altor lucrări de acest gen ale onomaştilor din R.D.G. (cf., de exemplu, *Wegweiser zur Namenforschung*, Halle (Salle), 1962 ; *Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik*, Berlin, 1973 ; *Namenforschung heute. Ihre Ergebnisse und Aufgaben in der Deutschen Demokratischen Republik*, Berlin, 1971). Dealtfel, onomastica este în R.D.G. una din ramurile lingvisticii cu rezultate demne de luat în seamă. E suficient să amintim aici colecţia *Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte*, iniţiată de Th. Frings şi R. Fischer, din care au apărut pînă acum

peste 30 de volume, revistele „Namenkundliche Informationen", Leipzig (33 de nume), şi „Onomastica Slavogermanica" (11 volume), scoasă în colaborare de lingviştii de la Leipzig cu cei de la Wroclaw.

Septembrie 1978 *V. Frăţilă*

McCORMACK, W. C., St. A. WURM (Eds), *Language and Thought. Anthropological Issues*, Paris — The Hague, Mouton Publ., 1977, XIII + 525p.

Volumul pe care vrem să-l prezentăm — succint — face parte dintr-o serie care cuprinde lucrările cu implicaţii lingvistice (comunicative) prezentate de oamenii de ştiinţă înscrişi la al IX-lea Congres internaţional de antropologie şi ştiinţe etnologice, care a avut loc la Chicago (S.U.A.) în anul 1973. Nu vom discuta — din motive de spaţiu — decît acele aspecte care se referă, într-un fel sau altul, la *teoria relativismului lingvistic* (ipoteza Sapir-Whorf). După cum se ştie, ipoteza Sapir-Whorf (ISW) este cunoscută sub forma a două variante: 1. care consideră dependenţa gîndirii de limbă (ISW—1) şi 2. care consideră influenţa unor categorii ale limbii naturale (LN) asupra cunoaşterii (ISW—2, sau ipoteza Whorf-Korzybski); vezi şi Julia Penn, 1972: 10, 34, 43 şi Schveiger, 1976: 123—124; Schveiger, 1977, b: 61—67 şi McCormack, 1977: 5. Aceste concepţii se confruntă şi în volumul pe care îl prezentăm aici (vezi McCormack, 1977; Haugen, 1977 şi Wurm, 1977).

1. Existenţa unei *baze biologice* a vorbirii (utilizării unei LN), care este specifică pentru întreaga umanitate (vezi Lenneberg, 1967; Chomsky, 1967; Chomsky, 1968, dar şi Gregersen, 1977), face imposibilă acceptarea ISW—1, ca fiind în contradicţie cu datele ştiinţifice empirice şi teoretice existente. Tot pe această bază, credem noi, poate fi respinsă teza primordialităţii (cauzalităţii) **gîndirii faţă de vorbire** (vezi şi McCormack, 1977: 4). În acest fel cîştigă o justificare teoretică şi respingerea categoriei vehiculate de unii reprezentanţi ai teoriei gramaticilor generative: 'vorbitor ideal'.

2. Haugen, 1977: 11—28, discută pe larg evoluţia *concepţiei* despre gîndire (G) şi vorbire (Vo), înclinînd spre poziţiile ISW—2, care — aşa cum am mai subliniat — pare, intuitiv, mai plauzibilă; lingvistul american face apropieri judicioase între cele două variante şi anumite sisteme ideologice (iluminismul, romantismul etc.). Diferenţa dintre

$$G \subset LN_i \neq G \subset LN_j$$

Haugen, 1977: 25, o vede în structura vocabularului

$$V \in LN_i \neq V \in LN_j.$$

Wurm, 1977: 493, arată că diferenţa constă în modul în care diversele LN s e g m e n t e a z ă realitatea. Aceste „clasificări sînt arbitrare numai din perspectiva vorbitorilor unei alte limbi" — îl citează Irene Portis Winner, 1977: 425, pe F. Boas, iar Sayo Yotsukura, 1977: 262, crede — în mod justificat — că nu există o corespondenţă perfectă între realitate şi limbaj.

O altă **încercare de a** lega studiul relaţiei

$$G — Vo$$

de ideologie (de cea platoniană) poate fi găsită la Vendler, 1977: 29—39 etc. Vendler, 1977: 33, discută despre gîndire ca monolog intern, fără să ţină cont de contribuţiile deosebit de pertinente ale lui Vygotskij, 1956.

Mai puţin discutată este, însă, relaţia gîndirii şi vorbirii cu realitatea obiectivă (Re):

$$Re — G — Vo$$

(dar vezi şi pct. 4, mai jos), deşi Rossi-Landi, 1977: 391—403 o discută cu destul de multe amănunte (vezi şi citatul din Marx şi Engels, 1956: 27 — „limba *este* adevărata conştiinţă practică"). Rossi-Landi, 1977: 392, distinge între categoriile **existenţei** şi cele ale **cunoaşterii**,

iar Ikegami, 1977 : 77, cunoştinţele DESPRE **referent** (existenţă) şi **limbaj**. Reiese din mai toate lucrările — uneori în pofida unor 'prejudecăţi' ale autorilor — că primordialitatea revine *realităţii* şi *proceselor cognitive*, care li se aplică, că limba nu face decît să reflecte **rezultatele cunoaşterii realităţii** de către individ şi societate (vezi şi Knight, 1977 : 191); această stare de lucruri este reflectată şi de unele sisteme etnoştiinţifice, de exemplu, la populaţia yoruba (din Africa), lumea naturală şi cea suprapusă ei sînt considerate a fi izomorfe (vezi Lucy J. Kamau, 1977 : 362); deşi după părerea lui Bellman, 1977 : 271, populaţia kpelle (Africa) nu ar fi cunoscut sistemul judecăţii prin silogisme (este adevărat că se citează cazul unui singur informant). Fără îndoială, teza noastră despre preponderenţa realităţii obiective faţă de reflectarea ei lingvistică nu înseamnă negarea unor 'comportamente' lingvistice idiosincratice : „există, probabil, mai multe cuvinte tibetane în uzul limbii engleze comune [...] decît există cuvinte engleze în uzul limbii tibetane comune" (Ekvall, 1977 : 334).

Verhaar, 1977 : 124, discută — printre altele — statutul ergativelor din punctul de vedere al ISW, fără, însă, să precizeze locul acestor construcţii într-o argumentare pro sau contra.

Am arătat că specificitatea unei LN oarecare faţă de realitate constă în modul în care prima o segmentează pe ultima (vezi *supra*, Schveiger, 1976; Schveiger, 1977, a; Schveiger, 1977, b; dar vezi şi Haugen, 1977 : 15). Această specificitate se manifestă şi în taxonomiile populare discutate (vezi Lemaitre, 1977, dar şi Haugen, 1977). Masako Tanaka, 1977 : 211—226; Scheffler, 1977 : 201—210, dar şi alţi autori din acest volum, discută unele probleme ale terminologiei de rudenie, ca sisteme taxonomice populare, dar — ca mulţi antropolingvişti — nu deosebesc **termenii de rudenie** de **apelativele** corespunzătoare, ceea ce face ca concluziile respective să fie mai puţin justificate lingvistic.

3. Mai mulţi autori disting SENSUL, din punctul de vedere al limbii, de acela din punctul de vedere al minţii (umane), vezi de exemplu, Verhaar, 1977 : 99, dar şi Ikegami, 1977 : 69. Aceasta permite discutarea categoriei epistemologice a MODEL-ului, pe care Knight, 1977 : 194, îl consideră ca un sistem de traducere (din termenii unui sistem **obiectiv** în cei ai unui sistem **subiectiv**). Modelele (diferite) construite de autorii lucrărilor din acest volum încearcă să aproximeze o realitate obiectivă din diferite puncte de vedere, ceea ce face ca volumul să dea impresia, destul de justificată, a lipsei de omogenitate.

4. Ipoteza Sapir-Whorf este foarte puţin discutată prin prisma structurii gramaticale a limbilor naturale (dar vezi şi *supra* şi Verhaar, 1977; Gregersen, 1977), deşi aceasta ar reprezenta un parametru interesant al aprecierii specificităţii diverselor LN : modul de organizare al elementelor (segmentate pe baza criteriilor specifice) dintr-o schemă cognitivă (logică şi — probabil — semantică) comună. În acest mod s-ar putea studia drumul parcurs de structura gîndirii de la OBIECT la NUME şi DESCRIERE (trecînd printr-o serie de etape intermediare : percepţie, noţiune etc.). Ceea ce credem că este important pentru moment este faptul că structura gramaticală a unei limbi naturale pare să influenţeze foarte puţin asupra modului în care această LN segmentează realitatea obiectivă; existenţa (sau inexistenţa) unor anumite tipuri de construcţii gramaticale (ergativul în unele limbi ibero-caucaziene şi altele, expresiile participiale în limba rusă, absenţa construcţiilor cu pasivul în limba maghiară etc.) nu pare să aibă o influenţă importantă asupra modului în care poporul, purtător al limbii respective, interpretează şi explică realitatea obiectivă care constituie mediul său social şi natural ambiant.

5. În pofida unor scăderi proprii diverselor lucrări (unele simple istorii ale unor teorii şi concepţii), credem că lucrarea recenzată este o lectură interesantă pentru orice om de ştiinţă interesat de problemele antropolingvisticii şi etnolingvisticii.

BIBLIOGRAFIE

BELLMAN, B. L., 1977, *Ethnohermeneutics : On the Interpretation of Intended Meaning. Among the Kpelle of Liberia*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

CHOMSKY, N., 1967, *The Formal Nature of Language*, în Lenneberg, 1967.

CHOMSKY, N., 1968, *Le langage et la pensée*, Payot, Paris, 1968.

EKVALL, R. B., 1977, *Correlation of Contradictions : A Tibetan Semantic Device*, în MCCORMACK, Wurm (Eds), 1977.

GREGERSEN, E. A., 1977, *Linguistic Models in Anthropology*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

HAUGEN, E., 1977, *Linguistic Relativity : Myths and Methods*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

IKEGAMI, Y., 1977, *„Meaning" for the Linguist and „Meaning" for the Anthropologist*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

KAMAU, LUCY JAYNE, 1977, *Conceptual Patterns in Yoruba Culture*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

KNIGHT, C. G., 1977, *Ethnoscience as a Research Paradigm*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
LEMAITRE, Y., 1977, *Tahitian Ethnozoological Classification and Fuzzy Logic*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
LENNEBERG, E. H., 1967, *Biological Foundations of Language*, John Willey and sons, Inc., New York, London, Sydney, 1967.
MARX K., F. ENGELS, 1956, *Idcologia germană*, Bucureşti, 1956.
MCCORMACK, W. C., 1977, *Introduction*, în McCormack, Wurms (Eds), 1977.
PENN, JULIA M., 1972, *Linguistic Relativity versus Innate Ideas*, Mouton, The Hague, Paris, 1972.
PORTISS WINNER, IRENE, 1977, *The Semiotic Character of the Aesthetic Function as Defined by the Prague Linguistic Circle*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
ROSSI-LANDI, F., 1977, *On the Overlapping of Categories in the Social Sciences*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
SCHEFFLER, H. W., 1977, *Australian Kin Classification*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
SCHVEIGER, P., 1976, rec. la Penn, 1972, în „Cercetări de lingvistică", XXI, 1.
SCHVEIGER, P., 1977, a, *Pentru o tipologie a termenilor de rudenie*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei", IX.
SCHVEIGER, P., 1977, b, *The Terminology of Time in Romanian*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
TANAKA, MASAKO, 1977, *Kinship Terminologies: The Okinawan Case*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
VENDLER, Z., 1977, *Wordless Thoughts*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
VERHAAR, J. W. M., 1977, *On Speech and Thought*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
VYGOTSKIJ, L. S., 1956, *Myšlenije i reč'*, în Vygotskij, *Izbrannyje psixologičeskije issledovanija*, Moskva, 1956.
WURM, S. A., 1977, *Summary of Discussion*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
YOTSUKURA, SAYO, 1977, *Ethnolinguistic Introduction to Japanese Literature*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

Martie 1978

P. Schveiger
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

(Zagreb—Ljubljana, 3—9. IX. 1978)

Între 3 și 9 septembrie 1978, a avut loc, la Zagreb și Ljubljana, al VIII-lea Congres internațional al slaviștilor; lucrările au fost pregătite, organizate și conduse de un prezidiu, numit de Comitetul internațional al slaviștilor, și de comitetul slaviștilor iugoslavi; și în prezidiul menționat un rol de seamă l-au avut patru slaviști iugoslavi: Bratko Kreft, președinte, Ivo Frangeš, unul dintre vicepreședinți, Vladimir Anić și Petar Šimunović, secretari.

La congres au participat lingviști, istorici literari, folcloriști și istorici din 24 de țări din Europa, America de Nord, Asia și Australia.

Comunicările au fost prezentate în cinci secții: Lingvistică, Literatură, Probleme literar-lingvistice, Folcloristică, Probleme istorico-filologice general slave.

Prima comunicare, prezentată de M. P. Alekseev (URSS), în ședința festivă de deschidere a Congresului, a fost consacrată operei lui Lev N. Tolstoi, la împlinirea a 150 de ani de la naștere. Dealtfel, un mare număr de comunicări, de la secțiile Literatură și Probleme literar-lingvistice, au analizat aspecte din creația marelui scriitor rus.

Tematica comunicărilor de lingvistică a fost cuprinzătoare: relații între limbile slave și neslave, dialectologie, fonetică-fonologie, morfologie, sintaxă, lexicologie, semantică, stilistică, onomastică, studii de tipologie, studii contrastive etc. Participanții au avut posibilitatea să se orienteze în prealabil asupra conținutului comunicărilor din cele două volume de rezumate (995 p. litografiate), care le-au fost înmînate la începutul lucrărilor.

Una dintre comunicările așteptate cu interes de mulți participanți a fost cea a lui R. I. Avanesov (Moscova; prezentată, în lipsa autorului, de N. B. Birillo): *Atlasul lingvistic slav. Bilanț și perspective (1958—1978)*. Lucrările *Atlasului* sînt coordonate de o Comisie (al cărei președinte este chiar R. I. Avanesov) a Comitetului internațional al slaviștilor,Comisie care s-a întrunit pînă acum de peste treizeci de ori, în diferite țări. Din comunicare am reținut că volumul introductiv al *Atlasului* este terminat și că materialul va fi publicat în cca 40 de fascicule (împărțite în două serii); primele fascicule vor fi terminate în curînd.

Delegația românească a prezentat comunicările: acad. Al. Rosetti, *Considerații asupra raporturilor lingvistice slavo-române în epoca cea mai veche*; I. Pătruț, *Locul hipocoristicelor în onomastica slavă*; V. Gr. Chelaru (Craiova), *Principalele probleme ale etnogenezei popoarelor slave meridionale: substratul lingvistic*; D. Gămulescu (București), *Toponime de origine românească în R. S. F. Iugoslavia și importanța lor pentru dialectologia românească*; M. Jivcovici (București), *Noi tendințe și fenomene în evoluția graiurilor sîrbești și croate în R. S. România*; Gh. Ciplea (Cluj-Napoca), *Aspecte ale toponimiei localităților cu populație cehă din Banat*; M. Novicov (București), A. Ghijițchi (Cluj-Napoca) și Elena Loghinovski (București) au prezentat comunicări la secția Literatură.

În ziua de 7 noiembrie a avut loc, la Ljubljana, ședința prezidiului și apoi a plenului Comitetului internațional al slaviștilor, unde s-au adoptat cîteva hotărîri, printre care: următorul congres își va desfășura lucrările la Kiev, în septembrie 1983; Comitetul internațional al slaviștilor se va întruni la următoarea ședință la Budapesta, în octombrie sau noiembrie 1979.

I. Pătruț
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

CL, anul XXIV, nr. 1, p. 115—123, Cluj-Napoca, 1979

AL V-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ONOMASTICĂ
(Cluj-Napoca, 16—17. XI.1978)

Între 16—17 noiembrie 1978 și-a desfășurat lucrările cel de-al V-lea Simpozion național de onomastică [1], organizat de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, dedicat memoriei academicianului Emil Petrovici.

Omagierea profesorului, omului și savantului Emil Petrovici (1899—1968), care a condus mulți ani destinele Institutului și a lăsat o amprentă deosebită asupra progreselor cercetărilor de lingvistică, a fost făcută în cuvîntul de salut de către conf. univ. dr. Octavian Șchiau — decanul Facultății de filologie și directorul Institutului.

Deschiderea propriu-zisă a Simpozionului a avut loc prin cuvîntul prof. univ. dr. doc. Ioan Pătruț — președintele Comitetului de organizare —, care a subliniat că prezența la această manifestare a unor cercetători, cadre didactice universitare și medii, precum și a altor specialiști din toată țara este o dovadă categorică a interesului de care se bucură cercetările de onomastică, a importanței ce se acordă acestei ramuri a lingvisticii cu adînci implicații în istoria limbii și a poporului român. Dorința organizatorilor — a spus vorbitorul — a fost și rămîne aceea de a oferi un cadru și un nou prilej pentru o dezbatere deschisă și liberă asupra problematicii actuale și de perspectivă a cercetărilor de onomastică, care să aducă un spor real în perfecționarea metodologiei elaborării unor lucrări concrete, atît de anvergură — cum este *Dicționarul toponimic al Transilvaniei* — cît și a unor monografii zonale sau studii mai reduse. Prin antrenarea la aceste lucrări a cercetătorilor, cadrelor didactice, studenților sau chiar a unor specialiști ce lucrează în alte domenii, se vor putea realiza nu numai un vechi deziderat — acela de a se aduna și studia toponimia și antroponimia de pe întreg cuprinsul țării —, ci și progrese însemnate în procesul de integrare învățămînt—cercetare—practică.

Toate cele 19 comunicări prezentate [2] au avut o autentică ținută științifică, stîrnind un viu și real interes; discuțiile provocate au fost deosebit de interesante și folositoare, încît s-a apreciat că și numai pentru ele merita să aibă loc această întîlnire (I. Pătruț, concluzii). Ele au abordat o gamă largă de probleme de ordin teoretic și practic, poate prea largă chiar, după unele opinii exprimate în discuții și cu prilejul concluziilor finale ale profesorului I. Pătruț, care a și propus ca următorul simpozion să aibă o tematică limitată, legată de nevoile imediate ale cercetărilor din acest domeniu, de lucrările mari din planurile institutelor. Din această cauză, o sistematizare riguroasă a comunicărilor ar fi nu numai aproape imposibilă, dar și arbitrară. Vom încerca, totuși, o grupare după criteriul apropierii și interferării tematice.

1. Metodologia utilizării documentelor care atestă toponime și antroponime vechi a făcut obiectul mai multor comunicări. I. Pătruț (Cluj-Napoca), în *Onomastica transilvăneană în documente*, pornind de la constatarea că documentele transilvănene atestă forme denaturate ale numelor de sate, fiind vorba de grafii care nu corespund numelor reale, analizează cîteva categorii de fenomene care reprezintă adaptări ale toponimelor și antroponimelor românești la fonetismul grafiei maghiare. Consecințele neluării în seamă a acestor denaturări sînt etimologiile greșite. O bună parte din exemplele citate *(Galda, Turda, Oarda)* sînt totodată și noi argumente pentru susținerea sistemului de derivare cu sufixe în antroponimia românească, relevat și analizat de către autor în mai multe lucrări.

Modul cum s-au păstrat și succedat straturile de nume românești și de alte origini pe scara istoriei a fost tratat și de I. I. Russu (Cluj-Napoca), în *Despre antroponimia veche românească în Transilvania*. Faptul că din antichitate nu s-au păstrat documentar decît cîteva antroponime, deși românii au avut continuitate de limbă, nu înseamnă că ele n-au existat. Sistemul antroponimic ternar, generalizat cu timpul la romani și utilizat apoi și în Dacia pentru cei cu cetățenie romană (ex. Lucius Aelius Rufus), s-a extins și la populația autohtonă, aservită,

---

[1] Simpozionul continuă tradiția consfătuirilor naționale de onomastică, desfășurate la Cluj-Napoca în anii 1966, 1969, 1972, 1975.

[2] Comunicările din program: G. Istrate (Iași), *Nume de oameni în opera lui M. Sadoveanu;* V. Florea (București), *Observații asupra sensului numelor proprii;* O. Vințeler (Cluj-Napoca), *Onomastica în opera lui L. Tolstoi* și I. Popescu-Sireteanu (Iași), *Etimologia numelui topic Maramureș* nu au fost prezentate, autorii fiind absenți.

subjugată. Modificările ulterioare în sistem țin de cauze istorice. Unele dintre acestea au fost analizate și de E. Janitsek (Cluj-Napoca), în *Aparițiia numelor duble la români*, comunicare care are la bază cercetarea documentelor din Moldova și Țara Românească, sec. XIV—XV.

Primele documente scrise care atestă nume de locuri românești de pe teritoriul Transilvaniei sînt acte ale administrațiilor maghiare (hotărniciri, donații etc.). Datorită traducerilor sistematice a toponimelor înțelese, a redării în grafie maghiară a celor neînțelese, sau chiar înlocuirii arbitrare a acestora, la prima vedere numirile românești par slab reprezentate în aceste documente. Utilizarea și interpretarea unor astfel de toponime ridică probleme specifice, analizate de D. Loșonți și S. Vlad (Cluj-Napoca), în *Observații metodologice privind interpretarea unor toponime din documentele transilvănene*. Autorii discută toponime consemnate în documente din sec. XIV (zona Munților Apuseni), din care marea majoritate se păstrează și azi.

Metodologia cercetării documentelor a stîrnit și vii discuții. Prof. I. Pătruț arăta că, fiind o problemă de cea mai mare însemnătate pentru onomastică, ea trebuie să se facă cu metode științifice riguroase, analizîndu-se fiecare nume în parte, înainte de a-l eticheta și clasa la un fond sau altul, pentru că este greu de stabilit astăzi originea etnică a purtătorilor lor. Este adevărat că s-au păstrat puține nume vechi latine de persoane, dar nu într-atît încît să putem spune că nu avem o bază onomastică latină. Este de datoria onomaștilor să întocmească liste de acest fel. Ele sînt absolut necesare, însă trebuie să fie alcătuite cu multă precauție și rigoare. Altfel, pericolul este enorm. Amestecul altor „specialiști" poate dăuna. Același lucru trebuie subliniat și în cazul statisticilor, avînd în vedere întotdeauna răspunderea care derivă dintr-o asemenea statistică (se face referire la statistica prezentată în comunicarea lui E. Janitsek). O bună parte din aceste probleme au fost susținute și de V.-Gr. Chelaru (Craiova), atît în comunicarea sa *Vechimea unor elemente de toponimie românească în Balcani și problema etnogenezei popoarelor sud-slave*, cît și în cadrul discuțiilor.

2. Metodologia culegerii și prelucrării materialului toponimic și antroponimic de pe teren, atît pentru lucrările mai mari din planurile institutelor, cît și pentru lucrări mai mici, individuale sau colective, a fost expusă de D. Loșonți și I. Roșianu (Cluj-Napoca), în *Principii și norme de adunare a materialului pentru Dicționarul toponimic al Transilvaniei*. Problema unificării metodelor și procedeelor de documentare pe teren, mai ales în cazul lucrărilor mari și colective, este vitală. Atît din comunicare cît și din discuții (I. Pătruț, V.-Gr. Chelaru, M. Pietreanu) a rezultat clar că numai norme ferme, care să cuprindă toate amănuntele legate de documentare și apoi de redactare, pot asigura realizarea unei lucrări științifice de proporții. Este bine ca în asemenea cazuri, cum este cel al *Dicționarului toponimic*, încă din faza alcătuirii normelor și principiilor de lucru să se prevadă și structura lexicografică a viitoarei lucrări (M. Pietreanu, discuții). Știind dinainte ce elemente definitorii va cuprinde fiecare articol din dicționar, vom ști și ce date anume să consemnăm pe teren. S-au făcut propuneri și cu privire la folosirea hărților pentru fiecare localitate (E. Janitsek) și la utilizarea informatorilor copii (Gh. Moldovan, Galați).

Comunicarea *Metode de cercetare a prenumelor*, a lui Al. Cristureanu (Cluj-Napoca), face același lucru în cazul antroponimiei, autorul atrăgînd atenția asupra importanței chestionarului onomastic, a informatorilor ce trebuie folosiți și a utilizării surselor scriptice.

3. Analizarea toponimiei sau a antroponimiei dintr-o regiune sau zonă delimitată a fost efectuată în mai multe comunicări. În *Structura numelor de locuri din Valea Almăjului*, Viorica Goicu (Timișoara) a pus în evidență cîteva modele de formare a numelor topice, distingînd două categorii de toponime: *simple* sau *primare* și *compuse* sau *secundare*, cu mai multe subdiviziuni, în funcție de natura morfologico-sintactică a elementelor componente.

Ileana Neiescu (Cluj-Napoca), în *Raportul hidronim-apelativ într-o zonă din sudul Banatului*, pe baza unui material concret a tratat problema concordanței între toponime aparținînd unor categorii geografice diferite și a încercat stabilirea priorității în acordarea numelui la toponimele omonime.

Vasile Simionese (Timișoara), în *Toponimia slavo-bulgară a localității Vinga*, a făcut o analiză a întregului complex toponimic și a graiului de tip pavlichian din acest sat bulgăresc, o enclavă lingvistică, după opinia autorului, microtoponimia acestuia nefiind răspîndită și nici chiar cunoscută de către populația românească din jur.

În comunicarea *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, Rodica Suflețel (Timișoara) a încercat să evidențieze felul în care caracteristicile lexicale ale subdialectului bănățean se reflectă în toponimia unor localități din culoarul Timiș-Cerna, stabilind, în prima parte, trei categorii de termeni dialectali pătrunși în toponimie (general răspîndiți în Banat: *bădîn, górnic* etc.; răspîndiți doar în unele arii: *ibărlónt, známăn* etc.; cunoscuți numai local: *crist, moléte* etc.), iar în partea a doua analizînd toponime care nu-și găsesc corespondent în lexicul local: *Ogașu Bireșului, Imaș* etc.

Un material toponimic concret a fost analizat și în comunicarea *Fauna în toponimia din bazinul Milcovului, jud. Vrancea* (Gh. Moldovan, Galați).

O problemă interesantă de antroponimie a fost tratată de Ion Nuță (Iași), în comunicarea *Supranume colective din nord-estul Moldovei*. Pe baza unui material antroponimic adunat din 350 de localități, aparținînd județului Iași și Suceava, autorul stabilește cîteva modalități de formare a supranumelor colective cu caracter general și o clasificare a acestora după proveniență *(bahluieni < Bahlui, prutași < Prut, tufari, bălțari* (de la faptul că locuiesc pe lîngă *tufe, bălți), cărbunari, lăptari* etc.).

O analiză interesantă de ordin metodologic, teoretică și practică, asupra funcționării sistemului antroponimic la populația maghiară dintr-o anumită zonă a realizat și Piroska Benedek (Cluj-Napoca), în *Funcționarea numelor de familie în mediul rural*, distingînd mai multe grupe funcționale ale acestor nume și subliniind că valoarea funcțională este legată de frecvența lor.

4. Crearea numelor de locuri și de persoane, factorii lingvistici și socio-lingvistici care concură la formarea lor au constituit obiectul comunicărilor lui V. Ioniță (Reșița), *Valori ale sufixelor în toponimia Văii superioare a Timișului*, și M. I. Oros (Cluj-Napoca), *Note de toponimie*. Acesta din urmă a subliniat că urmărirea elementelor geografice naturale și artificiale, precum și a contextului social-istoric (cazul toponimelor cu suf. *-ești)* ar putea explica felul în care au apărut anumite denumiri.

I. T. Stan (Cluj-Napoca) în *Hipocoristice rusești* a analizat o cuprinzătoare serie de antroponime, evidențiind sistemul de formare a hipocoristicelor rusești.

5. Două din comunicările prezentate: M. Pietreanu (București), *Expresii onomastice românești* și V. M. Ungureanu (Cluj-Napoca), *Antroponime în expresii și proverbe*, au analizat din perspectivă socio-lingvistică un bogat material onomastic intrat cu timpul în expresii și proverbe românești. Termenul de „expresie onomastică", nou introdus de M. Pietreanu, a suscitat unele discuții, autoarea justificînd utilizarea lui nu numai ca o categorie operantă de lucru, ci și spre a le deosebi de alte expresii populare românești care nu au în compoziția lor elemente onomastice.

În cuvîntul de încheiere, profesorul I. Pătruț a subliniat importanța acestor consfătuiri cu caracter național, ca și necesitatea alcătuirii unui volum cu comunicările prezentate, invitînd pe participanți la următorul simpozion, care va avea loc în anul 1981.

Noiembrie 1978

Sabin Vlad
Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1978

I. Lingvistică

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, Vasile Breban (consultant științific), dr. Sabina Teiuș, dr. Felicia Șerban, Ioana Anghel, Elena Comșulea, Valentina Șerban, Ileana Câmpean, Angela Goldea, Emilia Todoran, Rodica Popescu, a pregătit pentru tipar volumul cuprinzînd litera **T** și a redactat articolele de cuvinte de la litera **U**. La lucrările de pregătire a volumului cuprinzînd litera **T** a colaborat și Mariana Istrate.

2. *Dicționarul confruntativ al limbii române*

În cadrul acestei teme, dr. Felicia Șerban și dr. Sabina Teiuș au lucrat la definitivarea principiilor de redactare a *Dicționarului confruntativ de omonime al limbii române* (DCO) și au redactat articole de probă de la litera **A**.

3. *Dicționarul român-maghiar*

Membrii acestui colectiv, prof. dr. doc. Bela Kelemen, dr. Rita Chiricuță-Marinovici, Ladislau Csák și Laurențiu Szász, au redactat cuvinte noi la literele **T—Z** și au redactat în formă definitivă articolele de la litera **A** și, parțial, de la litera **B**.

4. *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*

Și în acest an, membrii colectivului, Ileana Neiescu, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu și — cu normă redusă — Dumitru Loșonți și Sabin Vlad, au continuat adunarea de material toponimic de pe teren. Au fost anchetate încă 80 de localități : Ion Roșianu 31, Gabriel Vasiliu 31, Dumitru Loșonți 9, Sabin Vlad 9. Materialul a fost parțial fișat și sistematizat.

În mai multe ședințe ale colectivului, conduse de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, coordonatorul lucrării, s-au discutat și definitivat principiile și normele de adunare și prelucrare a materialului.

5. *ALR II, serie nouă*

Doina Grecu, Rodica Orza, Ion Mării și Sabin Vlad au redactat parțial materialul necartografiat pentru volumul al VIII-lea al ALR II s. n. Tema este condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruț.

6. *Noul atlas lingvistic român pe regiuni*

a) *NALR—Transilvania*

Colectivul acestei teme — dr. Grigore Rusu, Viorel Bidian și Dumitru Loșonți — a redactat, scris și corectat 90 de hărți pentru volumul al III-lea. S-au redactat 50 de chestiuni MN și s-au făcut completări și verificări pe teren.

b) *NALR—Banat*

Colectivul acestei teme, dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu, a redactat, scris și corectat 84 de hărți. S-au început operațiile de definitivare a volumului al II-lea. S-au făcut, de asemenea, anchete de completări și verificări pe teren.

7. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

Dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu au continuat extragerea și sistematizarea de material din răspunsurile la Chestionar și au făcut anchete suplimentare pe teren.

8. *Atlasul lingvistic al Europei*

S-au făcut anchete cu Chestionarul I lexical în 26 de localități din Transilvania, Maramureș și Banat (dr. Petru Neiescu) și în 3 localități cu populație maghiară (Murádin László).

9. *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R. S. România*

În vederea publicării *Glosarului dialectal al graiurilor maghiare din R. S. România*, au fost redactate 500 de cuvinte-titlu (Murádin László și Csák Ladislau).

II. Istorie și critică literară

10. *Sociologia romanului românesc*

În acest an colectivul de istorie literară (dr. Elena Stan, dr. Mircea Popa, dr. Aurel Sasu, Valentin Tașcu, Ion Istrate, Ana Maria Vartic) a încheiat și definitivat această temă. Au fost analizate operele lui I. Agârbiceanu, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Vinea, Anton Holban și Matei Caragiale. Lucrarea urmează să fie predată în scurt timp la tipar. Pe această temă colectivul a organizat în luna mai la Cluj-Napoca un simpozion național de sociologie a literaturii, la care au prezentat comunicări toți membrii colectivului.

11. *Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a secolului al XX-lea*

Mózes Huba a excerptat material din ziarul „Brassói Lapok", anii 1927—1931.

★

În acest an au fost publicate, în afara planului, mai multe studii și articole, cronici, note și recenzii în mai multe ziare și reviste de cultură și de specialitate. Amintim, de asemenea, apariția unui volum semnat de dr. Aurel Sasu, *Rebreanu. Sărbătoarea operei*, la Editura „Albatros".

Comunicări

A. Prezentate la Institut

a) În cadrul obișnuitelor ședințe de comunicări:

Viorel Bidian, *Onomasiologia, metodă de cercetare a diferitelor terminologii populare;* Valentina Șerban, *Din terminologia unităților de măsură pentru lungime;* Elena Comșulea, *Analiza onomasiologică și semasiologică a termenilor pentru noțiunea de „melință";* Viorel Bidian, *Sursele de formare a terminologiei referitoare la porumb și cultivarea lui în graiurile dacoromâne;* Florian Oprea, *Mijloacele stilistice ale poeților Otilia Cazimir și George Bacovia;* Valentin Tașcu, *Sociologia personajului în romanele lui I. Slavici;* Ana Maria Vartic, *Anton Holban — subiectivitate și incertitudine;* Mircea Popa, *Cezar Petrescu — o sociologie a mediilor;* Valentin Tașcu, *Procesul de desocializare a personajului camil-petrescian;* Ion Istrate, *Construcția sociologică a romanelor ținutului de provincie;*

b) La cel de al V-lea simpozion național de onomastică [1].

B. Prezentate în afara Institutului:

Prof. dr. doc. I. Pătruț, *Locul hipocoristicelor în antroponimia slavă*, la cel de al VIII-lea Congres internațional al slaviștilor, 3—9 sept. 1978, Zagreb—Ljubljana; dr. Felicia Șerban,

[1] Vezi cronica simpozionului, în numărul de față, p. 117—119.

Aspecte ale raporturilor semantice în poezie, la cel de-al II-lea simpozion național de stilistică — poetică — semiotică, 11—12 noiembrie, Facultatea de filologie Cluj-Napoca; Rodica Popescu, *Funcționalizarea lirică a baladescului la Radu Stanca*, cu același prilej; Rodica Orza, *Cu privire la iotacizarea verbelor în limba română*, la Sesiunea științifică a Universității „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, 12—13 mai 1978; Doina Grecu, *Precizări în problema raportului dintre limba standard și grai* și Viorel Bidian, *Din terminologia porumbului*, cu același prilej; dr. Mircea Popa, *Etape în receptarea literaturii bulgare în România*, la simpozionul român-bulgar „Raporturi culturale româno-bulgare în perioada modernă", 9—13 iunie 1978, București; dr. Mircea Popa, *Sinceritatea confesiunii*, la simpozionul omagial „Iorgu Iordan la 90 de ani", Facultatea de filologie, Cluj-Napoca, noiembrie 1978; Valentin Taşcu, *Probleme ale teatrului contemporan*, la Festivalul teatrului contemporan, Brașov, 1970; dr. Aurel Sasu, *Agârbiceanu — o gramatică a povestirii*, în cadrul „Zilelor culturii călinesciene", iunie 1978, Onești.

Ion Roșianu